

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 1 снежня 1989 г. № 48 (3510) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Абмеркаваны праект Закона аб мовах

На сумесным пасяджэнні Камісіі заканадаўчых меркаванняў, Камісіі па нацыянальных пытаннях і міжнацыянальных адносінах, Камісіі па народнай адукацыі і культуры Вярхоўнага Савета рэспублікі разглядаюцца праект Закона аб мовах у Беларускай ССР.

Прадставіла праект старшыня створанай на адзінацатай сесіі Вярхоўнага Савета БССР Камісіі па падрыхтоўцы прапаноў аб заканадаўчым урэгуляванні статусу беларускай, рускай і іншых моў, якімі карыстаецца насельніцтва Беларусі, намеснік Старшыні Савета Міністраў рэспублікі Н. М. Мазай.

Працуючы над праектам, падкрэсліла Н. М. Мазай, мы ўсведмлялі, што жывём у многанацыянальнай краіне і многанацыянальнай рэспубліцы, што прадстаўнікі ўсіх нацыянальнасцей гэтак жа, як і беларусы, маюць права на свабоднае развіццё роднай мовы. А таму, вызначаючы статус дзяржаўнай для беларускай мовы, прадугледзелі, што на такім жа дзяржаўным узроўні павінны садзейнічаць развіццю моў усіх без выключэння

нацыянальнасцей, якія прадстаўлены ў Беларусі. І неаслабныя нашы клопаты — аб дасканалым веданні рускай мовы як мовы міжнацыянальных зносін.

Такім чынам, праблемы, якія накопліваліся дзесяцігоддзямі і сталі пагражаць самому існаванню беларускай мовы, прапануецца пачаць вырашаць заканадаўча.

Закон мае на ўвазе рэгуляваць выкарыстанне моў у дзяржаўным, сацыяльна-эканамічным і культурным жыцці, але, зразумела, не рэгламентуе, на якой мове ажыццяўляць сувязі паміж сабой людзям у прыватным жыцці або звяртацца ў дзяржаўныя і грамадскія арганізацыі, установы. Недапушчальныя якія-небудзь прывілеі або абмежаванні правоў па моўнай прыкмеце. Неабходнасць захоўваць павагу да беларускай мовы, як і да любой іншай, адлюстравана ў артыкуле, які прадугледжвае адказнасць за публічнае іх зневажанне, прапаведзь варожасці на моўнай падставе.

У духу прававых норм многанацыянальных дзяржаў гучыць артыкул праекта аб абавязках кіраўнікоў і іншых ра-

ботнікаў дзяржаўных устаноў, партыйных, грамадскіх органаў, прадпрыемстваў. Ні адзін з іх не можа займаць сваю пасаду, не валодаючы ў дастатковай меры беларускай і рускай мовамі.

Мова справаводства, узаемаадносін розных арганізацый і устаноў, прадпрыемстваў — беларуская. Руская — пры неабходнасці. На з'ездах, канферэнцыях, пленумах, пасяджэннях, нарадах і г. д. у рэспубліцы рабочай мовай з'яўляецца беларуская. Іншую мову могуць выбраць самі ўдзельнікі міжрэспубліканскіх, усеагульных або міжнародных форумоў.

Падобным чынам праект закона разглядае і вядзенне судаводства, натарыяльнай і арбітражнай спраў, пракурорскага нагляду, юрыдычнай дапамогі.

У спецыяльным раздзеле аўтары праекта выдзелілі ўсё, што датычыць мовы адукацыі, навукі і культуры. У сферы культуры беларускай мове забяспечваецца перавага пры захаванні і развіцці культуры на мовах прадстаўнікоў іншых народаў, якія жывуць у Беларусі. Дэпутаты — члены камісіі, якія абмяркоўвалі законапра-

ект, былі аднадушныя ў думцы: аўтары глыбока і ўсебакова падрыхтавалі асноватворны для прававога рэгулявання выкарыстання моў розных нацыянальнасцей дакумент.

На сумесным пасяджэнні камісіі ішла таксама размова і аб Дзяржаўнай праграме развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Беларускай ССР, разлічанай на перыяд да 2000 года. За яе распрацоўку адказвае Савет Міністраў БССР, а з яе ажыццяўленнем звязана сапраўдная рэалізацыя Закона аб мовах.

Удзельнікі пасяджэння аднагалосна вырашылі ўхваліць законапраект, даручыць камісіі дапрацаваць яго з улікам выказаных заўваг і прадставіць у Прэзідыум Вярхоўнага Савета рэспублікі, а пасля разгляду яго там вынесці праект на ўсенароднае абмеркаванне.

У рабоце камісіі прынялі ўдзел намеснік Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР У. А. Мікуліч, сакратар Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР Л. М. Сырагін.

(Па матэрыялах БЕЛТА).

Нагэзённая цытата

І ДЭЯ сацыялізму, у нашым сённяшнім разуменні, — гэта, перш за ўсё, ідэя свабоды.

□ Перабудова паказала, што толькі рэальнае ўключэнне чалавека ва ўсе дзяржаўныя і грамадскія справы ў якасці адказнага суб'екта дзейнасці дазволіць пераадолець адчужэнне чалавека, разрыў паміж агульнымі і асабістымі інтарэсамі, павысіць актыўнасць асобы ва ўсіх сферах грамадскага жыцця.

□ Перабудова літаральна выплеснула на паверхню грамадскага жыцця масу праблем і супярэчнасцей у сферы міжнацыянальных адносін. Гэтыя праблемы ўзніклі не сёння. Яны нарадзіліся тады, калі нацыянальныя асновы падаўлялі, афіцыйна аб'яўляючы «нацыянальнае пытанне» вырашаным. Гэтыя праблемы дасягнулі найбольшага напружання тады, калі лічылася магчымым караць за невядомую віну цэлыя народы. Ва ўмовах цяперашняй дэмакратыі і галоснасці гэтыя канфлікты толькі выйшлі на паверхню, на што трэба глядзець цвяроза, бо, не выявіўшы рэальныя прычыны, нельга і звырашыць іх. Важна толькі дабіцца таго, каб нацыянальныя рухі ў абарону свайго суверэнітэту, эканомікі і культуры не абарочваліся ва ўрон іншым нацыям, ва ўрон усяму нашаму Саюзу, ва ўрон перабудове.

□ Сацыялізм не будзе мець ніякай інтэлектуальнай і маральнай прывабнасці ў ваках чалавечтва, калі будзе знаходзіцца недзе ў хвасце перадавых атрадаў сусветнай навукі і культуры. Сацыялізм наогул не будзе мець ніякіх перспектыв, калі мы не створым умоў для рэалізацыі творчых, духоўных сіл кожнай асобы і ўсяго народа, для праяўлення талентаў, здольнасцей, прадпрыемальнасці ва ўсіх галінах дзейнасці.

З артыкула М. ГАРБАЧОВА «Сацыялістычная ідэя і рэвалюцыйная перабудова».

(«Правда», 26 лістапада 1989 г.)

ЧАРНОБЫЛЬСКАЕ ВЕЧА

Многія паналенні нашых людзей дзялілі час на два адрэзкі — «да вайны» і «пасля вайны». 26 красавіка 1986 года стала трагічным рубяжом новага падзелу: «да Чарнобыля» і «пасля Чарнобыля».

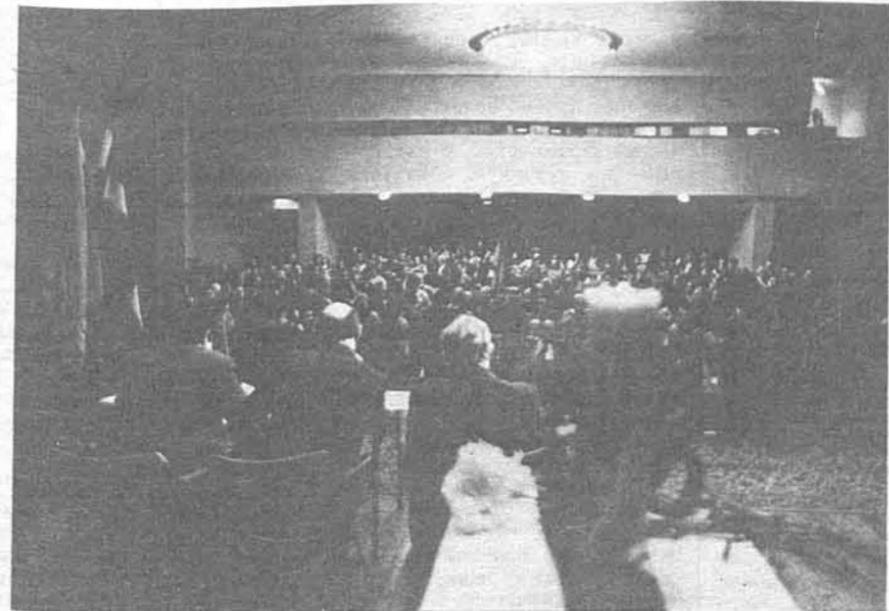
Вось ужо чацвёрты год усе мы жывём у гэтым новым вымярэнні часу, а прывычаіцца, змірыцца з тым, што здарылася, не можам. Не звыкнемся, не змірымся — ніколі. Бо гэтая бяда — нязбытная. Бо гэты боль — незагойны.

Дзеля змяншэння выніаў трагедыі, дзеля выратавання сучаснікаў і нашчадкаў робіцца многае. Ды ўсё ж, пэўна, малавата. І несвоечасова. І не так, як трэба было б.

Мо таму і праводзіцца такіх акцыяў, як «Мітынг маўчання» на плошчы Леніна і «Чарнобыльскі шлях» на Ленінскім праспекце Мінска да той жа плошчы Леніна.

Гэтыя здымкі зроблены ў дні (25 і 26 лістапада), калі ў Мінску па ініцыятыве БНФ «Адраджэнне» праходзіла асамблея народаў «Чарнобыльскі шлях». У ёй бралі ўдзел дэлегацыі народных рухаў Украіны, Літвы, Латвіі, Эстоніі і Малдавіі, прадстаўнікі нефармальна арганізаваных груп РСФСР, што пацярпелі ад чарнобыльскай бяды, навукоўцы, супрацоўнікі міністэрстваў і ведамстваў БССР, народныя дэпутаты СССР А. Адамовіч, В. Быкаў, С. Шушнёвіч, В. Карніенка, жыхары забруджаных раёнаў.

Фота Я. КОКТЬША.

Пленум праўлення Саюза пісьменнікаў БССР

Аб ролі і месцы пісьменніка ў перабудове, стварэнні ўмоў для творчай плённай працы ішла размова на пленуме праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, які адбыўся 28 лістапада.

Адкрыў пасяджанне старшыня праўлення СП БССР Максім Танк.

Па першым пункце парадку дня «Аб Статуте Саюза пісьменнікаў БССР» выступілі сакратар праўлення СП БССР А. Жук і старшыня прававой камісіі СП В. Хомчанка.

З трыбуны гучала многа цікавых ідэй. Пісьменнікі выказваліся за ўвядзенне больш жорсткіх патрабаванняў да ўступаючых у саюз. Прапанавалі скараціць кіраўніцкі апарат і, пачынаючы ў ім толькі некалькі

аплачваемых пасадаў, усю астатнюю работу весці на грамадскіх асновах. Падтрымку залы выклікалі меркаванні аб неабходнасці даць пісьменнікам права сямім адпраўляць за рубжэж рукапісы і заключаць пагадненні на выданне сваіх твораў. Многія прамоўцы гаварылі аб тым, што незалежнасці саюза немагчыма дабіцца без сур'ёзнай матэрыяльнай базы, асновай якой можа стаць пісьменніцкае выдавецтва. У новы статут прапанавана запісаць палажэнні аб падтрымцы нефармальных аб'яднанняў маладых літаратараў.

Створана рабочая група па падрыхтоўцы праекта Статута Саюза пісьменнікаў БССР.

Па другім пытанні «Аб з'ездзе пісьменнікаў Беларусі» вы-

ступіў першы сакратар праўлення СП БССР Н. Гілевіч.

Прынята рашэнне правесці чарговы з'езд рэспубліканскай пісьменніцкай арганізацыі ў красавіку—маі 1990 года.

На пленуме разгледжаны арганізацыйныя пытанні.

У сувязі з пераходам на працу ў рэдакцыю часопіса «Полымя» А. Жук вызвалены ад пасады сакратара праўлення СП БССР.

Задаволена просьба Н. Гілевіча аб вызваленні яго ад пасады першага сакратара праўлення СП БССР. Яму выказана падзяка за шматгадовую актыўную работу ў апарате СП БССР.

Першым сакратаром праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі абраны В. Зуёнак.

Рада ТБМ вырашыла...

Нядаўна ў Доме літаратара прайшло чарговае пасяджанне рэспубліканскай рады ТБМ імя Францішка Скарыны. Адкрыў і вёў яго старшыня рады Н. Гілевіч. З кароткімі паведамленнямі аб тым, як адбываецца ўтварэнне арганізацыі ў рэспубліцы, выступілі кіраўнікі і сябры гарадскіх, абласных і раённых рад. У прыватнасці, ужо створаны рады ТБМ у такіх гарадах, як Слуцк, Мазыр, Калінкавічы, Вілейка, Пухавічы, Жодзіна, Ашмяны, Наваград, Лагойск і інш. Як паведамлялася ўжо ў «ЛіМ», адбыўся і ўстаноўчы з'езд сталічнай арганізацыі ТБМ. Старшыня гарадской рады А. Грыцкевіч праінфармаваў прысутных аб тым, што ва ўсіх раёнах Мінска ўжо існуюць раённыя рады: заснавана рада Таварыства на чале з А. Лойкам і ў БДУ імя У. І. Леніна; што тычыцца іншых мінскіх ВНУ, то суполкі ТБМ існуюць яшчэ не ў кожнай.

Сябра Віцебскай рады ТБМ І. Навумчык паведаміў, што ў горадзе створаны раённыя і гарадская рады. Прайшлі ўстаноўчыя сходы ў многіх раёнах вобласці, на чарзе такія сходы ў Віцебскім і Полацкім раёнах, а таксама ў Оршы. Першасныя суполкі створаны ў большасці ВНУ горада, а таксама на прадпрыемствах. Такому досыць актыўнаму станаўленню ТБМ на Віцебшчыне ў пэўнай меры спрыяе той факт, што актывісты і ініцыятары стварэння Таварыства знайшлі агульную мову як з нефармальнымі суполкамі тыпу «Узгор'е», віцебскай філіяй БНФ, так і з абласным камітэтам партыі. Пры абкоме партыі створана спецыяльная ідэалагічная група, якая займаецца пытаннямі мовы. Дарэчы, зварот і статут ТБМ перадрукавала не толькі абласная газета, але і большасць гарадскіх і раённых газет Віцебшчыны. Добры плён такога ўзаемаразумення і супрацоўніцтва адзначыў у сваім выступленні і старшыня Віцеб-

скай гарадской рады У. Папковіч.

Сябра Полацкай рады ТБМ М. Пятрэнка праінфармаваў аб тым, што ў горадзе створана 17 першасных суполкаў з агульнай колькасцю 234 чалавекі, а ўсяго ў раёне існуе 675 сяброў Таварыства.

У красавіку было заснавана ТБМ і ў Магілёве, аднак, як паведаміў сябра рэспубліканскай рады Я. Клімуць, дзейнасць сваю Таварыства яшчэ тут не разгарнула. Непрыхільна да беларусізацыі ставіцца начальнік абласнога ўпраўлення народнай адукацыі І. напэўна, як вынік таго, у Магілёве дагэтуль няма ніводнага класа з беларускай мовай навучання.

У бліжэйшы час, паводле інфармацыі сяброў рэспубліканскай рады ТБМ, павінны адбыцца ўстаноўчыя сходы ў Гомелі (М. Хадоркін), Гродне (А. Саўчык), Баранавіцкім раёне (Л. Плыгаўка).

Было разгледжана пытанне аб выданні папулярных кніг ТБМ імя Ф. Скарыны на базе аднаго з выдавецтваў, з тым, каб прыбытак ішоў на рахунак Таварыства. Мяркуюцца заснаваць серыю «Вярнуцца з небяцця», і ў гэтай серыі выдаць «Гісторыю крыўскай кнігі» і «Слоўнік» В. Ластоўскага, творы У. Ігнатюскага, М. Шчакіхіна, К. Сваяка, перавыдаць беларускую перыёдыку XVII—пачатку XX ст. і інш. Апрача таго, вырашана выдаваць бюлетэнь таварыства пад назваю «Наша слова». Бюлетэнь будзе мець аб'ём 16 старонак і выходзіць адзін раз у месяц (з часам мяркуецца пераўтварыць яго ў штотыднёвік). Выданне будзе рэдагавацца першапачаткова на грамадскіх пачатках і ажыццяўляцца ў сістэме выдавецтва «Мастацкая літаратура».

На студзень 1990 года прызначана рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя. Для правядзення яе створаны аргкамітэт, куды ўвайшлі прадстаўнікі ўсіх рэгіёнаў і сацыяльных слаёў рэспублікі. Аб дзейнасці аргкамітэта будзе

паведамляцца ў рэспубліканскім друку. Асноўныя тэмы канферэнцыі: абмеркаванне законапраекта аб мовах у БССР, наданне беларускай мове статусу дзяржаўнай у рэспубліцы, а таксама абмеркаванне рэспубліканскай і рэгіянальных праграм «Родная мова», якія закліканы стварыць умовы для паўсюднага і няўхільнага пашырэння сфер яе ўжывання. Рэкамендавана рэгіянальнымі радам ТБМ сумесна з іншымі зацікаўленымі арганізацыямі правесці на месцах гарадскія, раённыя і абласныя канферэнцыі, абмеркаваўшы на іх згаданыя пытанні.

Рада зацвердзіла штат ТБМ для выканання тэхнічнай і арганізацыйнай працы, які будзе складацца з 3-х чалавек. Была таксама зацверджана сімволіка ТБМ імя Ф. Скарыны, якая ўяўляе сабой эмблему з выявай скарынаўскага знака сонца і паўмесяца, а таксама гістарычнага сімвала «Пагоня». Рэгіянальнымі радам ТБМ было рэкамендавана ў бліжэйшы час адкрываць рахункі ў гарадскіх (раённых) аддзяленнях Жылсацбанка БССР і займацца фінансава-гаспадарчай дзейнасцю (выпускам брашур, плакатаў, дапаможнікаў для слухачоў курсаў беларускай мовы і інш.), дамагацца выпуску пастаянных старонак пад рэдакцыяй Таварыства ў раённых (абласных) газетах.

Рэспубліканская рада ТБМ вырашыла звярнуцца ў Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР з прапановай значна падоўжыць тэрмін усенароднага абмеркавання законапраекта «Аб статусе моў у БССР» і праводзіць яго на працягу не менш як шасці месяцаў. Быў таксама прыняты зварот да Вярхоўнага Савета СССР, Вярхоўнага Савета БССР і да народных дэпутатаў — прадстаўнікоў Беларусі аб непрыняцці ТБМ імя Ф. Скарыны прапановы надаць рускай мове статус агульнадзяржаўнай мовы ў СССР.

Актыўны ўдзел у рабоце пасяджэння, апрача згаданых ужо сяброў, прынялі Я. Цумараў, П. Садоўскі, В. Вячорка, А. Малдзіс, Я. Брыль, Г. Цыхун, А. Трусаў, М. Купава, І. Чарняўскі, Л. Лыч, І. Булька, В. Кузьміч, Г. Прыма, В. Маслюк, В. Міхасёнак, З. Санько, Б. Сачанка, У. Содаль, С. Нічыпаровіч.

НАШ КАР.

САЦЫЯЛОГІЯ І ТЭАТР

Упершыню ў рэспубліцы адбылася навукова-практычная канферэнцыя «Сацыялагічныя праблемы тэатра», якую падрыхтаваў Саюз тэатральных дзеячаў БССР. Яе мэта — пазнаёміць тэатральную грамадскасць з практыкай сацыялагічных даследаванняў на Беларусі (дакладчык — кандыдат філасофскіх навук В. Іўчанка) і засяродзіць увагу на неабходнасці сацыялагічных даследаванняў тэатра. На думку прамоўцаў Р. Янкоўскага, В. Маслюка, В. Мазыскага, А. Гузія, С. Церайноўскага, С. Мухіна,

І. Андрэева і іншых, комплекс даследаванняў пакуль ажыццяўляецца нямнога. Тэатр існуе ў грамадстве не ізалявана, і пакуль не будзе ажыццёўлена шырокая ўрадавая праграма развіцця культуры, а ў яе рамках сацыялогія культуры, у тым ліку тэатра, наўрад ці што зменіцца ў лепшы бок. Няма навуковых падраздзяленняў для далейшых сацыялагічных даследаванняў у галіне мастацтва, тэатра ў прыватнасці. У гэтым напрамку працаваць толькі энтузіясты на грамадскіх пачатках пры СТД БССР, ды і тых —

адзіні. Аднак імі ў рэспубліцы праводзіліся лакальныя даследаванні наведнікаў драматычных і музычных тэатраў, вывучалася арыентацыя моладзі ў галіне тэатральнага мастацтва, глядацкая аўдыторыя гастроляў і прэм'ерных спектакляў.

Жыццё даводзіць, што патрэбны шырокія даследаванні ўсяго рэгіёна, вывучэнне патэнцыяльнай аўдыторыі тэатраў, каб можна было распрацаваць стратэгію фарміравання глядацкай аўдыторыі і культуры — так званыя комплексныя даследаванні па розных напрамках. Есць неабходнасць і ў больш вузкай праблематыцы. Варта, каб у тэатрах былі свае сацыялагі і псіхологі, якія б змаглі даваць практычныя рэкамендацыі тэатральным дзеячам.

В. ШЫМАНОВІЧ,
кансультант СТД БССР.

Інтэрв'ю ў нумар

У Парыжы завяршыла работу XXV сесія Генеральнай канферэнцыі ЮНЕСКА, у рабоце якой прымала ўдзел дэлегацыя Беларускай ССР на чале з міністрам культуры рэспублікі Яўгенам БАЙТОВІЧАМ. З ім сустрэўся наш карэспандэнт.

У АТМАСФЕРЫ ДАВЕРУ І ДОБРАЗЫЧЛИВАСЦІ

— Яўген Канстанцінавіч, якое ваша агульнае ўражанне ад работы такога аўтарытэтнага форуму?

— Няма сумнення, што ЮНЕСКА сёння—вельмі аўтарытэтная сусветная арганізацыя, у полі зроку якой знаходзіцца самы шырокі спектр пытанняў адукацыі, навукі і культуры. Супрацоўнічаюць пад эгідай ЮНЕСКА лепшыя інтэлектуальныя сілы свету, якія імкнуцца, як я пераканаўся, да шырага ўзаемаразумення. На Генеральнай канферэнцыі панавала атmosfera даверу і добразычлівасці. Акрамя пленарных пасяджэнняў, яшчэ працавала 9 камісій, вяліся дыскусіі штодзённа, але часу ўсё роўна не хопала, таму ў дадатковы час працавалі да гадзіны ночы. І, заўважу, існава-

ла цвёрдае правіла: слова прадстаўлялі ўсім жадаючым.

— Якія пытанні былі ўключаны ў парадак дня канферэнцыі?

— Мы прынялі шасцігадовы план работы на 1990—1995 гады, праграму і бюджэт на двухгадовы перыяд. Генеральны дырэктар Ф. Маёр звярнуўся да краін, што ўваходзяць у ЮНЕСКА, з прапановай павялічыць бюджэт на 2,5 працэнта. Ён заклікаў усіх тых, хто падтрымлівае сусветнае супольніцтва, добраахвотна павялічыць свае ўзносы.

— Гэта, так сказаць, агульны пытанні, але ж наша дэлегацыя прадстаўляла ў Парыжы 10-мільённы народ Беларусі—са сваімі вострымі праблемамі...

— Мне, як міністру культуры, давялося выступіць на пле-

Па старонках друку

ШТО ЗАЎТРА?

Народны дэпутат пра перабудову на Беларусі

У нумары газеты «Московские новости» ад 26 лістапада змешчаны артыкул народнага дэпутата СССР Аляксандра Жураўлёва «Не страціць свой шанец. Беларусь: кірункі развіцця». Як вынікае ўжо з назвы, выступленне прысвечана надзённым праблемам грамадска-палітычнай сітуацыі ў нашай рэспубліцы. Прыемна, што многія выказаныя А. Жураўлёвым са старонак аўтарытэтнага сталічнага выдання думкі — асабліва тыя, што тычацца

ўзаемаадносін «улады» і «народа» — перагукваюцца з развагамі Васіля Быкава (гл. артыкул «Назад ці наперад?», надрукаваны ў мінулым нумары «ЛіМ»).

Спынімся на публікацыі «МН» больш падрабязна. Частку свайго артыкула дэпутат Жураўлёў прысвяціў аналізу прычын «беларускага дабрабыту». Сярод іншага вучоны-эканаміст адзначае, што некаторыя фактары «далі сфарміравацца асаблівай сістэме кіравання.

На тэму дня

Хачу быць містэрам Ікс!

Працэсы, якія адбываюцца ў нашай краіне, сапраўды неадназначныя, складаныя і нялёгка. Без выдаткаў і хібаў абсцёсія цяжка, бадай што немагчыма. Здзяйсненне рэвалюцыі ў рэвалюцыі. А рэвалюцыя—рэч сур'ёзная. Мы гэта ведаем лепш за іншых: апыкаліся балюча, жорстка, трагічна. Дык ці можна гэтак бяздумна зноў і зноў? Хіба няпраўду кажуць, што максімальны дынамізм нашага часу і тых працэсаў, на якія ён сёння багаты, якраз і заклікае, абавязвае да максімальнай уважанасці, прадуманасці і стрыманасці?

Гэтыя ўзважанасць, прадуманасць і стрыманасць павінны прысутнічаць не толькі ў кардынальных рэфармах, якімі мяркуюем мы звычайна наша жыццё. Яны павінны супраджаць кожны наш крок па шляху эканамічнага і грамадскага, духоўнага абнаўлення.

Бяздумнае малаванне і перайманне наўрад ці прынясе плён і ў сферы эканомікі, а ў сферы духоўнай яно наогул шкоднае, разбуральнае.

А між тым... А між тым у наша жыццё ўсё шырэй уваходзяць нежаданыя, неўласцівыя нашаму ладу жыцця, нашым народным, нацыянальным звычаям, традыцыям і разуменням з'явы і рэчы. Эйфарыя плюралізму слоў і дзеянняў няйначай кружыць сямутаму з нас галовы...

Пракацілася па краіне хваля конкурсаў прыгажосці. Як эпідэмія, як пошасць нейкая—сот Москвы до самых до окраин». Саюзныя, рэспубліканскія, абласныя, гарадскія. Сям-там, кажуць, прайшлі і раённыя выбары прыгажунь. Дажывём, пэўна, і да сельсавецкіх, а то і да калгасных — меры мы не ведаем. І абавязкова пераможца будзе названа замежным слоўкам «міс». «Міс нашага

нарным пасяджэнні, дзе я гарварыў аб мяркуемым святкаванні 500-годдзя з дня нараджэння нашага геніяльнага вучонага і мысліцеля эпохі Адраджэння Ф. Скарыны. У сувязі з прынятай на гэтым пытанню спецыяльнай рэзалюцыяй дасягнута дамоўленасць аб удзеле ЮНЕСКА ва ўрачыстасцях. Вырашана, што пастаяннае прадстаўніцтва БССР пры ЮНЕСКА ў Парыжы дзесці ў маі—чэрвені наступнага года, у час пасяджэння выканаўчага вета ЮНЕСКА, — правядзе дырмонію, прысвечаную вялікай падзеі. Мяркуем паказаць дакументальны фільм пра жыццё і дзейнасць Ф. Скарыны, падараваць ЮНЕСКА карціну — жывапісны партрэт нашага геніяльнага асветніка. На святкаванні ў Беларусі мы запрасім прадстаўнікоў тых народаў, на зямлі якіх у сілу розных абставін жыў і тварыў мысліцель, а таксама кіраўніцтва ЮНЕСКА.

Аднаму, што дэлегацыі розных краін нярэдка прапаноўваюць успомніць у календары памятных дат ЮНЕСКА тую або іншую асобу, але прымаюцца далёка не ўсе прапановы. Наша ж рэзалюцыя амаль не выклікала нярэчнасці і атрымала шырокае падтрымку.

— У час вашай сустрэчы з генеральным дырэктарам ЮНЕСКА Ф. Маёрам былі таксама абмеркаваныя праблемы міжнароднага супрацоўніцтва ў галіне вывучэння вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС і іх ліквідацыі?

— Запрашэнне генеральным дырэктарам на прыём у сваю штаб-кватэру — факт выключны. Асабіста я расцэнваю такое, як павагу да нашага народа, як разуменне складанасці экалагічных праблем, з якімі мы сутыкнуліся. З панам Федэрыка Маёрам мы абмяркоўвалі і пытанні ўдзелу ЮНЕСКА ў святкаванні юбілею Скарыны, і экалагічную абстаноўку ў рэспубліцы пасля чарнобыльскай аварыі. Па экалагічных пытаннях у рэспубліцы ад нашай дэлегацыі выступіў на канферэнцыі член-карэспандэнт АН БССР У. Саўчанка. Беларуская дэлегацыя лічыць, сказаў ён, што ЮНЕСКА і яе аддзел экалагічных навук могуць выступіць каталізатарам супрацоўніцтва па вывучэнню вынікаў аварыі на атамных электрастанцыях. Мы прапанавалі склікаць у будучым годзе спецыялізаваны міжнародны сімпозіум, які дазволіў бы праналізаваць уздзеянне доз радыяцыі ў экосістэмах і папуляцыях чалавека і намерыць шляхі далейшых даследаванняў.

Беларускія вучоныя гатовы аказаць усялякую дапамогу спецыялістам з іншых краін па арганізацыі сумесных лабараторый і навуковых экспедыцый. З трыбуны канферэнцыі было сказана пра тое, што МАГАТЭ мяркуе аказаць дапамогу нам у разгортванні сеткі станцый назірання за дынамікай распаду радыёнуклідаў, і да такой работы можна прыцягнуць ін-

шыя спецыялізаваныя арганізацыі ААН. Мы звярнулі ўвагу сусветнага супольніцтва на тое, што любая дапамога рэспубліцы абсталяваннем, камп'ютэрамі, хімікатамі будзе з вялікай удзячнасцю прынята нашым насельніцтвам.

— Яўген Канстанцінавіч, вы задаволены той работай, якую правяла наша дэлегацыя ў час генеральнай канферэнцыі ЮНЕСКА?

— Здаецца, што са сваёй асноўнай задачай мы справіліся. Вырашалася, напрыклад, пытанне аб павелічэнні колькасці пастаянных супрацоўнікаў у сакратарыяце ЮНЕСКА. Мы прапанавалі ўвесці ў выканком А. Р. Лабанка, дырэктара Інстытута мікрабіялогіі АН БССР, і нас падтрымалі. Пры абмеркаванні плана работы на наступны год мы прапанавалі ўключыць у яго правядзенне камп'ютэрызацыі за лік ЮНЕСКА Дзяржаўнай бібліятэкі БССР імя У. І. Леніна. З намі таксама пагадзіліся, больш таго, там гатовы навучаць нашы бібліятэчныя кадры тонкасцям камп'ютэрызацыі. Усе мы ўстрыжаныя станам, у якім знаходзіцца галоўная бібліятэка рэспублікі, і таму разумеем, што значыць для нас такая дапамога.

Неафіцыйнай часткай нашай праграмы было наведанне і ўскладанне кветак да магілы свайго земляка, жывапісца XIX стагоддзя Валенція Ваньковіча.

Гутарыў В. ЛАПЦК.

Дакладней, гэта добра ўсім нам вядомая камандна-адміністрацыйная сістэма кіравання, але нібы ва ўзорна-паказальным варыянце, дасягнуўшая мяжы сваіх магчымасцей. Яна пабудавана на жорсткай адміністрацыйнай дысцыпліне, на дакладным падпарадкаванні нізоў вярхам, на стараннасці рэспубліканскіх улад у дачыненні да саюзных.

Закранае А. Жураўлёў і нацыянальнае пытанне на Беларусі. «Становішча тут двухсэнсоўнае, — піша ён. — З аднаго боку, нацыянальнае пытанне для Беларусі зараз відавочна не стаіць на першым месцы. Палітычныя і экалагічныя праблемы куды больш вострыя... Але з іншага боку... становішча ў рэспубліцы дайшоў ледзь не да страты народам нацыянальнай самасвядомасці...»

Карацей, нацыянальная праб-

лема стварае вельмі сур'ёзны грунт для канфлікту ў не такою ўжо аддаленай будучыні. Калі, вядома, нацыянальны рух не ўтрымаецца ў рэчышчы палітычнай культуры. А дзеля гэтага зноў-такі патрэбны дыялог, у тым ліку паміж кіраўніцтвам рэспублікі і Народным фронтам».

А. Жураўлёў дзеліцца таксама думкамі аб маючым адбыцца пераходзе Беларусі на гаспадарчы разлік. Параўноўваючы беларускі гаспадарчы прыбытковы, народны дэпутат піша: «Беларускі, па сутнасці, абмежаваны павелічэннем паступаючых у рэспубліканскі бюджэт падаткаў з прадпрыемстваў саюзнага падпарадкавання. Між тым у цэнтры прыбытковы варыянт — пытанне аб уласнасці, аб тым, хто будзе распараджацца працай размешчаных у рэспубліцы прадпрыемстваў, вырашаць, што тут выгадна рэспубліцы. Калі ж колькасць прадпрыемст-

ваў, якія належаць ёй самой, мізэрная — да 10 працэнтаў, як на Беларусі, то пры любых падатках становіцца абарочываецца тым, што рэспубліка літаральна самараспрадаецца, прадае свае прыродныя, працоўныя рэсурсы».

Завяршаецца артыкул А. Жураўлёва ў «Московских новостях» вельмі слушнай, на наш погляд, высновай:

«Беларусі пашанцавала. Ёй дадзены гістарычны шанец. Перабудова пачалася, калі Беларусь яшчэ не крочыла ў той перыяд эканамічнага спаду, які рэзка ўскладніў становішча ў іншых рэспубліках. Але ён непазбежна чакае і яе, калі прамерудзіць з адмаўленнем ад камандна-адміністрацыйнай сістэмы, якая вычарпала сябе. Лепш пачынаць перабудову з больш спрыяльнага становішча. Пакуль яшчэ гэта магчыма».

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

горада...», «Міс нашай вобласці...», «Міс нашага калгаса...». А што? Есць жа «Міс Еўропы», «Міс Амерыкі», «Міс свету». Дык хіба нам заказана? Мы назавём гэтай самай «місай» нават замужнюю жанчыну, маці...

Далей — болей. Хто мог дапусціць, што ўслед за дзяўчатамі дакоцяцца да конкурсаў прыгажосці і прадстаўнікі дужага полу? А між тым у Мінску ён прайшоў ужо. Наладзілі яго, калі вершы друку, гарадскі клуб творчай моладзі ў Беларусі тэлебачанне, а фінансавалі «гарадскі цэнтр НТТМ «Матэна», аб'яднанні «Камсамолка», «Жылкамунтэхніка» і яшчэ некалькі фірм». Пераможца ўзнагароджаны турысцкай пудэўкай у Югаславію і каштоўнымі падарункамі.

І пра ўсё гэта паведамляецца не з сумам, не з горкай іроніяй ці шкадаваннем, а з радасцю, проста са згаданай ужо мною нейкай незразумелай эйфарыяй. Маўляў, і мы дажылі, і мы дапуліся, і мы не горшыя за людзей! І не засмучаецца, калі хто не змог прыняць у ім удзел: гэта быў толькі першы конкурс, чакайце наступных — і вам усміхнецца шчасце!

Чытаеш такое і міжволі думаеш вась аб чым. Ну, скажам, тэлебачанню патрэбна было паказаць ці падрыхтаваць чарговае экраннае відэа (даруйце маю цямоту, трэ-

ба ж казаць сёння «культурна» — шоу). Дык мо варта было б прыдумаць нешта сваё, адметнае, арыгінальнае, а не займацца малпананнем? А клуб творчай моладзі? Яму што, няма чаго рабіць? Калі так, дык дзеля чаго ён створаны? І пры чым тут творчасць? Урэшце — фундатары, ці, зноў жа, выбачайце, спонсары. Ім што, няма на што траціць сродкі? Цяжка паверыць. У нас жа столькі дзірак!

А цікавае відэапраграма «Містэра Ікса-89» (!) абыйшлося, трэба думаць, не ў малую капейчыну. Прайшло яно з размахам. На другі тур было дапушчана 35 прэтэндэнтаў. Папярэдне іх сабралі ў клубе імя Дзяржынскага на гутарку. У часе субседавання арганізатары цікавіліся поглядам канкурсантаў на жыццё, распыталі іх пра захапленні, высвятлялі веданне літаратуры, мастацтва, спорту. На другі дзень, пакінуўшы 14 чалавек, «журыйная камісія» адбірала ўдзельнікаў «па харэаграфічных даных» — уменню прыгожа рухацца, хадзіць, танцаваць». Засталося пасля гэтага сем фіналістаў. Пяць дзён арганізатары рыхтавалі іх да фіналу, вызваліўшы на гэты час ад вучобы ці работы.

Тут ужо нельга не парадавацца за канкурсантаў. Адначасова ж і зажурыцца. Чаму ўсяго толькі на пяць дзён? Схібілі таварышы арганізатары.

Вызваляць дык вызваляць. Хоць бы на месяц!

Ну ды не будзем бедаваць, конкурс жа праводзіўся ўпершыню, і наступным разам можна будзе выправіць гэтую прамашку.

Самым цікавым у фінале, лаводзе прызнання пераможцы, быў конкурс паліглоты. Конкурс на веданне англійскай, французскай, чэшскай і польскай моў. А мяне, грэшнага, зноў бярэ сумненне, зноў у мяне свярбіць ці шчыміць беларуская душа. Чаму ж конкурс толькі на веданне гэтых моў? А чаму б не дадаць да іх яшчэ і беларускую? Пэўна, паяліся таварышы рызыкаваць. Вельмі ж вялікая была верагоднасць таго, што маглі б, як кажуць, ляснуцца і канкурсанты, і арганізатары разам з фундатарамі. Непрадбаны мог бы быць фінал...

Пераможца першага рэспубліканскага конкурсу прыгажосці сярэд мужчын «Містэра ІКС-89» стаў адразу ж слаўным. Прынамсі, інтэрв'ю з ім апублікавалі газеты самага рознага рангу. Адна з іх забяспечыла публікацыю ўрэзкай, у якой між іншым адзначаецца: «На другі дзень пасля фіналу ў рэдакцыі завінелі тэлефоны: «Дажыліся!» Газета паспрабавала ў інтэрв'ю развязаць гэтае чытацкае абурэнне-свардзжэнне. А мо дарма? Хачу быць містэрам Ікс!

ЛІМАВЕЦ.

Пытанні экалогіі і архітэктурнай творчасці быў прысвечаны IX пленум Саюза архітэктараў Беларусі. У першы дзень работы ўдзельнікі і госці пленума былі запрошаны на экскурсію, якая прайшла па экалагічна небяспечных мясцінах Мінска і яго ваколіц.

Неўзабаве пасля пленума я гутарыла з членам праўлення СА заслужаным архітэктарам БССР Васілісай Паўлаўнай ШЫЛЬНІКОУ-СКАЙ. Спецыяліст высокай кваліфікацыі, чалавек няурымлівай душы і выразнай грамадзянскай пазіцыі, Васіліса Паўлаўна адна з тых нямногіх, на жаль, дзячаў беларускай культуры, якія ўсё сваё жыццё дзейнічаюць у імя зберажэння прыроды і чалавека ў ёй. Яна аўтар праектаў вадасховішчаў Дразды і Крыніца, рэканструкцыі ўзбярэжнай зоны Заслаўскага вадасховішча. Яе любімае дзеішча — Мінскае воднапарнавае кальцо, паўночна-ўсходняя, Сляпянская частка янога ўжо пабудавана (1977—1988), і дзейнічае, упрыгожвае горад, а паўночна-заходняя, Лошыцкая, будуюцца...

Экалогія: праблемы, сітуацыі, канфлікты

ТУТ СПЯВАЛІ САЛАЎІ...

— Паварот усёго архітэктурнага цэха тварам да экалогіі — гэта, вядома, адзнака і сімвал часу. Але, мабыць, найбольш блізка да экалогіі ад пачатку была тая галіна архітэктуры, у якой працуюць вы, — архітэктур-ландшафтная.

— Так, бо яна займаецца адраджэннем прыроды ў горадзе і вакол яго, стварэннем паркаў, лесапаркаў і вадаёмаў. Гэта самая эфектыўная і, дарэчы, самая танная спосабы адраджэння навакольнага асяроддзя і ўзнаўлення экалагічнай раўнавагі. Замены ім няма, таму што яны заснаваны на законах прыроды, на яе здольнасцях да самаачышчэння і ўзнаўлення сваіх рэсурсаў. Але калі спадзявацца толькі на гэтыя, экалагічныя, метады і не даць пра спосабы горадабудаўніцтва (перапрафіляванне і вынас з горада шкодных прадпрыемстваў, стварэнне вакол іх санітарна-ахоўных зон і г. д.), не клапаніцца пра ўдасканаленне тэхналогій, ачышчальныя збудаванні, дык карысці будзе няшмат.

— Мяркуючы па нашай экскурсіі і дакладах на пленуме, у Мінску прыкладна так і атрымаецца.

— Менавіта так. Хоць за апошнія гады ўдалося зрабіць Мінск больш зялёным, ён застаецца самай буйной крыніцай забруджвання атмасфернага паветра, вады і глебы ў вобласці і рэспубліцы. Каля 500 яго прадпрыемстваў і аб'ектаў цеплаэнергетыкі і транспарту выкідаюць вокіслы азоту і серы, вуглярод, фенол, аміяк, фармальдэгід, аэразолі цяжкіх металаў. Усе гэтыя рэчывы злучаюцца ў паветры і выпадаюць на горад і яго ваколіцы ў радыусе 10—50 км.

— З Шабаноў, дзе мы спыніліся пад час экскурсіі, выразна бачылася над бліжнім Мінскам цёмнае «падушка» смогу.

— Бадай з гэтай «падушкі» ў мінулым 1988 годзе на горад выпала 30 тысяч тон сярністага ангідрыду, 41 тысячы тон вокісі вугляроду і іншых хімічных элементаў і злучэнняў, у тым ліку 2460 тон высокатаксічных і небяспечных. На кожнага мінчаніна прыпала 213 кг шкодных выкідаў.

— Нахліва! Пачынае здавацца, што гэтыя дзесяткі кілаграмаў прычэсваюць кожнага з нас да зямлі...

— Ужо сёння 28 працэнтаў захворванняў у горадзе звязваюць з забруджваннем навакольнага асяроддзя. А што будзе заўтра? Незразумела толькі чаму сваёй віны за гэта не адчуваюць кіраўнікі ведамстваў, ад якіх залежыць вынас з горада шкодных цэхаў шэрагу мінскіх прадпрыемстваў.

— Два буйныя заводы, якія знаходзіцца ў самым цэнтры горада — імя Кірава і імя Кастрычніцкай рэвалюцыі, апошнім часам нават пашыраюць свае межы...

— У свой час былі прыняты «Генеральны план развіцця г. Мінска да 2000 г. і праект планіроўкі яго прыгараднай зоны», зацверджаны СМ БССР у 1982 годзе, і «Комплексная схема аховы прыроды г. Мінска і

навакольных тэрыторый», зацверджаная Мінгарвыканкомам у 1988 г., якія былі накіраваны на адраджэнне экалагічнай абстаноўкі ў Мінску. Дарэчы, у іх распрацоўцы прымалі ўдзел спецыялізаваныя інстытуты і вядучыя вучоныя-экалагі. Для атрымання абагуленай інфармацыі аб забруджванні тэрыторыі былі выкарыстаны матэрыялы касмічнага маніторынга Дзяржгідрамета і АН БССР.

Невыкананне ўласных пастаноў — наша вялікая бяда. Што тычыцца праектаў рэканструкцыі названых вамі заводаў, дык яны былі заказаны «чужым», не беларускім архітэктарам, таму што самі гэтыя заводы належаць саюзнаму Міністэрству станкабудаўнічай прамысловасці.

— Відаць, гэта і ёсць правая таго самаўладдзя, самавольства і згаізму цэнтральных ведамстваў, пра якія столькі апошнім часам гаворыцца?

— Мяркуючы самі. Генпланам быў прадугледжаны вынас з горада 88 вытворчасцяў. Па дакументах вынесена 21, а на самай справе — 9, з іх 7 — дробныя базы. Вось і ўсё плён. Праўда, новых прадпрыемстваў у горадзе, можна сказаць, не будуюць. У апошнія дзесяцігоддзі пачалі развівацца прамысловыя зоны па-за межамі горада — у Калядзічах, Гатаве, Шабанах, Міханавічах і г. д.

— Дык гэта ж нідэрэнна?

— Але і тут ёсць адно «але». Размяшчаліся яны блізка ад горада, фактычна, у яго лесапаркавай зоне. А Мінск тым часам расце, пашырае свае межы. У выніку прамвузлы аказаліся літаральна ля парога горада і, відаць, неўзабаве зусім злучацца з ім. Скажу больш — ніводнае з прадпрыемстваў у прамзонах не мае санітарна-ахоўнай зоны. Побач з імі пабудаваны і працягаюць будавацца жылыя кварталы, тут жа — палі прыгарадных гаспадарак, абсалютна безабаронныя перад выкідамі прамысловасці і транспарту.

— У Шабанах, сапраўды, дыхаць было цяжка.

— А мы ж там затрымаліся не болей як на дзесяць хвілін...

— Неяк недарэчна выглядалі ці не пад самымі заводскімі сценамі вялізныя палі напуста. Гэта, відаць, тая напуста, што ідзе на стол мінчан?

— Так. Наогул, на маю думку, пытанні развіцця сельскай гаспадаркі ў непасрэднай блізкасці да прамзон патрабуюць спецыяльных даследаванняў і рэкамендацый. Відаць, лепей за ўсё было б весці тут земляробства «закрытага грунту» — вырошчваць гародніну ў цяпліцах.

— Добра фільтруюць шкодныя вынікі таго ж аўтатранспарту зялёныя пасадкі ўздоўж дарог. Але наколькі я ведаю, па ўсёй Міншчыне апошнім часам прыдарожныя прысады парадзілі.

— Ды што там — «парадзілі»? На працягу больш чым трох гадоў ідзе арганізаванае знішчэнне зялёных ахоўных па-

(Працяг на стар. 13).

Ці трэба душыць дэмакратыю, якая толькі-толькі нараджаецца, каб дапамагчы перабудове?

У апошні час шэраг асоб, якія лічаць сябе дэмакратамі-інтэлігентамі (С. Аляксееў, І. Клямкін, А. Мігранін і інш.), пачалі ў друку ледзь не заклікаць да ўвядзення аўтарытарнага рэжыму, «жалезнай рукі». І ўсё гэта нібыта дзеля таго, каб дапамагчы перабудове, якая буксуе, і спыніць беспарадкі.

Але ж аўтарытарная ўлада ў нашай краіне ўжо існуе. Лідэр сумяшчае тры важнейшыя пасады ў краіне: Старшыні Вярхоўнага Савета СССР, Генеральнага сакратара ЦК КПСС і старшыні Савета абароны краіны. І як бачым, нягледзячы на гэтую вялікую ўладу, не можа пераадолець супраціўлення перабудове. Як піша ў саюзным друку («Літаратурная газета» за 18 кастрычніка) А. Адамовіч, нейкія «дэмакраты», аб'яднаўшыся з тымі, каму «хацелася б адным ударам вызваліцца ад кашмару будучых альтэрнатыўных выбараў у рэспубліканскія і мясцовыя Саветы, ад гэтых усіх камісій па хабарах і прывілеях, пачаць кіраваць з дапамогай ваеннай сілы», паспрабавалі на пасяджэнні Вярхоўнага Савета СССР, якое не паказвалі па тэлебачанні, увесці надзвычайнае становішча ў краіне. І ўпартых «надзвычайнікаў», і «дэмакратаў» спыніла (на самым краі) вытрымка і разважлівасць старшыні. Так, у нас разумны, добрамыслівы лідэр, але рабіць з яго дыктатара, які сілай заганяе нас у шчаслівую будучыню, як некалі сялян у калгасы, — недарэчна!

Здзіўляе, як разумныя, здавалася б, людзі не могуць зразумець, што надзвычайнае становішча не толькі рэзка затармозіць перабудову, але і непазбежна выкліча ў краіне беспарадкі. Як яны не разумеюць, што заклікі больш працаваць і чаканні міласці ад улады, якія мы слухалі многія гады, ні на кога ўжо не дзейнічаюць, што нашы суайчыннікі — такія ж людзі, як жыхары іншых цывілізаваных краін, і таксама могуць ацаніць перавагі свабоды, дэмакратыі. І калі нам дадуць права самім выбіраць кіраўнікоў, то гэтыя кіраўнікі будуць карыстацца аўтарытэтам і будуць больш эфектыўна працаваць, чым тыя, хто стаў кіраўніком тады, калі гадоўнымі вартасцямі лічыліся рахманасць, беспрынцыповасць, паказуха.

Менавіта неэфектыўнасць дзеянняў такіх кіраўнікоў, якія займалі пасады дэмакратычным шляхам, прыводзіць да пагаршэння ўзроўню жыцця і беспарадкаў у краіне. Да таго ж, ствараецца часам уражанне, што беспарадкі і разгул злачынасці звязаны прама ці ўскосна з гэтымі кіраўнікамі. Пра што сведчыць не толькі знікненне з продажу такіх тавараў, як шпэткі, мыла і г. д., на што не маглі паўплываць «лішнія» грошы пакупнікоў, але і павелічэнне злачынасці побач з рэзкім памяншэннем судовых пакаранняў.

Л. РАВУН,
выкладчык матэматыкі,
ветэран працы.

г. Мінск.

Хачу сказаць некалькі слоў пра адну далікатную праблему — пра льготы для інвалідаў і ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны. Адрозніваюцца ад нас, што я не супраць гэтых льгот. Усе мы павінны нізка схіліць галовы перад тымі, хто ратаваў нас ад «карычывай чумы». Але ж трэба ўлічыць, што людзі тонка адчуваюць усялякую несправядлівасць. Зараз у які магазін ні зойдзеш — радыётавараў, мэблевы, дзіцячага адзення і харчавання, — усюды чуеш адказ: абслугоўваем ветэранаў вайны. Астатніх або наогул не абслугоўваюць, або прапануюць пачакаць некалькі месяцаў і нават гадоў. Некаторыя могуць сказаць: вінаваты стан нашай эканомікі, на ўсё гэта не хапае. Але давайце шчыра прызнаем: большая частка ветэранаў многія дэфіцытныя рэчы набывае не сабе, а сваім дзецям, унукам, знаёмым і сябрам (сапраўды, няўжо дзядулі або бабулі носяць дзіцячыя калготы?).

Зараз часта можна пачуць — людзі сталі больш жорсткімі. Адна з прычын гэтага — сацыяльная несправядлівасць. Вось прыклад. У новым доме пасяліліся па суседстве дзве сям'і. Адна адразу займела новую мэблю, халадзільнік, каларовы тэлевізар, а другая (добрая, працавітая сям'я) доўгі час спала на падлозе. А ўся справа ў тым, што ў адных бацька — ветэран вайны і для яго існуюць льготы, а ў другой сям'і бацька... загінуў на вайне і маці адной давялося гадаваць дзяцей.

кі так нізка цэніцца праца людзей, якія рыхтуюць пакаленні новых высокакваліфікаваных спецыялістаў?

Якое ж выйсце? На маю думку, трэба ў рэспубліцы перагледзець «павышэнне» аплаты працы выкладчыкам вышэйшай школы, якое ўваходзіць у дзеянне з 1 снежня г. г., скарыстаўшы пры гэтым вопыт іншых краін свету; звярнуцца праз дэпутатаў у Вярхоўны Савет БССР з тым, каб з 1 студзеня 1990 года часова выплачваць выкладчыкам рэспубліканскіх ВНУ сярэдняю заробную плату высокакваліфікаванага рабочага (як гарантаны мінімум) з даплатай у залежнасці ад пасады, наву-

З пошты «ЛіМа»

- Ці дапаможа «жалезная рука»?
- Колькі плаціць выкладчыку?
- Завітаў да нас дэпутат...

У мяне ёсць такая прапанова. Для інвалідаў і ўдзельнікаў вайны пакінуць толькі тыя льготы, якія ім самім патрэбны (напрыклад, бясплатныя лекі па рэцэпту ўрача, ільготныя пуцёўкі ў санаторыі і дамы адпачынку, бясплатны праезд у гарадскім пасажырскім транспарце і г. д.). Можна было б таксама адкрыць спецыяльныя крамы або аддзелы ў крамах, дзе б ветэраны маглі набыць неабходныя ім тавары. І наогул, усю сістэму льгот трэба перагледзець з улікам грамадскай думкі і захавання сацыяльнай справядлівасці.

В. БАСАК,
аспірант БелНДІ
галазнаўства і аграхіміі.

г. Мінск.

Першага дня снежня, упэўнены, чакаюць многія выкладчыкі вышэйшай школы. Даволі даўно нам стала вядома, што з гэтага дня павінна быць павялічана наша зарплата. Аднак ці ёсць падставы радавацца? Што такое будучыя 160 рублёў для асістэнта нават пасля сённяшніх, сорамна казаць, — 125 рублёў? Ды яшчэ ва ўмовах нашай галапіруючай інфляцыі, дэфіцыту самых неабходных рэчэй. Ну а дацэнты, прафесары? У іх таксама мала што змянілася: павышэнне заробку на 20—30 рублёў, а ў некаторых ён стане нават меншым. Як гэта можа быць? Зараз для кожнай пасады зроблены так званыя «нажніцы» ў аплаце. Калі цяпер старшы выкладчык, кандыдат навук са стажам ад 5 да 10 год атрымлівае 280 рублёў, то пасля ўвядзення новых расцэнак «нажніцы» для яго наступныя: ад 250 да 280 рублёў. Хутчэй за ўсё, як у нас прынята, у смету закладуць сярэдняю суму (ужо мінус 15 рублёў). А калі яшчэ, не дай божа, на кафедры адносіны складаныя, тады і атрымаеш па ніжняй мяжы. Такім чынам нешта і назбіраецца ў фонд кафедры, каб ужо потым пакінуць некаму 5—10 рублёў. А бюракраты з усмешкай паціраюць рукі: яны тут ні пры чым, бо кафедра сама вырашае, каму якую зарплату даць. У выніку — скаргі, сапсаваныя адносіны паміж выкладчыкамі і г. д. У рэктарат не пойдзеш, у бухгалтэрыю — таксама, прафсаюз — смешная абарона, у суд ісці — таксама час марнаваць.

Не ўсе, напэўна, ведаюць, праз якія шыпы ляжыць шлях да працы ў вышэйшай навучальнай установе. 18 гадоў трэба вучыцца (10 — школы, 5 — універсітэта ці інстытута, 3 — аспірантуры). Гэта азначае — жыць па-за мяжой жабрацтва. Пасля заканчэння аспірантуры выкладчык мае недзе 140 рублёў і ўсё. Ні нармальнага жылля, ні ўмоў для працы. У якой яшчэ галіне народнай гаспадар-

ковага звання, стажу і г. д.; адмяніць «нажніцы» ў аплаце працы выкладчыкаў; стварыць ініцыятыўную групу па абароне правоў выкладчыкаў.

У. ЛЮКЕВІЧ,
старшы выкладчык кафедры
філасофіі Брэсцкага
дзяржаўнага педагагічнага
інстытута імя А. С. Пушкіна.

□

Пра тое, што на пасяджэнні гарсавета было вырашана правесці 14 кастрычніка суботнік па падрыхтоўцы да 850-годдзя Гомеля, я даведаўся з газеты «Гомельская праўда». Потым тое ж пачуў па абласным радыё. Выраснуў прыяць у гэтай акцыі ўдзел, і таму зранку паспешаўся ў парк да сабора Пятра і Паўла. Гомель увогуле небагаты на помнікі мінуўшчыны, а згаданы сабор толькі што перададзены веруючым (дзякуй вядомаму лісту лепшых прадстаўнікоў нашае інтэлігенцыі), — таму дзівосную перліну архітэктара Джона Кларка трэба ратаваць неадкладна. Тым больш добра было б аднавіць сабор да 850-годдзя горада.

Я меркаваў, што прыйдзе шмат энергічных, зацікаўленых, шануючых беларускую спадчыну людзей, у тым ліку камсамольцаў. Прыходжу да сабора і бачу толькі чалавек дзесяць маладых людзей з нейкімі прыгожымі значкамі на грудзях. Усе гаварылі па-беларуску, з чаго я зразумеў, што гэта сабры тутэйшага таўшчэзныя клуба «Талака». Разам мы ачысцілі ад старога абдуленае фарбы некалькі вялікіх вокнаў.

А яшчэ талакоўцы расказалі мне, што, апрача іх, ніхто веруючым аднаўляць сабор не дапамагае. «Сэрца крывёю абліваецца, — казаў Алесь Яўсеенка, прэзідэнт клуба, — калі бачыш, як старыя з кавенкамі з апошніх сіл цягнуць таўшчэзныя дылі. У гарвыканкоме разважаюць так: веруючыя ўсё самі зрабляць, мы ж ім сабор падаравалі».

У. СЛАБІН,
сакратар камсамольскага бюро
ИММС АН БССР.

г. Гомель.

□

У Вярхоўны Савет СССР ад Бабруйскай выбарчай акругі быў выбраны генерал-падкоўнік І. І. Корбутаў. Тая акалічнасць, што ў Корбутава не было саперніка ў час прадвыбарчай кампаніі, не вельмі бянтэжыла людзей, бо не прывыклі яны да альтэрнатыўных выбараў. А тут жа — прадстаўнік нашых слаўных Узброеных Сіл. Але пасля таго, як І. І. Корбутаў стаў дэпутатам, то на доўгі час знік з поля зроку сваіх выбарчыкаў. На гарадскім мітынгу 8 верасня многія бабруйчане выказалі сваё недаўменне з гэтай нагоды, і тады першы сакратар гаркома партыі В. П. Алімбакаў запэўніў людзей у тым, што паспрабуе адшукаць Корбутава...

І вось у кастрычніку народны дэпутат І. І. Корбутаў завітаў у Бабруйск. Я з хваляваннем чакаў сустрэчы з ім, і вось чаму: моўнае пытанне ў Беларусі — балочная праблема. Мы — беларусы на сучасны момант сталі перад фактам знікнення роднай мовы, а Корбутаў прадстаўляе нашу рэспубліку ў Саўеце Нацыянальнасцей. Я хачу спытаць дэпутата, што канкрэтна ён будзе рабіць для вырашэння гэтага пытання.

І вось сустрэча. Актавая зала Першамайскага райкома партыі амаль пустая, два дзесяткі чалавек. Насцярожае абмякаваць людзей. Няўжо ў нас усё так гладка, няма праблем? І гэта ў той час, калі атручана радыёнуклідамі значная частка нашай зямлі і востра стаіць пытанне аб высяленні людзей з небяспечнай зоны, не гаворачы ўжо пра экалагічны і духоўны заняпад.

Прамова Корбутава ўразіла нетактоўнасцю ў адносінах да іншых народных дэпутатаў, але больш за ўсё дасталася А. Адамовічу. Письменніка генерал абвінаваціў у тым, што той апантана займаецца справай рэабілітацыі нявінна асуджаных і загінуўшых сталінскіх ахвяр.

Я не вытрымаў, напасіў слова і, вядома, загаварыў па-беларуску. Спачатку ўсе прыціхлі, а Корбутаў вельмі насцярожыўся, а потым абарваў мяне, загадаўшы гаварыць «как нужно», гэта значыць — па-руску. Падтрымалі дэпутата і некаторыя прысутныя ў зале, абвінавацілі мяне ў нацыяналізме. Дагаварыць мне не далі. Я толькі і паспеў сказаць, што непавага да спадчыны, непавага да сваіх продкаў — ёсць прыкмета дзікунства і варварства. Зняважаны, я пакінуў залу. І вось цяпер праз вашу газету хачу адказаць, чаму я загаварыў па-беларуску.

Па-першае, пры ўсёй маёй павазе да мовы рускай, і да ўсёй моў свету, родная мне зручнейшая, яна мне цяплейшая, я з ёй нарадзіўся.

Па-другое, я размаўляў на роднай мове ў сябе дома (вынікае пытанне, дзе ж тады мне на ёй гаварыць?). Я люблю сваю зямлю і хачу адчуваць сябе прадстаўніком свайго, беларускага народа.

І па-трэцяе. Я лічу, што чалавек, які прадстаўляе маю Беларусь у Саўеце Нацыянальнасцей СССР, павінен паважаць і маю мову.

К. ЮРКАВЕЦ,
нафтавік-бурльшчык.

г. Бабруйск.

□

ЛІСТ У ВЕРШАХ

Чалавек з плакатам

Што за дзіва, дайце веры!
Думаць страшнавата:
Кажуць, там стаіць у скверы
Чалавек з плакатам.

«Што за дурань, — кажуць людзі, —
Мае ж ён ахвоту!
Што яму з таго прыбудзе?
Вось знайшоў турботу...»

«Развялі тут нефармалаў, —
Цэдзяць бюракраты. —
Ды яго павесіць мала,
А найперш — за краты!»

Сталініст пацягне млосна
Руку да кішэні.
Плюне ў твар жанчына злосна,
Скажа: «Адшчапенец».

Хто такі, з якой нагоды —
Ей жа невядома,
Але так казаў на сходзе
Сакратар парткома.

Страж парадку абмінае
Вырадка з касцетам,
Злодзей, божжэ замінае,
А зараза гэта...

Хоць наўкол разгул навалы
Самай нізкай пробы,
Не за іх, за нефармала
Вывернуць вантробы...

Так ва ўсе часы бывала:
Пад разгул мязроты
Змагарам у твар плявалі
Рабскія істыты.

В. ЛІСТАПАД.

в. Лучнікі
Слуцкага раёна.

На пісьменніцкіх сходах і пасяджэннях неаднаразова даводзілася чуць пра неабходнасць абнаўлення форм арганізацыйнай і творчай работы ўсіх падраздзяленняў СП БССР, у тым ліку і творчых секцый. Аднак аднаго ўсведамлення праблемы тут недастаткова. Пакуль што толькі публіцысты паказалі прыклад актыўнасці і мэтанакіраванасці. Што іншыя жанры як бы адышлі сёння на задні план і назапашваюць сілы, паказала і сумеснае пасяджэнне секцый паэзіі і крытыкі: яно было нешматлюдным. Нягледзячы на гэта, гаворка ўсё ж адбылася.

Досыць ёмістая фармулёўка — «Паэтычнае слова і час» — дазваляла закрануць многія аспекты вынесенай на абмеркаванне тэмы. Выступаючыя — у пераважнай большасці крытыкі — гаварылі пра паглыбленне драматычнага пачатку ў сучаснай паэзіі і разнастайнасць яе мастацкай палітры, пра крызіс паэтычнага запasu, пра ўзросшую публіцыстычнасць паэтычнага слова і яго незапатрабаванасць чытачамі. Л. Дранько-Майсюк выказаў меркаванне, што зварот да публіцыстыкі ў паэзіі не заўсёды апраўданы, пры гэтым ён спаслаўся на вершы П. Панчанкі, Д. Бічэль-Загнегавай, Р. Баравіковай і на свае ўласныя публіцыстычныя спробы. М. Мушынінкі ўспрымаў паэта і падкрэсліў, што зварот да прамога прамаўлення ў таго ці іншага аўтара — працэс заканамерны, выкліканы яго творчай эвалюцыяй.

Парадаксальна прагучала з вуснаў С. Кавалёва сумна-вядомая цытата пра тое, што «кадры рашаюць усё». «Якія ў нас кадры, такая і паэзія», — рэзюміраваў малады крытык. Відаць, ён меў на ўвазе недастаткова высокі духоўны і інтэлектуальны ўзровень многіх з тых, хто лічыць сябе прафесійным пісьменнікам. Такая ж думка прагучала і ў выступленні М. Мушынінскага: «Усё залежыць ад асобы, ад той задачы, якую яна перад сабой ставіць».

Г. Каржанеўская (яна разам з намеснікам старшыні бюро секцыі крытыкі А. Клышкам вяла пасяджэнне) адзначыла прыкметны паэтычны рост М. Дуксы, А. Каско, Н. Гальпяровіча, С. Сокалава-Воюша. З лепшых нізак апошняга часу вылучыла публікацыі Н. Гілевіча і М. Кусянкова ў «ЛіМе», Р. Барадудзіна і Л. Тарасюк у «Маладосці», В. Куртаніч і В. Маслюка ў «Беларусі». Найбольш характэрным недахопам многіх вершаў надзеяннай тэматыкі яна лічыць «жаданне ўліць новае віно ў старыя мяхі». Невысокімі з'яўляюцца і крытэрыі адбору ў некаторых выданнях, што ўрэшце адбіваецца як на самой паэзіі, так і на мастацкім гусце чытачоў.

Разгорнутыя паведамленні пра стан сучаснай паэзіі, якія зрабілі крытыкі А. Рагуля і Т. Чабан, мы вырашылі апублікаваць з неістотнымі скарачэннямі.

АДДЗЕЛ КРЫТЫКІ
«ЛіМе».

«О И, чаму я стаў паэтам у нашай беднай старане...» — міжволі ўспамінаецца ўздых-нараканне Максіма Багдановіча. Успамінаецца сёння ў размове пра сучасную паэзію, бо і праз стагоддзе быць паэтам у нашай беднай старане не стала лягчэй.

Трагізм незапатрабаванасці

Р. Барадудзіна, «Наскрозь»
У. Някляева, вершы П. Панчанкі...

Часам лекар-крытыкі ставяць і «лятальны» дыягназ: «Літаратура наша хворая. І, можа быць, нават смяротна» (С. Дубавец). Не ведаю, наколькі сур'ёзна вымавіў гэтыя словы крытык. Калі сур'ёзна, то на-

лонданскіх ці кракаўскіх бібліятэк, другая — трымаць у руках. У час падаспела духоўная падмога продкаў...

Вяртаецца старажытная літаратура, вяртаюцца невядомыя Купала і Колас, паэзія пачатку XX стагоддзя — Гарун, Арол, Свяжак, Дарашкевіч, Ластоўскі, Арсеньева... Вяртаецца з тур-

Тамара ЧАБАН

С Л О В А У «ЗОНЕ МАЎЧАННЯ»

кладзе змрочны адбітак на сучасную паэзію. Знікае годнае высокае ўсведамленне самадэстатковасці, вышэйшай праваты мастацкага слова, якое абавязкова будзе пачута, калі не сучаснікамі, то нашчадкамі. Слова, адгароджанае «зонай маўчання», беспаветранай прасторай, не маючы водгуку, зваротнай сувязі, губляе натуральны, ненатужны тэмбр голасу, і крык яго непачуты роўны маўчанню. Якая ўжо там галоснасць... «Каторы год крычу, крычу я, мало ратунку для жылых, ніхто пакутнікаў не чуе...» — піша С. Грахоўскі ў вершы з характэрнай назвай «Маўчанне».

Па вышэйшаму рахунку, каб вярнуць чытача, недастаткова «павышэння мастацкага ўзроўню твораў». Трэба вярнуць мову, культуру, гісторыю, народ і радзіму. Але ж нездарма сцвярджалі мудрыя: «Лекар, вылечыся сам». Памятаючы, што «хваробы лечыць і атрутамі», паэзія прымае горкія пілюлі шаржу, самаіроніі, пакаяння. Па-народнаму дасціпны і здэкліва-горкі смех з самой сябе, з той пачварнай, застойнай атмасферы, у якой яна была вымушана жыць і тварыць, — сатырычная анімічная паэма «Сказ пра Лысу гару», «Смаргонская акадэмія»

вошта тады займацца крытыкай, мітусіцца вакол канаячэга? Адыдзі і дай спакойна памерці.

Вядома, суцэсальным ВРЗ падманваць хворую літаратуру (а якой яшчэ яна можа быць на хворай зямлі і ў хворым грамадстве?) несумленна. Але і такой «шокавай тэрапіяй» ні літаратуру, ні грамадства, ні чытача ўжо не абудзіш. Гэта калі ў часы Пушкіна крытык вымаўляў «У нас няма паэзіі», ён мог тым устрывожыць душы. У наш час усеагульнага дэфіцыту, матэрыяльнага і духоўнага, фразы нахшталь «у нас няма паэзіі» або «няма літаратуры», і нават «няма мовы», «няма нацыі» не выклікаюць асаблівага эфекту. Няма дык няма, такой бяды...

Іншая справа — пачуць, што ў нас усё ж нешта ёсць. Вось мы трымаем у руках факсімільна выданыя важкі том «Статута Вялікага княства Літоўскага 1588 г.» — нашага першага ў Еўропе зводу законаў, пісаных старабеларускай мовай. Хутка ўбачым «Біблію» Скарыны, беларускія летанісы, газету «Наша Ніва» ў факсімільных выданнях... Адна справа ведаць апырэры, што недзе нешта знаходзіцца ў сховішчах-падвалах маскоўскіх, ленінградскіх,

маў і лагераў, з паўвяковай «зоны маўчання» рэпрэсіраваная паэзія — тых, што загінулі ў пакутах, тых, што цудам выжылі і пранеслі праз усе кругі пекла жывую душу, каб сёння сведчыць, перасцерагаць, будзіць памяць і сумленне, — Л. Геніюш, С. Грахоўскі, А. Звонак...

Я лічу, што як ні парадаксальна гэта гучыць, нам патрэбна і яшчэ адно вяртанне — вяртанне паэзіі 60—80-х гадоў — паэзіі Куляшова, Танка, Панчанкі, Пысіна, Дзюргая, Вялюгіна, Караткевіча, Стральцова, Барадудзіна, Русецкага, Бачылы, Сіпакова, Вярцінскага, Гілевіча, Гаўрусёва, Зуёнка, Янішчыц...

Здавалася б, хрэстаматыяныя, вядомыя імёны, але іх паэзія ў большасці сваёй не прачытана не толькі, як мы кажам, «шырокім колам чытачоў», але і крытыкай, занябана абывацельскай глухатою, абвінавачана ў правінцыйнасці, сярмяжнай шэрасці, або, наадварот, ушчэнт «зачытана», схематызавана, заглянцавана ў лепшым духу сапраўдзізму. Адыходзіць эпоха, якая забярэ з сабой тое, што напісана ёй ва ўгоду, а сапраўднае — застаецца. Калі адкрыецца цэласная карціна нацыянальнай гі-

торыі, культуры, літаратуры, то і сучасная паэзія не будзе ўспрымацца як «адлучаны ад дзераўца лісток», які кожны можа адкінуць, а як прыўкрасная, жывая галіна на магутным дрэве духоўнага жыцця.

Вяртанне сучаснай паэзіі адбіваецца і ў прамым сэнсе — вяртанне з «сунутранай эміграцыі», якую адзін рускі паэт назваў «эміграцыя в себях». У канцы 60-х гадоў, пасля выдання таленавітай першай паэтычнай кнігі, пайшоў у невядомасць, у самотныя блуканні па Брэстчыне Мікола Купрэў, каб вярнуцца цяпер з падарваным здароўем, але з чыстай душою і кайстрай цудоўных вершаў (нагадаю яго публікацыі ў «Маладосці», «ЛіМе», «Дні паэзіі-88»). У наступным «Дні паэзіі», пасля трыццацігадовага маўчання, з'явіцца новыя вершы Алеся Наўроцкага, душа якога не маўчала гэтыя гады. Сумнае і позняе вяртанне...

«Балочая памяць», «Паэма тугі», «Паэма сораму і гневу» — самі назвы твораў апошніх гадоў гавораць пра асноўны тон і пафас нашай паэзіі. Баліць сталіншчына і вайна, баліць гісторыя і мова, прырода і культура, сацыяльныя праблемы, смяротным ядам атручвае кроў і гены Чарнобыль... Першая рэакцыя на боль — крык, стоги, пракляцце, гнеў... Сучасная паэзія, і не толькі беларуская, вось ужо некалькі год свядома скіравана на публіцыстычнасць, на прамое, амаль бязобразнае слова, дзе боль і сорам, туга і гнеў замяняюць эпітэты і метафары.

Як успрымаць гэтую паэзію і ці паэзія гэта ўвогуле? «Вялікую сілу мае слова балочага сэрца», — казаў калісьці З. Бядуля. Нельга не ўбачыць, як нараджаецца з болю высокая, сапраўдная паэзія Панчанкі, як уздымаецца і прасвятляецца ім паэзія Н. Гілевіча, М. Ароцкі, В. Віткі, С. Закоўнікава, як абнаўляецца і па-новаму гучыць паэтычнае слова У. Паўлава, В. Жукічова, К. Цвіркі, С. Пянішкі...

Цікава, што найбольшую цягу да публіцыстычнасці мае пакаленне 60-х гадоў, якое армянскі паэт Г. Эмін назваў

(Працяг на стар. 6—7).

Аляксей РАГУЛЯ

ПУНКТ АПОРЫ

Янка Купала напярэдадні жажлівай містэрыі XX стагоддзя невыпадкава звярнуўся да вобраза прарока. Купалаўскі прарок нёс «вялікіх праўд святых агонь» людзям, якія ў забраным краі страцілі імя, памяць. Па сваёй палітычнай слепаце яны нават не заўважылі, што даўно сталі матэрыялам для эксперыменту: Тутна мы п'яны, ах, п'яны... Як сэрца ядам змялі. Тут, нам праўда не зная — хто мы: звар'ялі ці людзмі.

Але місія прарока была адкінутая і забытая, эталонам у паэзіі стаў рамеснік, здольны аздобіць барабанам баям чарговы сплунчаны зверху сацыяльны заказ. Бюракратыя хацела б і сёння мець армію літаратурных наймітаў, якія могуць легка наступіць на горла ўласнай песні, растаптаць голас уласнага сумлення. Праўда, ёй пакуль што не ўдалося падфарбаваць рамеснікаў — «рэтушораў», як трапіна сказана ў адным з твораў Г. Каржанеўскай, — давесці да ўзроўню эталона.

Напружанае асэнсаванне гістарычнай трагедыі беларускага народа ў жанры філасофскай лірыкі і лірыка-філасофскай паэмы прывяло А. Куляшова зноў на сцяжыну прарока:

Далёкае разгледзь арліным вонам,
Лаві на слых ледзь чутны крык бяды:

Мяне абраўшы, мусіш быць прарокам.

Як не прарокам, нім жа быць тады?

У свой час Кузьма Чорны вынікі асэнсавання трагічнага лёсу народа ўвасабіў у вобразе вялікага злодзея. З прасякнутай трагедыяйным пафасам паэзіі А. Куляшова вырысоўваецца вобраз часу, які нагадвае ката з сякерай у руках. Людзі перад ім — што лес: лёс у іх падобны: «адабраўшы часам і хваробай сілу, лёс кладзе іх разам, у адну магілу». У вершах Аляксея Пысіна паўстае вобраз рэчаіснасці, у якой усё жывое «сцякае» ці сплывае: на вайне «Аляксей, Віктары, Івані» сцякалі крывёю, узшылі «хто травой, хто гарыцветам», а затым «сцяклі» рэчкі, мова, з «яснай явы» сышлі вёскі.

У другой палове 50-х і 60-х гадоў асаблівае сэнсавое напружэнне ў творчасці Максіма Танка атрымалі асацыятыўныя вобразы заапарка і цырка з надзейнымі клеткамі для льюў і арлоў. У вершах-прытчах паэта магутныя ўладары роднай стыхіі сваю сілу і спрыт дэманструюць па загаду дрэсіроўшчыка «на шумнай цыркавой арэне», падтрымліваючы ілюзію росквіту творчых сіл асобы.

Матэў «развітання», які ў аднайменным вершы Пімена Панчанкі прагучаў для некато-

рых крытыкаў так непрывычна і неспадзявана, быў заканамерным. У лірыцы П. Панчанкі 60-х гадоў «шалёны свет» стаў ахвярай архісучаснай арытміі. Калі б крытыка ў часы брэжнеўскага ілюзіёну была больш уважлівай да павеваў часу і паэтычнага сэнсу слова, яна магла б адчуць дыханне катастрофы нават у творчасці паэтаў, якіх адназначна адносіла да выключных антымістаў:

Жывіце і любіце,
Свой беражыце дом.
...Як птушку у зеніце,
Мяне застане гром.

Была ў жыцці і весняй,
І лёгнай на ўзыхах,
Над соснамі — у лесе,
Над жытам — у палях.

Таму раскінуць сосны,
Жытоў паспелых звон
Пра лёс мой высасносны
І невыносны сон.

Зямля — мая калысна,
Табе адной відаць,
Што немагчыма нізка
Ні падаць, ні ляцць.

Гэты запавет Яўгеніі Янішчыц змешчаны ў зборніку 1980 года «На беразе пляча». Пасля трагічнай гібелі паэтэсы ён успрымаецца так, як некалі пасля смерці Анатоля Сербантовіча ўспрымаўся ягоны верш «Няма мяне». Пара, вярнэце, усім зразумець, што ў нетрах свядомасці цяга беларуса выпявае бора. Яе можна было не заўважыць, пакуль чалавек

мог спадзявацца на духоўны прытулак у вёсцы, дзе дэшылі вока чыстыя крывіцы, лашчыла слых родная мова, людскасць і прадбачлівасць чалавечых адносін мацавала пачуццё ўпэўненасці. Разам з рассялянваннем усё «сцякло» ў вятры.

У зборніку Леаніда Галубовіча «Сповідзь бяссоннай душы» праца свядомасці пачынаецца з рубяжа, дзе «надзей бурлівых перасох выток»:

Нам цяпер, на самым зрэзе веку,
Дагукаць ян да чалавечага
Дух крычыць, а голасу — няма.
Голас ёсць, то духу не хапае.
Блізна мы.

І бездань тут і страх...
І душа над безданню —
І яе не стрымаш ніяк...
І яе не стрымаш ніяк...

Доўгі час на паэзію Алеся Разанава было прынята глядзець як на нешта неўласцівае беларускаму паэтычнаму слову. У рэцэнзіі на зборнік «Вастрыя стралы» У. Конач раскрывае сувязь верстаў А. Разанава з філасофскай праблема-тыкай эпохі. Разам з тым трэба адзначыць, што паэзія А. Разанава вырасла цалкам на нацыянальнай беларускай глебе, што яна не менш традыцыйная за ўсялякую іншую, толькі традыцыйная сувязь праўляецца не ў знешніх атрыбутках, а на глыбінных асацыятыўнага зместу. Лірычны герой яго вершаў — наш сучаснік. Як і іншы яго сучаснікі, ён апынуўся ў тупіку, няхай сабе і не над безданню, дык затое абложаны камянямі і сценамі. Яны сцерагуць яго бяспекі і не пускаюць у свабоду, яны сталі нават яго «вонкавым целам» — працягам чалавека. Яны яго пераконваюць, як некалі смерць пераконвала кантужанага Мірона

(Працяг на стар. 6—7).

Слова ў «зоне маўчання»

(Пачатак на стар. 5).

«эзопаўскім пакаленнем». Відаць, менавіта яно найбольш стамілася ад вымушаных алегорый і сімвалаў, зашыфраваных метафар і фігур умаўчанняў, найбольш адчула патрэбу прамого, праўдзівых слова, адкрытай палемічнасці. Не заўсёды мастацкая тканіна верша вытрымлівае цяжар і вастрыню гэтага слова, тут заўсёды ёсць рызыка зрыву ў газетны штамп, у праявінасць, голую сацыяльнасць. Але, мне здаецца, праз гэта трэба прайсці, каб набыць нейкую новую якасць, і паэты свядома ідуць на гэта, нават тыя, для якіх публіцыстычнасць неарганічная, як, напрыклад, Д. Бічэль-Загнетава. Калі паэтэса, якая працуе на мяжы паэтамнага значэння слоў, іх адценняў і пераліваў, сугучаў і

народнай этымалогіі, раптам загаварыла «адкрытым тэкстам», узнікла сумненне, ці не прывядзе гэта да зніжэння мастацкага ўзроўню твораў. Аднак апошнія публікацыі, асабліва лімаўскія (вершы «Нязгода», «Дзе Літвы і інш.), гавораць аб тым, што, прайшоўшы праз публіцыстычнасць, яе зрывы і крайнасці, паэтэса набывае тую ўнутраную свабоду і шырыню паэтычнага дыхання, калі знікае падзел на «асабістае» і «грамадзянскае», а ўсё непадзельна — каханне і воля, радзіма і лёс...

І ці варта вініць публіцыстычнасць у тым, што яна дыскрэдытуе раўнадушным рыфманам надзінных і балючых тэм? Вось, напрыклад, у «Полымі» верш М. Дуксы «Дарога абсурду», заснаваны на трагіч-

ным факце: у часы сталіншчыны цяжкі ішлі ў Сібір, перапоўненыя рэпрэсіраванымі вязнямі, назад жа — напаяўся: нават сібірскага лесу столькі не магло высеч, колькі падсеклі, знішчылі людзей. Але сказана пра гэта так вяла-інфармацыйна, апісальна, што трагедыя не ўспрымаецца. «Бо каб загрузіць тыя ўсе цяжкія, сібірскага лесу б, відаць, не хапіла», — з дванаціці слоў у гэтым двухрадкоўі — сем службовых (бо, каб, тыя, ўсе, б, відаць, не).

Есць надзея, што публіцыстычны шлях выведзе паэзію да анталогічных, быццёвых пытанняў, да той глыбіннай філасафічнасці, якая народжана лёсам і болей народным, а не проста вычытана ў мудрых і зарыфмавана (як, напрыклад, у «філа-

софскіх» вершах Э. Скобелева або Я. Гучка). Бо, будучы паэтам, нельга не адчуваць трагедыінасці, апакаліптычнасці часу — канца другога тысячагоддзя, бо тыя надзінныя рэаліі, вострыя праблемы, на якіх засяроджана паэзія, — Чарнобыль, праблема мовы і культуры, экалогіі, барацьбы з бюракратычнай сістэмай — у прамым і поўным сэнсе слова пытанні жыцця і смерці. І нездарма ў вершы П. Панчанкі з'яўляюцца сумненні не проста ў сацыяльнай справядлівасці, разумных законах, а ў найважнейшых каштоўнасцях самога быцця:

І вера, і вернасць, і вечнасць,
І наш паэтычны туман...
А мо гэта ўсё недарэчнасць
І нейкі сусветны падман?

І вырашаюцца гэтыя пытанні не ў кабінетах і нават не на шматлюдных плошчах, а перад тварам неба і зямлі, самой вечнасці. Да зыходных прынцыпаў быцця ідзе праз боль і смутак герой паэмы С. Законнікава «Чорная быль»; «чарнобыльскі бог» з'яўляецца ў паэме У. Някляева «Зона». «Ад бохана нам

ацалела скарына, ад поўні вечнасці — веташок» — так вызначае несправядлівасць лёсу нашага народа па законах сусветнага божага яго прызначэння Р. Барадулін у паэме «Самота паломніцтва».

«Я—толькі Ной, што ў атамны патоп ратуе слова продкаў ад расправы» — вызначае ролю паэта В. Зуснак. Паэзія не можа спыніцца на публіцыстычнасці, бо, шукаючы, адкрываючы праўду гістарычную і сацыяльную, яна непазбежна дабіраецца і да праўды быццёвай. Без самаўсведамлення і ўсведамлення сябе ў свеце, без унутранага, духоўнага разняволення чалавека і сацыяльнай свабоды яго будзе, кажучы словамі А. Разанава, свабодай «дакулы дазваляе ланцуг». Невыпадкова лепшай кнігай мінулага года, па вызначэнні чытачоў і крытыкаў, стала яго «Вастрыё стралы». Далекаватыя, здавалася б, ад надзінных праблем і патрэб адцягнута-філасофскія вобразы, універсальныя духоўныя калізіі разанаўскай паэзіі становяцца надзіва актуальнымі і неабходнымі.

ПУНКТ АПОРЫ

(Пачатак на стар. 5).

Гукаю ў засыпаным акапе з паэмы А. Куляшова «Перамога». Сцены пажыццёва «ратуюць» чалавека,

бо ты яшчэ не здольны не балець,
бо ты яшчэ не здольны не пакутваць,
бо ты яшчэ не здольны не памерці.
(«Пярэчанне»).

Пагроза акамянеласці чалавека — традыцыйны матыў і ў літаратуры і фальклору. У паэзіі Максіма Танка ён распрацоўваецца і развіваецца на працягу доўгіх год. Камень, граніт — традыцыйныя сімвалы цвёрдасці. У вершах-прытчах Максіма Танка падкрэсліваецца думка, што ўдасканаленая машына расчалавечвання ва ўмовах унітарнай дзяржавы можа лёгка справіцца і з цвёрдакаменнай натурай, непадатнай волі дрэсіроўшчыка «на шумнай цыркавай арэне»:

Камень камню скардзіўся аднойчы:
— Вось прыступкаю ляжу на ганку
І ніякага пакою з ранку
Аж да ночы.
Камень камню адказаў:
Табе што?
Я вась на пагосце век марнею
І ад цышні, значь, звар'яцею
Да рэшты.

Гэты верш Максіма Танка з'явіўся ў самыя застоўныя часы. Здавалася, змест яго сімвалікі вычарпаны канчаткова. Тым не менш у новым зборніку «Збор калосся» традыцыйны сімвал гучыць трывожным папярэджаннем: Беларусь становіцца краем акамянелых волатаў, што некалі свой край баранілі:

Камяні Глеба,
Рагнеды,
Адама,
Кастуся,
Багушэвіча,
Камяні Янкі, Якуба,
Брэста,
Лудчыцкай вышыні.
Камяні. Камяні. Камяні.

«На паратунак страціўшы надзею» ў краіне, дзе злы чараўнік нават волатаў ператварыў у камяні, лірычны герой вершаў Максіма Танка «па горных кручах і разлогах» дайшоў да скалы, на якой паранейшаму пакутуе прыкуты Праметэй. Далей ходу няма, застаецца вярнуцца «на свой дол». Там, на былым гумнішчы, стаіць, хоць і пакалечаны, але яшчэ жывы волат — «Яшчэ бацькам пасаджаны дуб»:

Я заўжды перад ім
Сваю шапку здымаю,
Бо з настаўнікаў,
Што зямлю гэту

Вучылі любіць,
Толькі ён у мяне
І застаўся.

Сімваліка-асацыятыўная вобразнасць, міфалагізацыя сюжэтнага дзеяння — гэта выпрабаваны шлях узбагачэння мастацкай свядомасці агульначалавечымі духоўнымі каштоўнасцямі ў творчасці М. Танка. Гэтым шляхам ідзе і Алесь Разанаў, але гэта не адзіны шлях дзейснага ўплыву паэзіі на грамадскую думку. Абуджэнне нацыянальнай самасвядомасці ставіць пісьменніка перад неабходнасцю далучыцца да аголенай праўды веку адкрытым сэрцам. Сіла такой паэзіі не ў падтэксце — яна бярэ ў палон сілай свайго пафасу, непасрэднай адкрытасцю аўтарскай пазіцыі. Такія паэзіі вяртае першародную каштоўнасць публіцыстычнаму слову.

Сярод твораў, напісаных аўталагічным тэкстам, вылучаюцца нізкі вершаў Васіля Віткі. Цыкл «Развітанне з летам» — гэта зусім не пейзажная лірыка ў яе агульнапрынятым традыцыйным разуменні. Гэта хутчэй паэзія філасофскага роздму над горкім лёсам бацькаўшчыны, якую неаднойчы апаганіў разбэшчаны гун.

Настраёнасць у вершах В. Віткі без ускладнёння твораў стварае абалуныены вобраз часу:

На ўсім веку кляймо,
як на воку бялімо —
час навечна пракляты
ўжо за тое адно,
што канца не відно
і бязвінным і вінаватым.

Інтэлектуальная глыбіня ў такіх творах дасягаецца не праз ускладнёння структуры — яна пачынаецца ў глыбінях трагічнага светаадчування. Такія сёння з'яўляюцца творы пра сталінскія фабрыкі смерці Алеся Звонака, Сяргея Грахоўскага, Паўла Пруднікава, Васіля Супрунчука. Аднак лагерная тэма ў паэзіі — пытанне надта сур'ёзнае, каб кранаць яго мімаходам. Можна толькі зазначыць, што перажытае ў лагерах смерці сёння ўсё часцей выкрышталізоўваецца ў класічныя жанравыя формы.

Асаблівае месца ў публіцыстычнай лірыцы займае паэзія Пімена Панчанкі. Памыляюцца, і хутчэй за ўсё няшчырыя, тыя, хто хацеў бы прыраўняць вершы паэта да рыторыкі. Так могуць гаварыць людзі, глухія да гуманістычнага пафасу наступальнай паэзіі, у кожным радку якой пульсуе гарачае сэрца чалавека, што жыве ў складаным сацыяльна-палітычным біяполі эпохі. Лірыка Пімена Панчанкі

невывадкова ўспрымаецца актыўна на слых у любой аўдыторыі. Гэта, відаць, можна вытлумачыць багаццем інтэлектуальнага, пазнаваўчага зместу і інтэнсіўнасцю лірычнага перажывання. У вершах Пімена Панчанкі вымалёўваецца аблічча эпохі ў асобах: «вось хапуга, вась хам, вась двурэшнік, канцылярскі арал, кар'ерыст», «гросмайстар ашуканства, пахвальбы» і многія іншыя «хмурыя ільбы» — складальнікі хлуслівых рапартаў:

Не разбярэшся,
Хто тут лёнай,
Хто князь,
Гэта клан,
Гэта клас,
Гэта гразь.

(«Труба»).

Такое акружэнне нагадвае блакаду:

Камандзіры, камандзіры,
Пераможцы мы ці не?
Сірозь правалы, усюды дзіры,
Як спачатку на вайне.
Тармажэнне, тармажэнне
і чыноўніцкі разбой.
Быццам зноў мы ў акружэнні
І вядзем смяротны бой.
Тармажэнне, тармажэнне...
Балбатні пустой — размах.
Самым смелым —
Прыніжэнне.
А сумленным —
Блізкі крах.

Публіцыстычная лірыка сёння ажыццявіла прарыв праз блакаду казёнай дэмагогіі, яна вядзе агонь па «чорных цэлях». Публіцыстычна-сатырычная плынь сёння складае перспектыўны напрамак у сучаснай паэзіі. Пра гэта сведчаць і лепшыя публікацыі Ніла Гілевіча, Кастуса Цвірка, Пётруся Макаля, Рыгора Барадуліна, Васіля Жуковіча, Сяргея Панізініка, Аляксея Русецкага, а таксама новыя цыклы ананімных сатырычных сказаў — пра Лысую гару, групу хуткага адпору. Выкрывальная сіла паэтычнай сатыры знаходзіцца ў прамой залежнасці ад глыбіні спачіжэння сучаснага крызіснага становішча. Грамадзянскі неспакоей будзіць пошукавую і мабілізуючую сілу верша, стымулюе палітычную актыўнасць грамадства. На гэтым шляху можна кажаць поспеху ў рэабілітацыі раней зганьбаваных ці збедненых паэтычных форм — у першую чаргу паэтычнага водгуку і паэмы.

Сёння ў нас няма вершаванай рыторыкі, якая б на пацеху кіруючай наменклатуры ўслаўляла нафтабуд ці асушэнне Палесся. Сёння ў паэзіі на ўсе лады знішчаюцца фетышы і ідалы, якім прынята было пакланяцца ўчора. Аднак унутраная прырода паэтычнага водгуку часта застаецца ранейшай. У такіх вершах перад намі зноў

узорны двайнік аўтара з архісучаснымі правільнымі акцэнтамі:

Век чалавечы — сто гадоў...
Яго мая бабуля пражыла.
Век вех...
Век наламаных дроў...
Век урачыстасцей і зла.
Век розны...
Размаіты век...
Але галоўнае не ў гэтым —
нясі назоў свой,
чалавек,
нат калі заўтра
заканчэнне свету.

Гэтыя радкі належаць Яўгену Хвалею. Асноўная хіба яго вершаў — уяўная глыбакадумнасць. Калі слова ў вершы не адлюстроўвае рэальную дынаміку духоўнага пераадолення ўлады абставін, тады глыбіню трэба шукаць хіба што ў шматкроп'ях, якімі Яўген Хвалеі шчодр аздабляе радкі.

Такія ж недахопы ўласцівы і вершам Уладзіміра Мазго: яны таксама перасыпаны наменклатурным наборам піітызмаў, пазбаўленых жывога пацучы і думкі. У вершы «Равесніку» чытаем:

Гула эстраднай залы,
Вятрысна гнуў,
Калі заносіла т а ты — трываю...
Направа налева —
Упарта кіраваў.
Бо ні залы, ні навала
Цябе спалохаць не маглі,
Тваім жыццёвым ідэалам
Заўсёды смелыя былі.
І за афганскімі хрыбтамі,
Дзе цышні згубіўся след,
Ты не скажаў:
«Масква за намі!»
Удакладніў:
«За намі — свет!»

На агульшчыну хварэе і публіцыстычная паэзія Юркі Голуба ў зборніку «Сын небасхілу»:

Радуюцца ўсплэскі настрою.
Чакаецца свята рыўна.
І сэрца вышэ на строі,
Дзе ветру, як зубру, рыкаць.
(«Рытарычнае»).

Сюррэалістычная спроба завязаць у адной торбе рыканне вятроў, зуброў і ўсплэскі настрою мала што высвятляе ў духоўным абліччы «сына небасхілу».

Яўген Міклашэўскі — аўтар цікавага зборніка «Зара — зранка, зара — вясэрніца», у якім добра адлюстравана адчуванне няпэўнасці, уласцівае чалавеку нашага часу. Аднак бывае, што зададзенасць прыводзіць не да тых вынікаў, якіх чакаў аўтар:

Не слухаем тых, хто — за Слова,
Абы пашумець, пагрывець
І ўсплэскі на паверхню часова
З трыбунаю «Перабудова»,
Каб надку пустыню нанова
Прымуць прымуць,
Нібы медзь.

Цяжка паверыць, што гэтыя радкі належаць цікаваму паэту, бо па сэнсу яны больш адпавя-

даюць тону сучасных «ворагаў беларушчыны».

Трэба сказаць, што многія аўтары адчуваюць эстэтычную недагруканасць публіцыстычнай лірыкі. Вершы пра ўласную неўзараную як след баразну — з'ява даволі частая, аднак гэта не перашкода на шляху вершаў неабавязковых, падобных на бясконцую гавэнду пра ўсё, што трапляе на вочы. Слабую пульсую думкі не могуць прыкрыць ці тым больш кампенсавані някія формы — няхай то будзь традыцыйныя ямбы, класічныя санеты, нават вянок санетаў, вянок трыялетаў ці зусім свабодны верш.

Вось радкі з «Паслянавагодняга паслання» Яўгена Крупенькі:

Пра паэтаў мы гаворым часта:
— Адышоў, пакінуў нас заўчасна.
А якім ён чалавекам быў!
Дарагі Іван Пятровіч! Дружа!
Нешта я сур'ёзна заняджукаў,
а яшчэ так многа не зрабіў,
і дзяўчат, што і зімой, як ружы,
недачалаваў, недалюбіў.
(Зб. «Гексаметр баразны»).

Падобныя гавэнды пра што-небудзь альбо пра ўсё адразу можна знайсці ў вершах Віктара Гардзея (Зб. «Узрушэнне»), Міколы Чарняўскага («Недавер» — «ЛіМ», 17.III.89).

Часта аўтар нібы не даварае сіле ўласнага перажывання, імкнецца знайсці нейкія незвычайныя сітуацыі ці ўражэньні чытача незвычайнай экспрэсіяй. Генадзь Пашкоў у нізцы вершаў, апублікаваных у «Маладосці» (№ 9 за гэты год), спыняе ўвагу на гонках рокараў, апавядае пра альпініста, які не пашкадаваў сцяны касцёла, расказвае страшэнны сон:

быццам тыя,
што леглі пластамі
пад нагамі дрымучых лясоў,
у цяжкіх і нямых сутарэннях,
лучаць руні праз жоўты пясок,
праз балотную твань
і карэнне,
каб зямельку,
што глуха трашчыць,
прысядае,
дрыжыць пад касцамі
ад пагібелі
уберагчы —
арматураю робяцца самі.

Нечаканая «арматура» — гэта чыста разумовая канструкцыя. Пазбаўленая самаруху, яна не можа абудзіць хваляванне чытача.

Эстэтычная недагруканасць верша часта з'яўляецца вынікам таго, што аўтар на музу ўскладае зашмат чужых грамадскіх нарузак. Такі недагляд сустракаецца і ў вопытных майстроў пяра.

Думаецца, што ідэя вершаў М. Ароцкі «Чарнобыль і мова» і «У дзень народзін народнага фронту» мела б большы грамадскі рэзананс, калі б яна была выказана ў публіцыстычным артыкуле («ЛіМ», 4.VIII.89). Та-

Увогуле ж, калі меркаваць па многіх кнігах і публікацыях гэтага года, узровень сучаснай паэзіі, на мой погляд, даволі прстойны. Выйшлі, напрыклад, цікавыя першыя паэтычныя кніжкі А. Жамойціна, А. Бадака, С. Шах. Другія кнігі паэзіі такіх аўтараў, як А. Сус, А. Каско, І. Багдановіч, намнога мацнейшыя за першыя, што ўвогуле рэдка бывае. «Пан Лес» А. Суса, я лічу, лепшая паэтычная кніга года. Хацелася б, каб яна была ўдумліва прачытана, а не павярхоўна-раўнадушна захвалена. Значная з'ява ў паэзіі года — кніга «Споведзь бяссоннай душы» Л. Галубовіча, хоць першы яго зборнік паэзіі мне падабаецца больш. Сярод першых публікацый спыняе ўвагу імя Валянціна Аксак, чые вершы прывабліваюць душэўнай тонкасцю, музычнасцю, паэтычнай культурай. Добрая адзнака часу — з'яўленне ў друку вершаў Зянона і Зніча.

Як бачым, калі гаварыць нават пра паэзію аднаго пакалення, ёсць і паэты, і кнігі, і вершы. Адкуль жа тады такая вострая незадаволенасць ста-

нам сучаснай паэзіі і ў саміх паэтаў, і ў крытыкаў, і ў аўтара гэтых радкоў у тым ліку? Чаму тое сапраўднае, што ёсць, чытачу знайсці цяжэй, чым іголку ў стоце сена? Уявіце чытача, які хоча далучыцца да беларускай паэзіі ўпершыню. Мяркуючы па частаце публікацый, ён даведваецца, што самы папулярны паэт у Беларусі — Васіль Макарэвіч. Тэмы вершаў самыя вострыя і надзённыя — Чарнобыль, вайна ў Афганістане, барацьба са сталіншчынай і бюракратыяй... Але паспрабуеце прагаварыць першыя радкі верша «Выйшаўшы за гор на роўнядзь дня, калі промяні ніць жаўрук сукае...» Шматслоўе, апісальнасць, неабязковасць першых, што трапляюць пад руку, слоў і вобразаў, куплетны рытм, аднолькавы для розных вершаў... І старонкі выданняў запалоненыя не адзін такога ўзроўню паэт. Відаць, гэта магчыма толькі ў нашай «зоне маўчання», калі сцёрты ўсе крытэрыі, зрушаны ўсе грані, і таленавітую паэзію і шэрую аднолькава не чытаюць...

кое ж пажаданне можна выказаць Алегу Лойку, аўтару вершаў «Роднаму краю» і «Кураты» («ЛіМ», 9.VI.89), Васілю Макарэвічу, які ў форме верша зафіксаваў новае разуменне падзей 17 верасня 1939 г.

Непераадоленая да канца ўнутраная прыгнечанасць, імкненне выйграць сутычку, а не выйграць, многім аўтарам перашкаджае ўзняцца на ўзровень эпічнага мыслення. Сёння, бадай, у кожным зборніку паэзіі можна сустрэць твор, названы пазмай. Тым не менш, ёсць усе падставы для таго, каб адзначыць крызіс паэтычнага эпаса. Эпічная паэзія звычайна ўзнікае на хвалі абуджэння нацыянальнай свядомасці, калі асоба моцна аднаецца з цэлым народам. Духоўнай асновай паэтычнага эпаса з'яўляецца пацудзіць далучэнасці да роднага, да мацярыка нацыянальнай культуры. На гэтым духоўным грунце ўзніклі «Песня пра зубра», «Новая зямля», «Сцяг брыгады». Палітыка «зліцця» моў і нацыяў зрабіла свой разбуральны ўплыў. На этнічную самасвядомасць беларусаў, разбурыла адчуванне роднасці і адзінства ў асіміляваным гарадскім натоўпе адзіночак. Менавіта ў гэтым трэба шукаць прычыну, што сёння пазмы не адцягваюць да паэтычнага эпаса. Часта яны будуцца на істраваесці, а гэтага для эпічнага твора мала. Сведчаннем гэтаму могуць быць такія творы, як «Вяртанне ў заўтра» Валянціна Аколавай («Полымя», 1989, № 3), «Посах» Казіміра Камейшы («Полымя», 1989, № 8), «Пац» Сержука Сокалава-Воюша («ЛіМ», 13.X.89). Некаторыя аўтары невыпадкова лічаць неабходным даць пэўны тлумачэнні, якія чытач павінен улічваць, даючы ацэнку твору. Рыгор Барадулін «Самоту паломніцтва» назваў лерапаэмай («Полымя», 1989, № 5).

Думаецца, што ў бліжэйшы час істотных зменаў у развіцці беларускай эпічнай паэзіі не абудзецца. Сёння назіраюцца прыкметныя зрухі ў станаўленні пазмы драматычнай і сатырычнай. У зборніку Ірыны Багдановіч «Фрэскі» побач з кволай «Керамікай» ёсць «Рагнеда», у якой асобныя маналогі дыхаюць стрыманай унутранай энергіяй. Паэма ж Уладзіміра Дзюбы «Доктар Русель» вярнула з забыцця вобраз Судзілоўскага, які па праву займае пачэснае месца ў пантэоне лепшых сыноў Бацькаўшчыны. Часопісны варыянт пазмы «Доктар Русель» вылучаецца высокім строем думкі, але і ў гэтым творы яшчэ не жывыя такія недахоп, як няразвітасць сюжэтнага дзеяння, невыразнасць канфліктнай сітуацыі.

У сучаснай паэзіі, асабліва маладой, назіраецца імкненне драматызаваць лірычнае перажыванне праз міфалагізацыю.

Не кожнаму такі шлях па сіле міфалагізацыі патрабуе свабоднага валодання агульначалавечай культуры, глыбокага пранікнення ў сутнасць канфліктаў эпохі. У адваротным выпадку яна становіцца банальнай алегорыяй, вядзе да парушэння традыцыйнай асацыятыўнасці. Думаецца, што маладой аўтару наогул неэтагодна злоўжываць падтэкстам, нельга хаваць думку ў цёмных алегорыях, калі яна і без таго невыразная, лепш лісаць аўталагічным тэкстам. У гэтым пераконваецца, калі чытаеш, напрыклад, занадта ўжо адвольную імправізацыю Леаніда Дранько-Майсюка ў зборніку «Над плячам»:

Амерычкі, еўропкі —
Адзінства не стае.
Вы згубленыя клёпні
Бочкі аднае.

Вы на шляхах шаленства —
Шляхоў тых не злічыць! —
З лясчыны і жалеза
Згубілі абручы.

Не заўсёды міфалагізацыя прыносіць жаданы плён і ў вершах Алы Кінапелькі, Алеся Аркуша. У Анатоля Суса, аўтара зборніка «Аргмені» і «Пан Лес», таксама бываюць непрадбачаныя выдаткі, як, напрыклад, у вершы «Сабака», дзе два заключныя радкі проста-такі рэжуць слых:

І ўночы жудасна хтось выў —
Алесь Гарун сабанам быў.

Зусім інакшага эфекту дасягае аўтар у вершы «Маналог адступніка», «Маналог Афанасія Філіповіча», «Каля твайго парога», дзе паэт гаворыць «адкрытым тэкстам»:

Завей над Белай Руссю —
гэта мае пануты,
ды я ўсё адно, як бусел,
да гэтай зямлі прынуты.

Грымоты над Белай Руссю —
гэта мае трывогі
па песнях знібытых гусяў
каля твайго парога.

Працэс духоўнага развіцця творчай асобы складае адметную асаблівасць сучаснай паэзіі, але ідзе ён даволі марудна. Многія зборнікі пакідаюць дваістае ўражанне: слова, выказанае сваім голасам, часта яшчэ ўжываецца з шаблонам, якім аўтар прыкрывае, нібы шыльдай, адсутнасць лірычнага перажывання — працэс духоўнай жыццяздзейнасці. А такая жыццяздзейнасць ужо і ёсць крыніца духоўнай сілы паэта. Смелая і мужная паэзія, у якой выказаны аўтарскі боль і гнеў, была і застаецца пунктам духоўнай апоры чытача. Гуманістычная перабудова ўзаемаадносін шмат у чым залежыць ад таго, наколькі глыбока ў літаратуры будучы раскрыты трагічныя вынікі сацыяльных тупікоў і застою, які будзе вынесены прысуд яго арганізатарам і ахоўнікам. На гэтай ніве ёсць свая дэлянка не толькі ў публіцыстыцы, але і ў паэзіі.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Няма сёння беларускага пісьменніка, які б карыстаўся ў крытыкаў і літаратуразнаўцаў такой папулярнасцю, як Васіль Быкаў. Кожны яго чарговы твор, не паспеўшы яшчэ з'явіцца ў друку, адразу ж вылікае дзесяткі рэцэнзій на старонках рэспубліканскіх і саюзных газет і часопісаў. Рэдкі артыкул, прысвечаны адлюстраванню савацкай літаратуры тэмы Вялікай Айчыннай вайны, паказу падзвігу народа ў барацьбе з нямецка-фашысцкімі захопнікамі, абыходзіцца без упамінавання яго імя.

Ды што рэцэнзіі, артыкулы? Творчасць В. Быкава, яго жыццёвы шлях разглядаюцца ўжо ў некалькіх кнігах манаграфічна-

«молодогвардейской», а не «Мастацкай літаратуры». Цяпер гэты твор В. Быкава ўвайшоў у яго новую кнігу «Аблас».

Аляксандр Шагалаў, звярнуўшы ўвагу на «Мёртвым не баліць», прачытае аповесць з вышэйні сённяшняга дня, з цяперашняга разумення паняцця праўды. Падобны аспект ярка і важна. Калі падыходзіць да твора з ранейшымі меркаваннямі і крытыкамі, ілюзія пайсці па найбольш прастым і разам з тым у дадзеным выпадку павольнаму шляху: гаварыць аб мастацкіх вартасцях аповесці і не прымаць, ці амаль што не прымаць пад увагу таго, што В. Быкаў удалося сказаць, забл-

1944 годзе. Змянілася многае, але Сахно, якім быў такім і застаўся...

Тут А. Шагалаў і робіць нечаканую, смелую і правільную выснову: «Жорсткасць капітана Сахно — вынік закаманднай падазронасці, якая развілася ў ім з гадамі. Ён — увасабленне сталінізму. Ён упаўне сур'ёзна перакананы, што яму прадвызначана кантраляваць дзеянні кожнага, хто выпадкова трапіў у арбіту яго дэягальнасці, і вырашаць за яго, як яму пастануць у той ці іншай сітуацыі». Сахно не задумваецца ды і не можа задумацца па сілду свайго мыслення над тым, што павінен быць узаемазвязаным «паміж асабістай адназначнасцю і годнасцю іншых, паміж уласнай годнасцю і чалавечнасцю», што ён проста не мае права — ні маральнага, ні службовага, ні грамадзянскага — вяршыць па ўласнаму жаданню суд над іншымі проста таму, што яны яму ў нечым не спадабаліся.

Але пры чым Еўсцігнееў з аповесці «Кар'ера»? Сувязь, пашагалаўска, ёсць самая непасрэдная, трывалая і часова доўгая. Прыгадайма, як Еўсцігнееў адмовіў Сямёнаву ў рэкамендацыі ў партыю. Пазней, апраўдаваючыся, ён паспрабуе гэты ўчынак вытлумачыць тым, што маўляў, той з піўной была выхадзіў. Але ж піўная была пасля адмовы, калі Сямёнаў не мог вытрымаць такога да сябе стаўлення. Чаму ж Еўсцігнееў рашыўся на падобны крок. Ды прасцей простага, Сямёнаў, відаць, з-за сваёй даверлівасці і адрытасці, жадаючы ўзяць рэкамендацыю, не мог не расказаць Еўсцігнееву як не па ўласнаму жаданню «восем гадоў белых мядзведзяў пасвіў».

Катэгарычны А. Шагалаў і ў гэтай катэгарычнасці тым не менш мае рацыю. Асабліва тады, калі зазначае: «Як Сахно ў дні вайны з'явіўся прычынай гібелі многіх людзей, так і Еўсцігнееў ужо ў пасляваенным жыцці падтурхнуў гэтуль выплуктаваўшага Сямёна Сямёнава на ракавы для яго крок. Могуць сказаць: не варты бытаць жорсткасць з бюракратызмам і элементарнай палыхлівасцю. Але і я паўтару яшчэ раз: бюракратызм — гэта і ёсць жорсткасць. І карань у іх адзін — абывавацкі да чалавека, недавер яму».

Тым самым, А. Шагалаў з поўнай на тое падставай дае самую высокую ацэнку аповесці В. Быкава «Мёртвым не баліць». Адначасова і запрашае да гэтага іншых крытыкаў.

Калі ж гаварыць пра кнігу А. Шагалава ў цэлым, дык у ёй крытык павольна разглядае ўсе творы В. Быкава, уключаючы і нядаўняе аповесць «У тумане». Часта палемізуе з іншымі аўтарамі рэцэнзіі, крытычным артыкулаў, што надае самой размове яшчэ большую вясцінасць, публіцыстычную скіраванасць. Завершаецца ж гэтай гаворка пра творчасць майстра сучаснай савацкай вайнавай прозы словамі, з якімі, бадай, пагодзіцца кожны, каму дорага і блізка творчасць В. Быкава: «Менавіта праўда і ёсць той галоўны герой, пра якога працягвае нястомна думаць і разважаць у сваіх аповесцях аб вайне беларускі пісьменнік Васіль Быкаў».

НАШ АГЛЯДАЛЬНІК.

«Бюракратызм — гэта і ёсць жорсткасць»

га плана. У нас у рэспубліцы аўтарамі іх былі Васіль Бурац і Дзмітрый Бугаёў, у Маскве — Ігар Дзялюко і Лазар Лазараў... Нядаўна ж з'явілася яшчэ адна манаграфія — «Васіль Быкаў. Аповесці аб вайне», напісаная Аляксандрам Шагалавым і выпушчаная выдавецтвам «Художественная литература».

Думаецца, у яго-небудзь з крытыкаў яшчэ з'явіцца жаданне супаставіць гэтыя, безумоўна, у многім розныя працы, паспрабаваць высветліць, наву з аўтараў лепш удалося спасыцігнуць змест і сэнс быкаўскай прозы, і тут гаварыць падрабязней і пра кнігу А. Шагалава. Цяпер жа, па свежым уражанні, хочацца найперш засяродзіць увагу на моманце, які ўзнік менавіта дзякуючы працэсам дэмакратызацыі, годнасці, калі адыходзіць «дазраваная праўда» і ўзнікае магчымасць гаварыць тое, што, у лепшым выпадку, замоўчвалася.

У дачыненні да В. Быкава — гэта ў першую чаргу ацэнка яго аповесці «Мёртвым не баліць». Канечне, крытыкі, літаратуразнаўцы не абыходзілі яе і да А. Шагалава. Аднак усё ж гаварылі пра гэты твор з пэўнай агляднасцю. Ды і сам чытач, не сказаць, каб быў з аповесцю добра знаёмы.

Як вядома, «Мёртвым не баліць» публікавалася ў «Маладосці» (пра гэта чамусьці забывалася Т. Грамадчанка, калі нядаўна пачала выступаць як літаратурны аглядальнік газеты «Звязда»), у Маскве ў перакладзе на рускую мову. Затым дзякуючы грамадзянскай мужнасці былога дырэктара выдавецтва «Мастацкая літаратура» М. Дубянецкага ўбачыла свет у часопісе тэме збору твораў В. Быкава, выпушчанага гэтым выдавецтвам («Забывіся» А. Шагалаў, калі канстатуе: «Ні ў адным з тамоў прозы В. Быкава, нават у яго чатырохтомным зборы твораў, ён не знайшоўся месца, як быццам яна і не існуе ў сапраўднасці», маючы на ўвазе, канечне, чатырохтомнік

гаючы далёка наперад. А. Шагалаў кіруецца ў сваіх развагах іншым. Для яго ж, зразумела, аповесць «Мёртвым не баліць» важна, як пэўны крок у творчай біяграфіі пісьменніка. Ды не толькі. У гэтым творы ён бачыць адначасова як бы зародак тых праблем, сітуацый, калізій, што ўзніклі пазней у «Кар'еры». Правільней, Еўсцігнееў з «Кар'ера» — гэта ў пэўнай ступені працяг Сахно з «Мёртвым не баліць» ды толькі ў новых, мірных абставінах: «...для мяне фігура Еўсцігнеева важна нават не столькі сама па сабе, але як рэцэптыў тых анамалій, якія з асобай сілай аголены ў характары капітана Сахно і якія — не палічыць за парадокс — зрабілі такі злы жарт з Агеевым у «Кар'еры»».

Нечакананая паралель, ці не праўда? Аднак, перш, чым здзіўляцца падыходу А. Шагалава да двух быкаўскіх твораў, якія б, здавалася, ставіць поручні ў якім разе нельга, паспрабуем прасачыць сам ход яго разважанняў. Восць тады і высветліцца, што А. Шагалаў надзіва пераканана, калі аргументуе свае думкі. А пачынае ён з таго, што ўжо ў аповесці «Мёртвым не баліць» В. Быкаў закрануў такую «грамадскую хваробу, што дорага каштавала нам» (Л. Лазараў), як «падаронасць, недавер да чалавека». Зразумела, удакладняе крытык, «гэта не новае для нашай літаратуры і для яго самага» тэма, але менавіта ў «Мёртвым не баліць», яна «вызначае сабой усё». З жорсткасці, падаронасці Сахно пачалася для герою твора многія беды...

Аляксандр Шагалаў і спрабуе высветліць, дзе вытокі такой жорсткасці капітана Сахно, калі ад гэтага панутуюць людзі, што знаходзіцца з ім поруч, ад яго залежыць. Яшчэ некалькі ўсё можна было б растлумачыць абставінамі, калі б В. Быкаў апаўдаваў пра сам пачатак вайны. Тады, на жаль, многае і многае спісвалася. Але ж у аповесці падзеі адбываюцца ў

ПОШУКІ, ЗНАХОДКІ

Пісьменніца жыла ў Магіліцах

Прачытаў у пятым томе «Энцыклапедыі літаратуры і мастацтва Беларусі», што польская пісьменніца Вераніка Трапацыйская-Агарак (1908—1957) жыла каля Баранавіч. Захацелася знайсці гэтую мясціну (у артыкуле яна не падаецца). Але аднаго «каля» было недастаткова для пошуку. Напрамак паказаў аўтабіяграфічны раман пісьменніцы «Лясныя Доля». З яго вынікала, што вёска, дзе настаўнічала Браніслава Пятроўская (Вераніка Трапацыйская-Агарак), знаходзіцца каля Шчыры ў бок Івацвічаў.

Але ж там не адна вёска... Іх назвы ў рамане зменены. У якую ехаць? Якая вёска хаваецца пад назвай Лясныя Доля? Заглянуўшы ў вялікую польскую энцыклапедыю (том 11), усё стала зразумела: гаворка ідзе пра вёску Магіліцы Івацвіцкага раёна. Адным з псеўданімаў пісьменніцы быў Крыстыка з Магіліцы (раней вёска называлася Магіліца).

Прыехаў у Магіліцы, гутару са старымі жыхарамі. І ўсё — безвынікова. Ніхто не памятае прозвішча польскай настаўніцы, якая працавала тут да

вайны. Знорон не называю яго, хачу пачуць ад людзей, каб быць упэўненым, што не памыляюся.

Параілі зайсці да Гягені Яўгеніі Аляксееўны (1912 года нараджэння). Яўгенія Аляксееўна, не задумваючыся, называе прозвішча настаўніцы: Вэрка Трапацыйская. Потым слухаю яе далей, але надзіва жывыя ўспаміны аб любімай настаўніцы. Пашчасціла сустрэцца яшчэ з двума былымі вучнямі: Падгорным Тамашом Іванавічам і Гарбачом Амялянам Хведаравічам. Іх успаміны таксама жывыя і радасныя. Усе яны з'яўляюцца прататыпамі герояў кнігі «Лясныя Доля»: Жэні, Томаша Падгорнага, Міхася Гарбача.

Вераніка Трапацыйская-Агарак нарадзілася 8 студзеня 1908 года ў сям'і львоўскага муляра. У 1927 годзе была накіравана на пасаду настаўніцы Магіліцкай пачатковай школы Баранавіцкага павета. Жыццё настаўніцы ў аспрэчдзі гартотнай беларускай вёскі і роду яе палітычна-рэвалюцыйнай свядомасці стварылі канву для рамана «Лясныя Доля».

У рамане «Лясныя Доля» (1954 г.) В. Трапацыйская-Ага-

ран каля вобраза настаўніцы Браніславы Пятроўскай паказвае, як лепшыя людзі польскага народа абаранялі нацыянальна-інтарэсы беларусаў, жадаючы шчасця сваім усходнім суседзям. Польская настаўніца, якая вучыла беларускіх дзяцей па-польску, прызнала іх права на школьную забастоўку ў барацьбе за беларускую школу. Жывучы сярод мясцовага люду, яна зразумела яго нядолю, апраўдала яго барацьбу і, наколькі магла, дапамагла яму.

У час другой сусветнай вайны пісьменніца ўдзельнічала ў руху супрацілення ў Польшчы. Пасля вайны працавала ў друку (рэдактарам дзіцячага часопіса «Пломкі») і на Польскім радыё. Была аўтарам школьных падручнікаў. Напісала чатырохтомную гістарычную аповесць «Салдаты Касцюшкі» (1956 г.). Узагароджана Залатым Крыжам Заслугі. Аповесць «Дом пад ірыкам», у якой паказана жыццё перадваеннага часу, засталася няскончанай — 10 мая 1957 года Вераніка Трапацыйская-Агарак памерла ў Варшаве.

Аляксандр ШОЦКІ, настаўнік.
г. Баранавічы.

Выступленне ў школе

Не многім учителем бываць, но
больш умені язык свой справо-
ваць...

Ф. СКАРЫНА.

Мая парада, светлыя сябры, —
народным словам
смела прычасціцца.
Бо сам я мітусіўся да пары,
скажу, як таа — восенню — сініца.

Прыходзіць разуменне спакваля.
Мне сорамна было
між добрых людцаў
да мовы акаляла прыгарнуцца,
сказаць, хто — я, і — дзе мая зямля...

Таму і зычу шчыра, дружбані,
жывыя струны
збуджаць у сэрцы, —
бо на яго намотаць давядзецца
балюча-ачарсцвелыя вякі.

А гэтая работа, знаю сам,
не даспадобы розным маралістам:
яшчэ і сёння ў Мінску многа свісту...
Я ж зычу волю
чыстым галасам.

Не агітую сёння ў школе вас
на парты лезці,
а тым больш пад парты.
Вы — заўтрашні народ. Пакажа час,
хто тут вучыўся, шчыры і упарты.

З нас кожны несмяротны толькі тым,
што ёсць Айчына
на зямлі Саветаў.
Услухайцеся ў мову заветаў,
дзе кожны кіч належыць маладым.

Катэхізіс

80-я гг. XX ст.

— Ці ёсць ты, беларус?
— Іду, нягеглы, хілы,
дарогай, дзе стаяць
Дубок, Бяроза, Клён...
Так хочацца сказаць,
пра што маўчаць магілы:
злучыць сваё імя
з мільёнамі імён.

— Які ты, беларус?
— Двухрукае стварэнне...
Я сам наваў іллімо
для сэрца, галавы...
Ішлі ва ўслугачы —
ў каго было натхненне;
ў каго была любоў —
праглядваюць з травы.

— Кім будзеш, беларус?
— Нясу вякоў няшчасце.
Хто мне наканаван
тані пакутны скон?
Прымаў крывіч, ліцьвін
знішчальнае прычасце.
Вось помнікі стаяць:
Дубок, Бяроза, Клён.

— Паўстаў Народны фронт?
— Ці ён зьбіраў Пагоню
адбіць нямы палон
і страты ўсе вярнуць...
Як лёгка выміраць,
сыходзіць у спакойню:
суседзі не іллінуць,
і дзеці не завуць.

— Ілліжо ў вас не ірычаць
заўчасныя магілы?
— Са стогнаў іх растуць
Дубок, Бяроза, Клён.
Я з імі не слабы,
ад іх прымаю сілы
злучыць сваё імя
з мільёнамі імён.

— Ілліжо і беларус —
ілілюда, недарэка —
дзяржаўныя шляхі
адродзіць ад ірыніц?
— Ажывім бальшакі,
свае спатолім рэкі,
і стрэлы палачан
прытулім да байніц...

Дубок, Бяроза, Клён
чакаюць: будзе плён!

Да 90-годдзя з дня
нараджэння Міхася ЛЫНЬКОВА

Бачыў вечнасць

Гады два таму назад звярнулі на сябе ўвагу радкі, якія выклікалі пачуццё нязгоды: «Самае страшнае — сусці са сцэны і быць забытым пры жыцці. Пры эгаізме нашых вучняў, пры іх веры ў сваю геніяльнасць здарыцца такое можа нават з нашымі братамі, пісьменнікамі. У нейкай меры гэта перажыў Міхась Лынькова». Думаецца, што для сур'езнага пісьменніка клопат пра тое, каб утрымацца «на шумнай царкавай арэне» ўсё ж не галоўны, а недахоп эстраднай папулярнасці — не «самае страшнае». А што датычыць Міхася Лынькова, то жыццёвае яго духоўнае спадчына не залежыць ад памяці ці беспамыяцтва тых «уюнашаў», якія свой творчы радавод выводзяць у залежнасці ад кан'юнктуры.

Міхась Лынькова не сыходзіў са сцэны, яго лепшыя творы былі і застаюцца нацыянальным духоўным скарбам. І невыпадкова сучасныя буйнейшыя пісьменнікі на пачатку свайго шляху арыентаваліся на грамадзянскае лаціццё Міхася Лынькова. Янка Брыль заўважыў, што нават «і ў маўчанні яго было тое, на што — цяпер гэта відаць нам выразней — можна было і добра было абалперціся, як на надзейны аўтарытэт сумленнасці».

Сёння, калі ўзнікла неабходнасць глыбей зразумець час, гісторыю, эпоху, самую Кастрычніцкую рэвалюцыю, спадчына Міхася Ціханавіча Лынькова — удзельніка і сведкі глыбінных зрухаў у нашай гісторыі — таксама добрая і надзейная духоўная апора. Сучаснікам ад-

крываюцца новыя пласты зместу яго прозы. Успамінаецца рэпліка Івана Мележа: «Стаяў над дробязлівасцю жыцця і добра вылучаўся сярод сівельных пуставатых трапетуноў. Як бы глядзеў, бачыў вечнасць». Трапетуноў недалюбліваў і Кузьма Чорны, які таксама суадносіў лёс чалавека з уладай «вечнасці». Кожны з пісьменнікаў ішоў да агульначалавечай праблематыкі, выкарыстоўваючы сваю сістэму вобразаў. У аўтабіяграфіі «З родных крыніц» Міхась Лынькова ўспомніў адно з найбольш яркіх уражанняў маленства — спробу схопіць голай рукой чырвонае шкельца, умерзлае ў лёдзе. Жыццё потым неаднаразова пацвярджала першапачатковы вопыт; за спробу выхапіць з ледзяной глыбы «аскелачак жывога сонца» даводзілася плаціць кроплямі гарачай крыві. Гарачае сэрца ў ледзяных абдымках вечнай мерзлаты — «неўміручая крыўда над чалавечым, над чалавечым жыццём», — гэты сімвал складае аснову вобразнай структуры твораў М. Лынькова. У раннім апавяданні «Чыгуныя песні» назаўсёды патухла печка ў дарожнай будцы і назаўсёды застыла ў прамерзлым стэпе замарзаваная бандытамі Арынка. Малады чырвонаярмеец няк не можа прымірыцца з тым, што так ярка блішчыць на марозе чырвань крыві: «рэжа вочы».

Асноватворчыя дэталі сімволіка-алегарычнай сістэмы ў «Чыгуныя песнях» пададзены надзвычай канцэнтравана. Вобраз «культурных» бандытаў тут таксама невыпадковы. Пісьменнік у гады грамадзянскай вайны змагаўся з бандамі. Наш сучаснік ужо добра ведае навішныя формы бандытызму — мафію, карупцыю, рэкет. М. Лынькова ў 20-х гадах папярэджаў, што бандытызм — самая небяспечная разнавіднасць контррэвалюцыі. Пра гэта ён гаварыў не толькі ў творах пра грамадзянскую вайну.

Сімвалічнае значэнне мае ў творах М. Лынькова і вобраз цягніка. Рух у камуністычную даль — гэта песня людзей, якія ў ходзе рэвалюцыйнага абнаўлення жыцця нібы нанова нарадзіліся на свет. Песня гэтая, аднак, застаецца недапятай, яна абрываецца разам з жыццём людзей, ледзь пачаўшыся.

М. Лынькова пайшоў, насуперак псеўдарэвалюцыйнаму радыкалізму ў эстэтыцы, на смелае спалучэнне традыцыйнай сказавай стылістыкі з рэвалюцыйнай сімволікай новага часу. Ён арганічна ўключаў рэвалюцыйную актыўнасць асобы ў сістэму дзеяння вечных законаў быцця. Такое спалучэнне розных сімвалічных пластоў узбагаціла творы М. Лынькова глыбокім падтэкстам. Яго

— ВАН перавёў дых, зірнуў з-пад броваў на Кастуся і выціснуў з сябе:
— Забіць мне трэба аднаго чалавека.
Асцярожны і палахлівы Кастусь

— Начальнік міліцыі аднаго раёна на перыферыі.
— Та-ак-с... У прынцыпе ўсё магчыма пад гэтым грэшным небам. Хочаш адпомсціць за тое, што незаслужана пасадзілі? У прынцыпе... Калі

— Не. Гэта зусім іншае.
— Добра. Дапусцім... у прынцыпе. А што, ён сапраўды заслугоўвае, каб яго забіць, твой крыўдзіцель? Ці, можа, твая хворая фантазія падае такі ракурс канфлікту?

Георгій МАРЧУК

СЛОВЕДЗЬ

Закончыў раман «Вочы і сон», у якім паўстае атмосфера 60—70 гадоў у раённым мястэчку. Дзеянне падаецца праз прызму загадкавага мінулага начальніка аддзела ўнутраных спраў і другога сакратара райкома партыі. Як і галоўны герой твора,

я веру, што заўсёды знойдзецца мужная душа, якая, як бы ёй ні было цяжка і адзінока, абароніць праўду, ісціну і дабро.

Прапаную чытачам «ЛіМа» ўрывак з рамана.
АУТАР.

уцягнуў галаву ў плечы, азірнуўся наўкола.

— Ну, ведаеш, апошнія два гады я развучыўся разумець, што такое жарт.

— Я не жартую.

— Ты разумеш, што плячеш? — пайшоў у наступленне Кастусь.

— Разумею. У мяне сэрца часам моцна цісне, баюся, што не дажыву да волі. Трэба, разумеш, усё адно як хвароба напала, трэба! Ты хацеў шчырай праўды — я сказаў, — як бы просічы прабацэння, закончыў Іван.

— Та-ак-с... Раскольнікаў. І хто ж гэты чалавек, калі не сакрэт?

нават у стадыі афекта там, з рэўнасці, дапусцім, на 36-ю пойдзе, то мне, як саўдзельніку, прыпяюць яшчэ на два кастылі па году.

— Косця, не здэквайся. Я да цябе, як да брата. Калі я вырашыў табе аднаму адкрыцца, хіба ж я выдам цябе? Зямлю грызці буду, на валасах павешуся, а ўсё, што сёння паміж намі — гроб-магіла. Чорт ува мне сядзіць. Не магу больш трываць, сэрца лопне. Пра гэта і думаю ўвесь час, як звар'яцелы.

— Усё бывае. Павер. У чалавека недасканалая нервовая сістэма. У цябе звычайнае перанапружанне.

— Думаю, што заслугоўвае, — у вачах Івана прамільгнуў азартны бляск.

— «Думаю» — расплыўчата. А доказы?

— Ёсць доказы. Я ўпэўнены, яны мяне — доказы і факты — чакаюць. Калі здрэфіў — скажы, — як адсек Іван.

— Та-ак-с... Павязаў ты мяне, Ваня. Толькі Косця Шарамет хоць знешне сам баязлівец, а калі ўжо даў слова... У дошку разаб'юся, а стрымаю. Давай па парадку, давай без панікі. Калі і напраўду ён заслугоўвае кары

апаваданні, застаючыся дакладнымі сацыяльна-псіхалагічнымі замалёўкамі, разам з тым набылі форму алегорыі ці пават прытчы. Апаваданне «Андрэй Ляту» — гэта смутак па няспраўджаных марах і заадно роздум пра няпэўнасць лёсу на дарозе да далёкіх таямнічых агнёў, гэта гімн мужнасці і мудрасці машыніста, які сваёй рашучасцю абудзіў у здранцвельных ад страху людзей здольнасць да змагання з нахабнымі бандытамі.

У 30-х гадах Міхась Лынькоў звяртаецца да жанру рамана. Письменнік ужо не мог абмежавацца толькі лірыка-экспрэсіўнымі сродкамі тыпізацыі. У няскончаным рамана «На чырвоных лядах» ахвярай лёдзяной «вечнасці» стала «ажандараная радзіма» — падобная на высечанае ляда беспрытульная ў гісторыі Беларусь. Менавіта ў гэты час у паэтыцы і стылі твораў М. Лынькова адбываюцца змены, якія адлюстроўваюць новае светаадчуванне—трагедыю змагару за светлую будучыню. За яе героі апа-

ваданню «Рад» і «Сустрэчы» заплацілі жыццём сваіх нашчадкаў. Мастацкая сітуацыя, створаная М. Лыньковым у гэтых апаваданнях, яшчэ чакае свайго раскрыцця ў літаратуразнаўстве. Як і чырвань крыві на снезе, не дае чытачу спакою вобраз задушанага хлопчыка Рад з абарачкай на шыі — плата за паспяхова праведзеную Рыпінкай нарыхтоўку збожжа. Не лішнім тут будзе ўспомніць вядомага разважання герояў Ф. Дастаеўскага пра рай і дзіцячую слязінку.

Міхась Лынькоў, як і іншыя письменнікі 30-х гадоў, не мог выказаць сваю канцэпцыю на матэрыяле сучаснага жыцця: сучасная тэма для аналізу была зачынена. Тым не менш ужо тады письменнік па-наватарску ўдасканальваў паэтыку беларускай прозы, павялічваючы яе мастацкія ёмкасці.

Аляксей РАГУЛЯ.

С. АЛЕКСАНДРОВІЧ, М. ЛЫНЬКОУ, М. ТАНК. Нарач. 1964 г.

«На золку лепш думаецца...»

М. ЛЫНЬКОУ. 1962 г.

На дварэ імжыў халаднаваты лістападаўскі дождж. Але ён не перашкода для школьнікаў Радзееўскай васьмігадовай школы, што ў Буда-Кашалёўскім раёне

Гомельскай вобласці. З імі мы, настаўнікі, бацькі, шэфы. Усе спыталіся да спецыяліста аўтобуса, які накіроўваўся ў вёску Ліпінічы, у музей Міхася Лынькова.

У руках хлопчыкаў і дзяўчынак гладыслусы, хрызантэмы, гартэнзіі, лімонкавыя дрэўцы. Яны самі выкадзілі гэтыя кветкі для чалавека, якога з дзяцінства любіць і шануюць.

Мы паставілі кветкі да партрэта Міхася Ціханавіча, паклалі да бюста, што падарыў школьнікам Анатоль Анікейчык, слухалі жывы голас пісьменніка з магнітнай стужкі, якую даслала нам рэспубліканскае радыё. Лынькоў гаварыў аб пісьменніцкай працы, аб стварэнні літаратурных вобразаў, аб барацьбе за мір на планеце. Тут, у музеі, мы адчувалі: Лынькоў жывы, ён жыве сярод нас, ён — будучыня.

А я ў гэтыя хвіліны думкамі перанеслася ў тую шчаслівую гаду, калі нас, мяне і маіх вучняў, звязвала з Міхасём Ціханавічам вялікая дружба, гады доўгай перапіскі і незабыўных асабістых сустрэч.

Пятага чэрвеня 1968 года. У гэты дзень адбылася сустрэча з Міхасём Ціханавічам на Нарачы. Сур'ёзна, падаросламу гутарыў Міхась Ціханавіч з дзецьмі аб літаратуры, мастацтве, гісторыі, прыродзе, вучобе, увогуле аб жыцці. А потым імчаў нас па Нарачы на сваёй «брыганціце», высадзіў на касы, паліў з намі вогнішча, варыў юшку.

Прайшлі гады. Адзін з тагачасных вучняў, будучы абітурыентам філфака, пісаў: «Мы, а нас 25 вучняў вясковай шко-

лы, на дачы ў Міхася Ціханавіча Лынькова. Сплю і не сплю. Чую нечый ціжкі крокі. Падымаю галаву і бачу: займаецца святанак і высвечвае постаць чалавека, які ходзіць па садзе.

«Міхась Ціханавіч, чаму вы так рана падымаецеся?»

«На золку лепш думаецца». Аглядаючы лэбныя сад, пасаджаны і нлапатліва дагледжаны пісьменнікам, розныя, у тым ліку радкія, дрэвы вакол дома, драўляныя хаткі для шпакоў і ваёрак, прымацаваныя да павеці, мы дзіву даліся: колькі зроблена Лыньковым для нашай фауны і флары не на словах, а на справе. І калі б мы, усе людзі, палынькоўску ставіліся да прыроды, тады не трэба было б у друку так часта агітаваць ахоўваць яе, берагчы.

Перапісваючыся з Міхасём Ціханавічам, я заўсёды магла атрымаць параду, патрэбную мне як выкладчыку беларускай літаратуры ў школе. Вось, напрыклад, што адказаў мне Лынькоў у адным са сваіх лістоў 1966 года: «Вы пытаецеся, з якіх твораў лепш за ўсё пачынаць вывучэнне мае творчасці. Думаю, што можна пачынаць з такіх апаваданняў, як «Над Бугам», «Андрэй Ляту», «Гой». Я пасылаю Вам бандэролю дзве кніжкі аб майб творчасці тт. Кулешова Ф. і Бугаёва Д. Спадзяюся, што калі гэтыя кніжкі у Вас няма, то яны дадуць Вам патрэбныя матэрыялы». Ён раскаваў аб прататыпах сваіх герояў, аб тым, як адлюстроўваў у творах яго ўласны лёс, пісаў пра аднакурнікаў па Рагачоўскай настаўніцкай семінары, пра калег-пісьменнікаў—пра ўсё, што цікавіла вучняў і настаўнікаў. Лынькоў сам, хоць і адносна нядоўга, працаваў у школе і заўсёды з вялікай пашанай ставіўся да цяжкай працы педагога.

У старанна аформленым школьнікамі альбоме захоўваюцца лісты Лынькова да дзяцей. Наводнае віншавальнае паштоўкі, што дзеці дасылалі народнаму пісьменніку, не засталася без адказу. Не можа не узрушыць ліст, напісаны дзіцка хворым, амаль прыкванены да лож-

ка Міхасём Ціханавічам за некалькі месяцаў да смерці. Хачу прывесці яго, каб нагадаць, з якой цеплынёй, любоўю, дабрастой і галоўнае, пабагай адносіўся да сваіх маленькіх чытачоў Міхась Лынькоў.

«Вучням 6-га «Б» класа Радзееўскай школы Кашамікіну Віктару, Саўціну Аляксандру, Лаўрыненку Мішу, Картавенка Жэні, Драбышэўскай Жэні, Туранкову Геню, Саўцінай Тамары, Карпенку Мішу, Якіменка Надзі, Лапіцкаму Сашу, Стальмах Сашы, Зыблевай Галі, Сасасцянавай Галі, Паўлюкову Геню, Картавай Свеце і Драбышэўскаму Валерыю.

Дарагія рэбяты!

Вялікае Вам дзякуй за вашы павіншаванні з днём нарадзіння і за вашы слаўныя пакаданні. Жадаю ўсім вам слаўнага здароўя, шчасця, поспехаў у вучобе і ўсяго найлепшага ў жыцці!

З сардэчным прывітаннем
Міхась ЛЫНЬКОУ.

9.01.1975.

У кнізе водгукаў музея я з хваляваннем прачытала: «Дзядуля Міша, я прыехала падзячыць за «Смелага ванку Мішку і яго слаўных таварышаў», за падарункі, якія ты даваў майму дзядзю даўным-даўно, калі ён быў трохі большы, чым я цяпер. Марына, дзетсадаўна з-да «Інтэграл» г. Мінска».

Кволая дзіцячая ручка вывела—пераважна друкаванымі літарамі—сваю падзяку чалавеку, якога нішто не чешыла так, як дзіцячыя галасы, які ў 1972 годзе амаль усе свае зберажэнні аддаў на дапамогу дзецям-сіратам, чалавеку, які ў адным з лістоў пісаў, што «у дзецяк галоўнае шчасце людзей».

Вольга ЛАПІЦКАЯ,
настаўніца беларускай мовы і літаратуры Радзееўскай васьмігадовай школы Буда-Кашалёўскага раёна.

— о, сукай буду, вась табе мая рука, што змагу і не змагу, а зраблю ўсё. Я іх, мільтонаў паганых, ненавіджу, у мяне на іх самога зуб, па іх жаданню і я тут паракнею, а маю бабу недзе на Чыжоўцы п'яны ахламон цісне ў цёплай пасцелі. Давай, паспавайдайся, а я думаць буду сваімі курнымі мазгамі, мо нешта разам і прыдумаем. Сінтэзаваць будзем. Слова ёсць такое—сінтэз. Давай.

— Доўгая песня, Косця, ды і сумная.

— Нічога. Часу хопіць. Давай ад самага пачатку.

— Не ўмею я. Трэба вярнуцца прыкладна гадоў на дзесяць назад... У тысяча дзевяцьсот шэсцьдзесят чацвёрты год.

— А пачынай хоць з дзяцінства, я цярыліва выслухаю.

Іван адкусіў катлету, праглынуў, выцер далонню вусны — меў такую звычку, калі збіраўся доўга гаварыць, — і распачаў свой расказ-споведзь.

Нарадзіўся я на Палесці ў сям'і каваля ў некалі знакамітым і слаўным Тураве, які цяпер у страшэнным заняпадзе і які чатырыста гадоў ані-як не адродзіцца. Прадзед мой мог адрамантаваць гадзіннік, умеў, як французы, класці паркет, прыдумаў сваё мышалоўку. Дзед майго звалі Дарафей, а як звалі прадзеда — не помню. Адно слова засталася — Ча-чэрка. Як пароль. Лепшых кавалёў не было ў самым Давыд-Гарадку. Бацька мой разам з векам нарадзіўся. Што б ні казалі, а прафесія каваля накладвае адбітак на характар. Быў ён нелюдзімы, занадта незалежны і ганарлівы. Прасіць ды махляваць—гары яно гарам. Маці была простаю сялянка. Сям'я бедна жыла. Бацькоў раскулачалі. У вайну мне было пяць гадоў... Помню немцаў. На адкрытай машыне ехалі. Падышлі

з вясёлым гэгатам да плоту па гэтым самаму дрэву. Адзін заўважыў мяне ў гародзе, я пад куст парэчкі схавалася. Паманіў мяне пальцам, дастаў з кішэні на грудзях шакаладку і даў мне. Помню, захацелася яе адразу з'есці. Што тут пра вайну ўспамінаць і паспяваеанне ліхалецце. Бацька на фронце, маці хваравітая ды нас двое (сястра мая малодшая). Брат матчы—партызан—часта наведваўся. Прыходзіў стомлены, галодны, як звер, бульбу з лупшайкамі еў, аднойчы нас сярод ночы падняў, завёў да дзеда, пасадзіў на печ і загадаў на вуліцу не выходзіць, яго чакаць. Маці за сувязь з партызанамі немцы забілі. Мы ацалелі. Як нас вызвалілі, атрымалі мы ліст ад бацькі са шпітала. Хутка і прыехаў, без адной рукі. Ну, які з яго каваль без рукі. Моцна піць пачаў. І настаўнікі нашы яго саромілі, і дзед наш. Сястра вырве якую-небудзь зеляніну, — абы з зямлі расло—і бяжыць да мяне з пытаннем: «А гэта можна есці? А гэта можна, не?»

Як падумаеш, што чалавеку дадзена перажыць, усё спадзяешся на лепшае ў будучыні, а яна, бывае, гэта будучыня, як дасць, шандарахне аглобляй паміж вачэй... дык пра мінулае ўспомніш.

У памятным пяцьдзесят трэцім ці шостым бацьку раптам знялі з інваліднасці, пазбавілі пенсіі—гэта дабівала яго патроху, мы з сястрой збіраліся ў вялікі свет: я ў армію, яна рвалася на цаліну. Назад вяртацца нікому з нас не хацелася. Такая ўжо хвароба ўсіх правінцыялаў ды вяскоўцаў—уцякалі куды вочы глядзяць, толькі б у буйны горад, бо свой у некалькі вуліц з чайной на плошчы і паркам надакучыў. У нашым парку я ўпершыню і дзядзю адну прысцінуў, але пра гэта потым. У армію ляцеў, як на крылах. Суседка пісала пра бацьку, і ў кожным лісце адно і тое ж: не кідай яго, вяртайся дахаты, пі-

сала, сядзіць п'яны ля чайной і плача, вас успамінаючы. Служыў пад Мінскам, там і прафесію набыў — вадзіцель. Ты ў войску не служыў? Дарма. У арміі толькі і пачынаеш разумець, што за плячыма радзіма, якую трэба бараніць кожным дзень. Там у бібліятэцы я ўпершыню пра Тураўскае княства прачытаў, а так нічога не ведаў. Там жа мяне лёс сутыкнуў і мы добра пасябравалі з майм аднагодкам Грышам Белашапкам з таго горада Белаградка, у якім суджана было мне напаткаць каханую. Далі мне водпуск (тады служылі тры гады), іду я ў сваіх кіраваных з чамаданчыкам па свайму Тураву вясёлы. Сэрца яе. Зіма. Снег рыпціць пад нагамі. Сумёты, нізенькія хаты, белае сонца паміж галінак стогадовых дрэў — казка. Падыходжу да сваёй сядзібы, аж сучачка незнаёмая з брэхам на мяне, а зводдаль бачу ля адрыны бацька адзін калоду на сталозе плуе. Давай мы абдымацца. Ніколі ён мяне так пяшчотна не цалаваў, не сустракаў, не гладзіў... бытта дзесяць гадоў не бачыліся. Я, грэшным дзелам, лічыў, вась пайду ў армію, а ён знойдзе кабету (тады ўдоў багата было) свайго веку, прывядзе, ды будучы дажываць разам. Ён жмў адзін. Такі адналюб быў. Сястра яму з цаліны трохі грошай прыслала. Дараваў я яму яго несусветнае п'янства, пашкадаваў яго. Цвёрда рашыў, калі мы дровы на марозе калолі, вярнуся назад у Тураў. Прыехаў. Каб ты бачыў яго радасць! Падваліны новыя ў старэнькай хаце паставілі, сталярку новую заказалі, знёс я гнілы плот, зрабіў драянны з сеткі. Індыкоў завялі. Я прывёз з Украіны. Шафёр у той час быў і цар, і пан, і воінскі начальнік. Грошай мала атрымлівалі, але ж значна больш рабілі, чым цяпер робяць. Я не асуджаю, калі хто і краў тады. Усе мы на крадзеным выраслі. Крадзенае тое, можна лічыць, было заробленым. Чаго грэх таіць—і я левую капейку любіў. Частавалі самага-

нам. Ды я суровы закон меў, ніколі п'яны за руль не сяду. Кідаў машыну дзе папала і пёхам дахаты, альбо залезу ў сваю палутарку ГН 15—45 і сплю. Пра жаніцьбу і не думалася. А потым, куды жонку маладую прывесці: у гэтую галоту, да старога, хворага, часта п'янага бацькі?

Смерць да старога пачала падкрадвацца ад ног. Запомні на ўсё жыццё: пачнуць у чалавека балець ногі, пухнуць, бярэцца ён за кіёк—хана, пяць-сем гадоў — і памрэ. А тут яшчэ мая непучэвая сястрыца прывезла з цаліны трохгадовага хлопчыка, кінула на нас, я спрабаваў сварыцца, але каму даказваць—вецер у галаве. Сама паехала ў Мінск на трактарны, узялі яе там штампуюшчыцай. Унук трохі дысцыплінаваў старога, ды нервы былі сарваны ўшчэнт, лічы дзіця расло самапасам. Я сястру пісьмамі засыпаў. Прыязджала на святы, прывозіла падарункі і зноў уцякала, калі дзіця спала. Мае былі толькі вечар ды ноч.

Я ўсё гэта мог бы табе і не раскаваць, сам не ведаю, чаму пацягнула пачаць з Турава. Ты прасіў гаварыць шчыра, а шчырасць чэпка трымаецца дзяцінства і юнацтва. У сталым узросце можна ўсё ж тое-сёе і паўтарыць: другі раз ажаніцца там, ці пераехаць у іншы горад, змяніць прафесію. А дзяцінства ды юнацтва паўтарыць нельга. Вось чаму па ім з сумам, успамінаючы, і плачаш. Яшчэ ў арміі я вазіў свайго камандзіра на прыроду ў кампаніі смелых і пародзістых дзевак. Хапала там часам і на маю долю. Прыехала да нас у сталую паварыха—нязграбная, плечы здаравенныя, твар рабаціністы, голас грубы і чобаты насіла мо трыццаць дзевяты нумар ці саракавы. Не ўсе на новенькую кінуліся, як звычайна бывае сярод месчачковых хлопцаў, бо ўсе ж навідавоку.

(Працяг на стар. 10—11).

— Эрнст Давыдавіч, у ліпені месяцы вы, адзіны савецкі тэатральны мастак, удзельнічалі ў міжнароднай канферэнцыі па праблемах перспектываў развіцця тэатральнага будынка і архітэктуры сцэны. Была гэта ў Аўстраліі, у Сіднеі. Вашы уражання?

— Мы былі там некалькі дзён. Першае адчуванне — там усё інакшае, нябачанае: прырода, птушкі, сілуэты дрэў, людзі, фарбы. Сідней сам, як ракавіна ці жамчужына, месціцца на берагах заліва. Пабудаваны ў стылі амерыканскай архітэктуры: высокія прызмы дамоў з адпаліраванага каменя ці падфарбаванага шклобетону адлюстроўваюць усё вакол — неба, вяду, сонечныя промні, адзін аднаго. Ад гэтага адчуванне жамчужнасці, гульні святла, блікаў. Малюнак зусім не нашага стагоддзя. Мы ў ім губляемся. Уявіце сабе, як сярод гарадскога шуму, сумятні раптам над галавой праплывае, агінаючы небаскробы, манарэльс (высотны трамвай на адной рэйцы). Па вуліцы ходзяць неверагодна разадзетыя ці проста паўголыя, з прыгожымі сцёгнамі, з прыгожай касметыкай аўстралійскія жанчыны, якія ведаюць сабе цану. Цераз заліў перакінуты неверагодны мост, які, кажучы, увесь час фарбуюць: пакуль дойдзе да канца з аднаго боку, надыходзіць час фарбаваць процілеглы бок. Унізе пад ім праплываюць акіяніскія караблі.

Оперны тэатр у Сіднеі нагадвае паруснік з надзьмутымі ветразямі. Унутры ж ён нагадвае сабор. Гэта адна з лепшых акустычных залаў. Але сцэна спракставана зусім маленькай, праўда, яна гранічна насычана рознай тэхнікай. Усякую гістарычную рэч (оперу, балет) аўстралійцы набліжаюць да сучаснасці, іграюць гранічна рэалістычна. На оперы было сумна: усё вельмі проста, усё ў дзеянні можна прабачыць. Оперы ідуць і на мове арыгінала, толкі зверху над сцэнай бяжыць радок на англійскай мове — кароткі змест таго, што адбываецца.

Архітэктура сцэны і залы сучаснага драматычнага тэатра Аўстраліі праектуецца па адной схеме. Вельмі складана забавіваць глядача ў тэатр. Некаторыя архітэктары, напрыклад, прапаноўвалі сумяшчаць тэатр з магазінам, іншыя расказвалі, што рабілі выстаўку пародзістых коней, каб прыцягнуць увагу да спектакля. Для нас гэта здзіўна. Думаю, блытаць адно з другім, мастацтва з утылітарнымі мэтамі, не варта.

На канферэнцыю сабраліся мастакі з усяго свету. Але няглядзячы на тое, што ўсе мы жывём на розных кантынентах, у зусім розных умовах, мастакі паўсюль у асноўным

аднолькавыя, таму праблем з параўменнем не было.

— Ведаю, што вы пасляхова выступілі на канферэнцыі ў Сіднеі са сваёй канцэпцыяй развіцця архітэктуры тэатральнага будынка і сцэны, вазілі з сабой шмат слайдаў — работ савецкіх мастакоў. Канечне, я разумю, што многія ідэі ў гэтай галіне пры нашай матэрыяльнай беднасці — толькі мары, і ўсё-такі хацелася б пачуць «вольныя» разважанні чалавека, які шмат думае на гэту тэму. Тым больш, што вам удаецца літаральна ствараць чужд на сцэне нашага ДАВТА, і калі хто-небудзь не разумее, што такое сапраўдны тэатр, у чым яго магія і прыцягальнасць, я магу толькі параіць схадзіць на любы ваш спектакль — «Вясна сяшчэнная» ці «Балеро», «Навалер руж» ці «Рамэа і Джульета»...

— Дзякуй за камплімент. Ды, між іншым, не ўсё так нерэальна, як вам здаецца. А тое, што

суразмернасцю частак унутранай прасторы тэатра. Балетны спектакль — таксама доволі кансерватыўны від відывішча, які вымагае сваёй формы арганізацыі прасторы. Балет разлічаны на фронтальнае ўспрыманне залы. Балетмайстар бачыць спектакль як бы перад рэпетыцыйным люстэркам, глыбкая зала для яго — тое ж люстэрка. Чалавечая пластыка не настолькі выразная, каб магла «глядзецца» з усіх бакоў. Значыць, і балетны спектакль, як і оперны, у нейкай ступені супраціўляецца сваёй прыродай змяўненню межаў сцэны і залы.

— Мы цяпер гаварылі пра традыцыйны тэатральны карабок, аднак зусім іншае — архітэктура новых тэатральных будынкаў. Тут магчымасці фантазіі архітэктара, рэжысёра, мастака куды больш шырокія. Бо сучаснае музычнае мысленне і

ЦУД-ГЭТА РЭАЛІЗМА

Гутарка з галоўным мастаком Дзяржаўнага тэатра оперы і балета БССР Эрнстам ГЕЙДЭБРЭХТАМ

сёння выглядае мараі, заўтра можа зрабіцца рэальнасцю. У чалавечай культуры ўжо склаўся пэўны тып тэатральнай архітэктуры, якія, мабыць, і не вымагаюць абнаўлення: грэчаскі амфітэатр або японская «дарога кветак» існавалі і будуць існаваць побач з найноўшымі тэатральна-архітэктурнымі ідэямі.

Жанравыя асаблівасці таго або іншага віду тэатра часцей за ўсё дыкуюць і пластычнае асяроддзе, і пэўны тып тэатральнай пляцоўкі...

— Зразумела: калі ставіцца грэчаская трагедыя, дык лепш яе глядзець на арэне, а сярод невялікіх міраклі — у прасторы храма.

— Больш за тое, сам выгляд тэатра прадугледжвае свае спецыфічныя ўмовы бытавання. Адна з іх у музычным тэатры — жывы аркестр, пасрэдным паміж сцэнай і залай. Цікава, што судносіны сцэны і глядзельнай залы большасці старых музычных тэатраў паўтараюць форму скрыпкі, суразмернасць яе частак, дзе месца дэкі займае аркестр. Ці трэба размяшчаць, скажам, глядача вакол сцэны або хаваць аркестр, аснашчаючы спевакоў найноўшай узмацняльнай тэхнікай? Можна, канечне. Але, пэўна, і традыцыйналізм у дадзеным выпадку — не горшае. Асабліва, калі мы хочам пачуць чыстае гучанне спевакоў і аркестра без тэхнічных прыстасаванняў. А яно дасягаецца менавіта акустычнай

сучасны драматычны тэатр прадугледжвае свабоду фантазіі ў архітэктурна-сцэнаграфічнай арганізацыі мастацкай прасторы спектакля і немастацкіх, утылітарных функцый тэатральнага будынка.

— Сёння і драматургі пішуць іначэй, чым 20—30 гадоў назад, і сцэнаграфічная думка прыкметна змянілася. Мастацкае асяроддзе спектакля меней за ўсё выконвае задачы вызначэння месца дзеяння. Высокі ўзровень умоўнасці, метафарызацыя сцэнічнай мовы, імкненне да свабоднай сувязі сцэны і залы вымагаюць іншых форм арганізацыі тэатра. Сучаснай тэатральнай думцы цесна ў сцэнічным карабкі, а абавязковы прасторавы падзел сцэны і залы скоўвае фантазію мастака. Магчымасці сучаснага тэатральнага будынка павінны быць такія, каб даць максімальную свабоду для мастака і рэжысёра.

— Відаць, поўную свабоду ўяўленню дае проста пустая пляцоўка, дзе наогул нічога няма?

— Так, мы і займаемся тым, што, ствараючы мастацкі вобраз спектакля, нібыта зноў вынаходзім веласіпед. Але тэатральнае мастацтва — не столькі сама па сабе фантазія, колькі матэрыяльнае ўвасабленне вобраза, актыўнае дзеянне. Таму імкненне да поўнай творчай свабоды нязменна павінна абпірацца на такое тэхнічнае аснашчэнне, якое магло б вобразы мастака ператварыць у рэ-

альнасць. Верагодна, сучасная тэатральная свядомасць вымагае не архітэктурнага ўскладнення тэатральнага будынка, а наадварот, руху ў бок першапачатковых, прыміўных форм тэатральнай пляцоўкі. Але — з патэнцыяльнай магчымасцю стварэння тут жа, на месцы, любога задуманага архітэктурна-жывапіснага асяроддзя. Я маю на ўвазе той ідэальны варыянт тэатра, калі, маючы нейкую пустую прастору, нейкую адну плоскасць, я мог бы ператварыць іх у што заўгодна, выгарадзіць любую дэкарацыю. Дзе можна свабодна перамяшчаць глядача і сцэну, мець некалькі сцэн, ці, наадварот, вярнуцца да тэатра-«скрыпкі», калі ідзе опера Вердзі або Моцарта. І тады гэты «зроблены» традыцыйны тэатр узмацніць вастрывую глядацкага ўспрымання, бо асяроддзе мне і яму не наяўна, а нарадзілася як неабходнасць для дадзенага відывішча.

— Вы лічыце, такім чынам, што архітэктурна-тэатральная думка як бы вяртаецца да сваіх вытокаў, але не да стылю прыміўнага, а да такіх мадэляў, дзе ў згорнутым выглядзе прысутнічае дзейсны патэнцыял усюго вопыту сцэнічнага мастацтва?

— Мне ўяўляецца ідэальным тэатр як нейкая нейтральная прастора, якая можа мяняць сваю форму па вертыкалі і па гарызанталі. Прычым зыходнай можа быць любая фігура: авал, квадрат альбо крыж, г. зн. пад-

лога, столь, сцены павінны мець магчымасць гранічна трансфармавацца, гранічна рухацца. Гэта разнальцевае мастака і рэжысёра, якія могуць мадэліраваць прастору, змяняючы канцэпцыю ўласна тэатра для кожнага спектакля. Увогуле, я прыхільнік ландшафтнага тэатра (ён у нас, на жаль, не прыжыўся). У ім натуральны рэльеф, прырода робяцца дэкарацыяй і архітэктурай. Мастак у кожным спектаклі — і архітэктар тэатра. Ландшафт можна мысліць не толькі як уключэнне прыроды ў спектакль, але значна шырэй. Уявім, што балет «Спартак» іграецца ў Акропалі ці любы іншы гістарычны твор — у старым замку ці на гарадской плошчы. У такім выпадку ў мастацкае асяроддзе спектакля ўваходзіць не толькі прырода, але гістарычныя, культурныя асацыяцыі той ці іншай гістарычнай мясціны. Стык векавой гісторыі і падзей, якія развіваюцца тут жа, дае незвычайны мастацкі эффект.

— Між іншым, на Беларусі яшчэ да рэвалюцыі былі спробы тэатральных пастановак у натуральных умовах, потым трывалі і надоўга забытыя. Але вось сёлет, пад час свята горада, мінчане з захапленнем і здзіўленнем памкнуліся на унутраную плошчу Траецкага прадмесця, адкуль даляталі гукі аркестра і галасы спевакоў. Глядачы, якія апынуліся поблізу (сярод іх была і я), маглі бачыць, як на імпрывізаванай сцэне — проста на брукаванні — акцёры ДАВТА разыгрывалі і спявалі «Дзікае пал'ванне караля Стаха», оперу ў. Солтана. Тут жа размясціўся аркестр, на другім паверсе стылізаванага дамка спяваў хор. На балконах, сценах бліжніх дамоў віднеліся фрагменты васьмі дэкарацый: містычны партрэт, нацыянальны вымпелы, гербы, сцягі. І ў той момант, калі паводле сюжэта павінна з'явіцца «дзікае пал'ванне», з бакавых вулачак на плошчу прысканалі сапраўдныя коннікі ў масках — глядачы проста ахнулі. А пасля спектакля народ доўга не разыходзіўся, дзята, ды і не толькі, спрабавала пакрыць бочкі, кубкі, іншы рэкізіт, залезці на трон. Штосці было ў гэтым ад самых старажытных форм тэатра, вулічных прадстаўленняў

СПОВЕДЗЬ

(Пачатак на стар. 8—9).

Ну, павёў я яе каля Прыпяці. Сам трохі пад газам быў, смелы. Прыціснуў раз-другі, памятка. Такія пірагі — і з макама, і з мёдам... Я як жыў?.. Вып'ю — цягне да яе, а так — тыдзень не ўспамінаю. Яна на кватэры жыла. Я шух пад акно, раз, другі пастукаю, яна высунецца, кажа... «Ідзі на старое месца, я даганю». Атрымаем так крадком кожны сваю асалоду, а гаварыць няма пра што, яна саромеецца, а мяне на сон п'янага цягне. Тыдзень, два не прыходжу. Перакінулі яе ў Жытківічы на чыгуначную станцыю. Я на машыне праз месяцы два — шась у Жытківічы. Яна кажа: болей не прыязджай, кавалер, кажа, у мяне тут аб'явіўся з сур'ёзнымі намерамі. А мне што ў адказ, маўчу, сэрца маё да яе пустое. Так, кажа, каханне правяраюць, да-

статкова, каб незнаёмае імя мужчыны з вуснаў каханай зляцела, а табе ўжо і свет не мілы. Адказваю, няхай так, не буду вам перашкаджаць. Падару, кажа, табе напаследак яшчэ адзін вечар, каб успамінаў. Паехаў ў лясок. Ну, брат, такое выкінула, таке... што ў мяне вочы на лоб палезлі... Зноў я ў Тураве сваім адзіні. Аднойчы ў нядзелю падхапіўся бацька, кажа, сыноч у грудзях пячэ... занясі мяне да нашай былой кузні — гэта за адрываю метраў пяцьдзесят. Бяру на плечы, нясу, а што рабіць. Сеў. Пасядзелі на траўцы ля кузні, праводзіў сонца на захад, кажа, нясі, сыноч, да хаты, холадна. Мінула два дні, тры... зноў стары, утаропіўшы погляд у адно месца, дурэе... Нясі, сыночак, да кузні, цяперака точна памру. Кажу, ай не дурэся. Суседзі смяцяцца будучы. Вачу — слёзы ў вачах. Бяру на плечы, зноў цягну на горку. Сеў з ім

побач. Адшчыпнуў травінку, пажаву, выплюнуў. Сонца выкацілася з-за хмар і схавалася. Заветрыла. Стары пазіраў удалечыню, кажа, сыноч, нясі дахаты, не хачу ў такое надвор'е паіраць. Старое, што малое, адзін розум. Занёс назад. Ледзь не ўпалі. Праз тыдзень ехаў я па нашай вуліцы, думаю, прыпынюся, праверу, як там. Пляменнік мой з дзедзім ў двары гуляе. А дзе дзед? — пытаюся. Кажа, да кузні пайшоў. У мяне так сэрца і ёкнула. З усіх ног я туды... Сядзіць ён ля сцяны, вочы адкрыты, і твар такі страшны, натаміўся ён, відаць, страшэнна, пакуль дапоўз да кузні. ...Прыехала сястра. Кажа, што рабіць будзем? Трохі яна перабясілася, бацькава смерць яе напалохла. Нішто чалавека так не вучыць, як гора: абухом па галаве раз, другі... усе фарфаронствы моладзі, пустэчу і адсячэ. Засталася яна ў Тураве. Дзеўка-агонь. Пайшла нянечкай у дзіцячы садзік. Маладога інжынера, які працаваў на газаводзе «Дружба», ну і аблыта. Распісаліся. Я пачаў есці ў сталуюцы, а сам шукаў зачэпку, каб куды махнуць. У хаце два пакоі на стаяры лад... якое жыццё. Вось тут я і

ўспомніў пра Грышу з Белагрудка. Мы на святы абменьваліся паштоўкамі, сувязь падтрымлівалі... Я мяне і напісаў з просьбай пашукаць мне работу... Можна было пачаць адразу адсюль... апошнім часам жыву мінулым, баюся будучыні. Амерыкі мо не адкрываю, можа, кожны тут жыве мінулым. Сястра хоць і паказвала ўсім сваім выглядам, што яна непакоіцца мам ад'ездам, ды я ўсім сэрцам адчуваў, што яна задаволеная. Была глыбокая востень. Часта ў такое надвор'е, калі марудна набліжаецца зіма, сэрцу робіцца абыякава да ўсяго. Ад'езджаў лёгка, як бы ўцякаў ад шэрага, нуднага санлівага дня. У Баранавічах перасеў на Белагрудскі аўтобус, дастаў з чамадана сіцэорык, пакаляў у кішэню для смеласці быццам. Не быў у гэтых краях ніколі? Асаблівы раённы гарадок: на горках стаіць, як Мазыр наш. Што здзіўна, усё вуліцы ад цэнтральнай плошчы ўніз спускаюцца, як ручайкі пяляюць. Гарадок парку свайго не мае, скверык у цэнтры захудалы ёсць, там алея герояў працы, камень — сведка часоў заснавання, а парку няма. Ну, гэта я агледзеў пасля, а ў першы вечар дзікавата, нялюдна было на ду-

з іх дэмакратычнымі, нават панабрацкімі адносінамі акцэбраў і публікі. Падзея, на мой погляд, адбылася неардынарная. Цікава, што пайшоў на такі эксперымент тэатр, нібыта самы нерухавы і элітарны, кансерватыўны «ад прыроды» — акадэмічны тэатр оперы і балета. Гэта варыянт ландшафтнага тэатра ў вашым разуменні? Цікава, а па чый ініцыятыве ўзнік гэты вулічны спектакль?

— Прадстаўленне адбылося па ініцыятыве галоўнага рэжысёра тэатра В. Цюпы і пастаноўшчыка танцаў М. Дудчанкі. Будзем лічыць гэты эксперымент пробным каменем. Не ўсе атрымалася, як хацелі. Я быў супраць выбранага месца, бо ў Траецкім прадмесці архітэктура не адпавядае таму, што адбываецца ў «Стаха», яна ідзе ўразрэз з музыкай і тэкстам. Робяцца такія рэчы крыху іначэй. Таго ж «Стаха» можна іграць у Мірскім замку ці ў Нясвіжы, дзе ўсе дэкарацыі ўжо ёсць: сцены таго часу, возера, равы, лес наўкола, прыродная пляцоўка для ігры. Архітэктура, няхай адносна, павінна адпавядаць музычнаму і літаратурнаму матэрыялу. За некалькі дзён ствараецца добрая рэклама, і людзі збіраюцца да месца спектакля ці больш шырокай культурнай праграмы спецыяльнымі аўтобусамі ці на машынах. Пры прадстаўленні «Стаха» ў Траецкім прадмесці адыграла ролю сама атмасфера народнага гуляння ў дні горада, дух нацыянальнага адраджэння, звязаны з гістарычнымі мясцінамі горада, якія аднаўляюцца. Таму спектакль прыцягнуў увагу.

— Дзяржаўнаму тэатру оперы і балета БССР давядзецца ў хуткім часе перажыць рэканструкцыю. Які ваш, Эрнст Давыдавіч, погляд на будучае оперна-балетнай сцэны, якімі вы, тэатральны мастак, хацелі б бачыць сцэну, глядзельную залу, майстэрні?

— Я з вялікай павагай стаўлюся да архітэктара Юсіфа Лангбарда, які спраектаваў цяперашні будынак опернага тэатра. Ён дакладна прадумаў, зручны, кампактны, разлічаны на перспектыву. Але сусветная думка ў галіне архітэктуры тэатральнага будынка, архітэктуры і тэхнічнага абсталявання сцэны пайшла з таго часу далёка наперад. Мы адстаём у гэтых адносінах на некалькі дзесяткаў гадоў. Аднак архітэктурнае вырашэнне І. Лангбарда дапускае такія камбінацыі і ажыццяўленне такой рэканструкцыі, якія сталі б на ўзровень еўрапейскіх тэатраў.

— Рэканструкцыя пачнецца ў 1991 годзе і прадоўжыцца, трэба думаць, не адзін год...

— Вядома, цяпер павінны быць закладзены мабільныя, зручныя, не грувасткія варыянты трансфармацыі сцэнічнай пляцоўкі, такое размяшчэнне сцэнаў, за якое нашы маладыя пераемнікі маглі б сказаць нам

дзякуй, як сёння мы з павагай ацэньваем працу Лангбарда. Асноўным сродкам мабільнасці будучых спектакляў павінны, на мой погляд, зрабіцца пад'ёмна-апускныя пляцоўкі, каля трыццаці штук, якія дазваляюць рабіць хуткія і эфектыўныя змены дэкарацый. Адно з рашэнняў — перасоўныя фуры. Яны могуць выязджаць з бакавых «кішэняў» сцэны з ужо гатовай, устаноўленай дэкарацыяй (рух сустрачна-гарызантальны). Другая, цэнтральная фура з плоскім колам можа выязджаць з глыбіні сцэны, г. зн. рухацца ў іншым кірунку. Больш за тое, можна зрабіць так, каб фура прыўздымалася і пры неабходнасці на пад'ёмна-апускную пляцоўку магла легчы цудоўная балетная падлога, сумешчаная з планшэтам сцэны. Натуральна, неабходна змяніць адсталую апаратуру. Будынак дазваляе адкрыць у сценах тэатра малую эксперыментальную сцэну для камерных спектакляў, для Клуба сяброў оперы, які цяпер збірае аматараў у сценах Дома работнікаў мастацтваў. Для гэтага жывапісную залу трэба размясціць над глядзельнай, а па перыметры яе сабраць усе вытворчыя пэкі. Менавіта цяпер распрацоўваецца праект рэканструкцыі ДАВТа, і трэба зрабіць усё магчымае для таго, каб было зручна і для балета, і для оперы, і для аркестра, і для мастацка-пастаноўчай часткі тэатра.

— Эрнст Давыдавіч, а які вы ставіцеся да папулярнай сёння ідэі разборных перасоўных тэатраў — вядома, у адносінах не да нашага музычнага тэатра, а да будучага развіцця тэатральнай архітэктуры?

— Сучасны «дзеісны» дэкарацыйны стыль мяркую ўздзеянне на псіхіку чалавека рознымі спосабамі. Мастак у тэатры заўсёды больш свабодны, чым архітэктар. Архітэктар можа зрабіць цудоўны тэатральны будынак, але ён кансерватыўны ўжо тым, што існуе, дадзены раз і назаўсёды. А мастаку ў ім сёння патрэбна авальная сцэна, а заўтра — не. Яму даводзіцца пастаянна ўлічваць пэўную дадзенасць. Архітэктар на сцэне ў ідэале павінна быць нейтральнай і падатлівай, актыўныя формы мастак знаходзіць сам, і архітэктар яму не перашкаджае. Мастак і рэжысёр маглі б ствараць тэатр з нейкіх модуляў, блокаў, якія ў залежнасці ад асяроддзя знешняга (прыроды) і ўнутранага (драматургічны матэрыял) надзвычай змяняюцца. Магчыма, разборныя, перасоўныя тэатры — адзін са шляхоў у гэтым напрамку.

— Мне застаецца сказаць дзякуй за цікавую гутарку, пажадаць творчых дасягненняў вам, а нам — не раз яшчэ перажыць пачуццё здзіўлення і захаплення на вашых спектаклях.

Вяля гутарку
Тацяна РАТАБЫЛЬСКАЯ.

шы. Пад'язджалі ў цемры... хаты без агенчыка, няўжо, думаю, людзі так рана спаць кладуцца. Раптам фары высветлілі высокі чырвоны касцёл, на ім цені ад крыжоў — ні людзей, ні машын насустрач. Дождж са снегам у шкло лепіць, частка людзей высадзілася ля Цагельнага, нас утрое ехала да аўтастанцыі. Упершыню пашкадаваў, што паехаў сюды. А тут яшчэ, як дурань няпрошаны, тырчу на бяжалюднай станцыі. Грышу свайго чакаю... Няма. Хаджу вакол, змерз, як сабака. Думаю, пайду ў буфет, пакуль яшчэ працуе, вермута шклянку прапушчу для сугрэву. Заходжу... Паве-рыш, нідзе не пападаўся мне такі брудны і абшарпаны буфет: сталы падрапаны, ножкі ў іх як бы пагрызены бабрамі, хвасты селядцоў, неза-смажаныя сніны катлеты на сталах, гара смецця ў кутку ля паўнюткага адходамі ядра. Буфетчыца боўтае ў вядры з вадой бакалы і, не выціраючы іх, налівае з бочкі піва... Ручнік ля ядра з жоўтай вадой ляжыць, па-верыш, у мяне ў гаражы — чысцейшы. Абжур на чвэрць абпалены, у ім маленькая лямпачка. На сценах невядома чаго болей — аблезлай зялёнай фарбы ці шэра-зялёнай, як скура жа-

бы, цвілі. І пах... дух... ледзь не зблажыла. Ахапіла жаданне ўзяць білет і ўцякаць. У сонных, стомленых, абыхавых і недаверлівых вачах буфетчыцы я прачытаў як бы прадказанне майго нязшчасця тут у будучым. Не выключана, што я бі з'ехаў. Раптам з кутка ад століка, за якім сядзела чацвёра мужыкоў (адзін быў у зімовай шапцы), мяне нехта аклікнуў: «Ваню!» Е маё, а я сяджу, яго гадзіну чакаю. Абняліся мы, расцалаваліся. Падсеў да іх. Грыша ўзяў яшчэ дзве бутэлькі «Яблычнага». Сядзелі доўга, пакуль буфетчыца не выпхнула ў плечы. Павёў ён мяне да сябе на Замкавую вуліцу. Адно слова, што вуліца. На гарышчы замка даўно няма, адна сцяна стаіць. Тыдзень яшчэ пілі віно, пакуль не выйшлі мае грошы. Грыша, як я заўважыў, ведаў увесь гарадок, і мяне з усімі знаёміў: і з дырульнікамі, і прадаўцамі, і шафёрамі, і будаўнікамі, і настаўнікамі, адно толькі з міліцыянерамі не знаёміў, абыходзіў іх бокам. Даведаўся (ад маці, здаецца, ці сястры Паліны), што ён трэці месяц нідзе не робіць. Забрала міліцыя ў яго вадзіцельскія правы. Яму абыццалі, казаў і мне, што

за грошы адзін міліцыянер абыцаў выкупіць іх. Навучаны горам бацькі, я занепакоіўся, што ж рабіць? Павёў яго ў лазню, ён ачуняў, прыняў чалавечы выгляд — я яго амаль сілком не выпускаў на вуліцу тры дні. Што высветлілася: жонка разышлася з ім, забрала гадавалае дзіця і паехала на радзіму ў Ашмяны. Маці хату падзяліла на дзве палавіны з асобным уваходам і кухняй. Чулая маці Грышы здала мне ў наём пакойчык з кухні за пятнаццаць рублёў у месяц. Пайшлі ў цэнтр, нарэшце, шукаць мне работу. «У нашым горадзе, хіхікаў Грыша, тры тысячы католікаў, тры тысячы праваслаўных і тры тысячы атэістаў. Быць таго не далжно, каб хто-небудзь з іх не памог табе». Мяне здзівіла мноства сімпатычных дзяўчат, якія былі хараша апрануты. У аддзелах кадраў цагельнага, масла-сырзавода, бальніцы, аўтабазы чулі — месца вадзіцеля няма. Тады незлаблівы і прастадушны Грыша аддаў мне сваю пасадку, якую землякі трымалі за ім. Так я апынуўся каля культуры, стаў вадзіцелем старэнькага зялёнага аўтакара. Давалі шэсць дзесят рублёў і трыццаць даплатвалі за электрыка... З голаду не пухнуць.

Першае маё знаёмства з начальнікам міліцыі Авяр'янам Паўлавічам Ліхадзеам адбылося, калі прапісаўся ў Белагрудку. Перад тым, як атрымаць пашпарт са штампам, мяне паказалі начальніку. Падаўся ён мне чалавекам не строгім, але асцярожным. Смуглявы твар яго ў час гаворкі не змяняўся. Такое пачуццё было, быццам словы ім завучаны даўно і дасылаюцца слухачу без пачуццяў, акцэнтаў і зацікаўленасці. У яго былі густыя валасы, расчэсананыя на прабор. Голас мяккі... Прыемны барытон, як у Магамаева. Пры гаворцы глядзеў проста табе ў вочы, бы сацыў спадцішка за тваімі паводзінамі. Мне дык непрыемна было. Пытаўся: адкуль я прыехаў, да каго, на якую работу ўладкаваўся, цікавіўся, дзе і калі пазнаёміўся з Грышам. Без хвалявання я на ўсё адказаў. У час гаворкі круціў у руках кішэнны гадзіннік. Пазванілі. Добрых мінут дваццаць з некім размаўляў. Я чакаў. На развітанне сказаў: «Далей трымайся ад Грышы. Яго песня слета».

3 паэтычнай пошты

Міхась СКОБЛА

Балада-рэквіем.

1864

Пасткі парасцяўлены па шляхах Беларусі. З Вільні на Мастоўляны шлях не закрыты скрусе.

Карным каваным ботам грукае ноч у дзверы. Роспач. Трывога. — Хто там?... І — пад страху сякеры.

З цемры, як здань, паўстане родны край занядзаны. На хаўтурах паўстання грукаюць барабаны...

Помняць людскія мукі шыбеніцы на плячах. Што ж, Мураўёву ў рукі ведайце як трапляцца!

Быццам у нечым вінны, вецер, як акружэнец, ноччу блукаў па Вільні!.. — Прозвішча? — Вітажэнец!..

...Над анямелым плячам шэраг шчыльнай канвою. Ды не схаваць паўстанца сукням чужога крою,

не засланіць прыкладам родных да болю рысак... Іскарай «Мужыцкай праўды» жыццём народны прысак.

Жаўрукі Паўлюка Багрыма

...а песня згарэла ў горле, і попелам жыццём дух, пакуль у засмяглым горне жар-птушкай агонь не стух.

Ад болю, што ўпіўся ў грудзі, замовы няма святой. — Я выкую песню, людзі, заміж перарванай той!

Ці немач, ці жаль агорне, ці роспач, як чорны крук... А песня гримела ў горне, як рэкруці строй аб брук.

А песня ішла ў абоймы кавадла, агню й вады, адным жывучы — каб долі... каб вольнай... каб назаўжды...

Ды ў светлай святарні цесна. Замест прахалодных росцякае на вусны песні расплаўлены ліпкі зоск.

І плача яна, і стогне, і крыльцы ёй зводзіць боль... ..Навек да касцельнай столі прыкутая жырандоль.

Фелікс БАТОРЫН

Фіміям увесь дарэштны скураны, Песнапенняў рэха замаўкае. На шматкі вятрамі развіхураны, Саладжава-мройны дым знікае.

Саступае пыха месца розуму, Блякнуць міфы, трацяць бляск сусальны. Мы вачамі яснымі, цвярозымі На сябе глядзім выпрабавальна.

Кумір

Нават тыя, што верылі шчыра У справядлівасць яго барацьбы,

Аб чыгунныя боты куміра Разбівалі сабе ілбы.

Ну, а хто хоць на волас схібіў, У вачах у каго недавер,— Ён не вораг народа хіба, Не каварны драпежны звер?

Так, узвышаны нават над богам, Шлях сабе пракладаў правадыр. І рылеў пад чыгунным ботам Курапатаў скрываўлены жвір.

О, сібірскія снежныя шыры, О, суровыя Салаўкі... Не стварыце сабе куміраў, Землякі.

Хто ўбаку з пагардаю крывіцца, Хто на чорным рынку шчыруе. Дзед слюнявы з адвіслаю сківіцай Шостаі часткай зямлі кіруе...

Ды, нарэшце, становішча эменена. Нараджае надзея веру. Мы вяртаемся зноў да Леніна, На той шлях, што вядзе наперад.

А ісці нам не дні, не месяцы: Доўгі шлях наш — як бачыць вока. Пад нагамі багнішча месціцца. Як жа збочылі мы далёка...

Вяртаюцца дзяды, бацькі, браты Імёнамі і памяццю святою — І тыя, што без вестак з поля бою Сышлі навек у царства нематы, І тыя, што загнаны ў дол маной, Бо чорнай здрадзе сэрца не адкрылі, Што далягляд нам сёння асвятлілі Сваёй высокай, праведнай віной.

Фотазціод А. ГЛІНСКАГА.

Віншуем!

26 лістапада споўнілася 70 гадоў з дня нараджэння пісьменніка Івана Снярынніка. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя, поспехаў у творчасці.

15 лістапада споўнілася 75 гадоў пісьменніку Анатолю Іванову. З гэтай нагоды праўленне СП Беларусі накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнямі добрага здароўя, новых творчых поспехаў.

Супрацоўнікі «ЛіМа» далучаюцца да гэтых віншаванняў і таксама зычаць юбілярам усяго самага добрага ў жыцці і літаратуры.

У Мінску з 1 па 10 снежня абудзецца Рэспубліканскі фестываль тэатраў-студый «Студыйныя наляды», у якім удзель прымуць 15 калектываў з Мінска і Бабруйска, Мазыра і Слоніма, запрошаны і тэатры-студыі з Ленінграда і Кіева. Гледачы сустрэюцца на фестывалі з тэатрамі-студыямі «Верасень» з Мазыра і з яго ветэранам — Андрэем Лазароўскім, якому нядаўна споўнілася 80 гадоў...

ЖЫЦЬ ЯГО ГЕРОЯМ

Маленькім хлопчыкам, дакладней, з сямі год Андрэйка Лазароўскі быў батраком у мясцовага пана, пасвіў каровы. Маці працавала на запалкавай фабрыцы «Маланка» ў Мазыры. З раняга дзяцінства хлопчык назіраў характэрна і багацце прыроды, і яна, у сваю чаргу, надзяліла яго тонкім густам на ўсё жыццё... Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі пятаціцігадова Андрэй ідзе на запалкавую фабрыку паліроўшчыкам, тут ён паступае ў фабрычны драматычны гурток, кіраўніком якога быў Уладзімір Дзеравянка.

Невялікая зала для заняткаў і выступленняў была прыстасавана ў адным з цэхаў. У гуртку займалася каля дваццаці чалавек. П'есы і сцэнікі драматургаў ігралі на рускай мове, нешта прыдумлялі і самі. У час спектакляў замест дэкарацый выкарыстоўваліся натуральныя копы сена, дрэвы, кусты, агароджа і г. д.

У 1938 годзе адкрыўся

Палескі абласны драматычны тэатр, аснову трупы якога склаў расфарміраваны вандроўны тэатр У. Галубка. З мясцовай самадзейнасці запрасілі на прафесійную сцэну А. Лазароўскага, С. Лазароўскую, Л. Гушляк, А. Шаўчэнка, А. Міндліна.

Значнае месца ў даваеннай творчасці тэатра займае і артыст Андрэй Лазароўскі: Чыр з «Любові Яравой» К. Транёва, Рэгент з «Пагібелі воўка» Э. Самуйлёнка, кум з «Наймічкі» паводле Т. Шаўчэнка, Маргун з «Партызан» і Туляга з «Хто смяецца апошнім» К. Крапівы...

Перад пачаткам вайны Палескі абласны драматычны тэатр імя Янкі Купалы, дзе працаваў А. Лазароўскі, гаспадарыў у Бранску. Калектыву тэатра звярнуўся ў мясцовы ваенкамат, каб усіх адправілі на фронт, але паколькі Мазыр не быў заняты ворагам, бранскі ваенком не меў права прывезці ў армію, і тэатр паехаў дамоў, а дэкарацыі, касцюмы і рэквізіт засталіся ў Клін-

цах. У родным горадзе, адразу на другі дзень, ваенком Мазыра адправіў артыстаў пешшу ў Бранск для фарміравання. Калі прыйшлі ў Лоеў, горад бамбілі варожыя самалёты. Затым атрымалі вестку, што ўсе склады з абмундзіраваннем у раёне Бранска разбомблены, і ўсе рушылі ў бок Арла. Там Андрэй Лазароўскага прызначылі камандзірам аддзялення 45-га запаснага стралковага палка, які выконваў ахову тэрыторыі горада. У адну з бамбёжак Лазароўскі атрымаў раненне і быў адпраўлены ў ваенны шпіталь. Калі гітлераўцы падступілі да горада, шпіталь эвакуіравалі ў Цэнск, потым Тулу, Каўроў, а адтуль аж пад Свардлоўск.

Пасля выпіскі салдат трапіў у Яланскія лагеры, дзе фарміраваліся палкі для адпраўкі на фронт. Там для абслугоўвання часцей арганізаваўся ваенны ансамбль, у які залічылі і Лазароўскага.

У 1942 годзе ансамбль адправілі на фронт у складзе 3-га Сталінградскага механізаванага танкавага корпуса. Артысты займаліся разведкай у тыле ворага, давалі канцэрты. У 1943 годзе корпус здзейсніў праўру ў паміж Сумамі і Ахтыркай. Пасля гэтых жорсткіх баёў яго перакінулі пад Барысаў для ўдзелу ў аперацыі «Баграціён». Затым корпус перакінулі ў горад Хайлар, што ў Маньчжуры. Там салдат Лазароўскі закончыў вайну і вярнуўся з перамогай дамоў...

У 1949 годзе ў Мазыры адраджаецца драматычны калектыв, ініцыятарамі якога былі А. Лазароўскі, В. Казлоўская, Н. Зальцман...

Сцэна са спектакля «Партызаны» К. Крапівы. Дзед Бадзьля — А. Лазароўскі; Батура — В. Тамашоў.

Сцэнікі, інтэрмедый, п'есы ў адной дзёй — вось што рабіў маленькі калектыв, з якога пачынаўся вырас адзін з найбольш цікавых тэатраў-студый рэспублікі (з 1960 года ён носіць званне народнага).

У перыяд з 1950—1988 гг. А. Лазароўскі сыграў больш чым пяцьдзесят роляў: Чмых з «Лявоніхі на арбіце» і Цярэшка Калабок з «Трыбунала» А. Макаёнка, Глушак з «Людзей на балодзе» І. Мележа, Пустарэвіч з «Паўлінкі» Я. Купалы, дзед Бадзьля і Маргун з «Партызан» К. Крапівы, Якаў Лятун з «Люцікаў-кветчак» Г. Марчука і іншыя.

Як расказаць пра артыста словамі? Яго трэба бачыць — гэта жывы прыклад адданасці справе для маладога папаўнення тэатра.

В. МІГАЙ,
рэжысёр тэатра-студыі
«Верасень».

г. Мазыр.

Думка чытача

АЎТАРЫТЭТ ЦІ АЎТАРЫТАРНАСЦЬ?

НАШЫ сродкі масавай інфармацыі былі, здаецца, аднадушныя ў ацэнцы з'езда настаўнікаў, назваўшы яго рэктарскім. Меўся на ўвазе, вядома, не толькі персанальны склад удзельнікаў, а і яго дух, танальнасць, характар дыскусій. Не бярэцца сцвярджаць, у якой меры гэта ацэнка адлюстроўвала настрой настаўніцкага корпуса. Што тычыцца работнікаў вышэйшай школы, то тут маюцца зусім дакладна: іх думка супала з думкай журналістаў.

І вось перад намі новы дакумент — «Временное положение о высшем учебном заведении СССР», апублікаванае ў «Учительской газете» ў жніўні гэтага года. Я не буду рабіць тут яго падрабязны аналіз, спынюся толькі на адным пытанні — кіраўніцтва ВУН. У якой меры Палажэнне адпавядае ўзятаму партыяй курсу на пашырэнне правоў працоўных калектываў, самакіраванне і дэмакратыю?

Згодна Палажэнню, «вышэйшым органам навучальнай установы з'яўляецца Савет ВУН, які ажыццяўляе функцыі працоўнага калектыву». Здавалася б, зусім дэмакратычна: менавіта Савет ВУН правамоцны вырашаць усё без выключэння пытанні ўнутранага жыцця ВУН. Ажно — не! Абвясціўшы гэтую дэмакратычную на форму дэкларацыю, Палажэнне далей, на сутнасці,

зводзіць яе на нуль. Бо выяўляецца, што фактычна ў задачу Савета ўваходзіць толькі разгляд «асноўных пытанняў эканамічнага і сацыяльнага развіцця вышэйшай навучальнай установы». Што датычыць усіх іншых, ажно да вызначэння колькаснага складу Савета ВУН, то яны цалкам перададзены ў распараджэнне Вучонага савета. Іншымі словамі, з кампетэнцыі Савета ВУН забрана ўсё тое, што якраз і складае асноўны змест работы ВУН.

Дык што ж тут кепскага, спытае недасведчаны ў бюракратычных гульнях чытач? Савет жа ВУН не можа займацца ўсімі пытаннямі вучэбна-метадычнай і навуковай работы. І, відавочна, тут неабходны нейкі больш вузкі па сваім колькасным складзе, з найбольш аўтарытэтных і кваліфікаваных выкладчыкаў, а галоўнае — больш аператыўны орган. Менавіта Вучоны савет. Яно то так. Усё пытанне ў тым, які статус самога Вучонага савета. Артыкул 35 Палажэння гаворыць, што Вучоны савет арганізуецца пры рэктары і пад яго старшынствам, а яго рашэнні маюць сілу толькі пасля зацвярджэння рэктарам. Карацей кажучы, Вучоны савет — гэта штосьці накшталт Дэвіана пры турэцкім султанае, ніякімі рэальнымі правамі ён не валодае і цалкам падпарадкаваны рэктару. Фарміруецца Вучоны савет наступ-

ным чынам: 50 працэнтаў яго складу выбіраецца выкладчыкамі, супрацоўнікамі і студэнтамі, астатняя палова прызначаецца загадам рэктара. Ці не праўда, вельмі зручны Вучоны савет? Палова яго галасоў рэктару ў любым выпадку забяспечана.

Пры такой сістэме і выбары рэктара ператвараюцца ў пустую фармальнасць, у фікцыю. Хоць бы таму, што 50 працэнтаў складу Савета ВУН, які паводле Палажэння, выбірае рэктара, складае Вучоны савет, г. зн. той самы орган, палова якога прызначаецца рэктарам. Дзейнічае, як няцяжка бачыць, прынцып, які шырока практыкаваўся і практыкуецца дагэтуль: ты — мне, я — табе, я цябе прызначаю, ты мяне выбіраеш. Ясна, як божы дзень, што пры такой «дэмакратыі» пасаду рэктара можна зрабіць не толькі пажыццёвай, але пры вялікім жаданні нават перадаваць па спадчыне.

Як такая сістэма функцыянуе на практыцы, я меў магчымасць пераканацца сёлетняй вясной у час справядачы рэктара нашага інстытута на так званым «пашырэнным пасяджэнні Вучонага савета» (што гэта за «самадзейнае аб'яднанне», хто і па якім прынцыпе яго сфарміраваў — невядома, у структуры ВУН яно, ва ўсякім выпадку, не прадугледжана). Слухаючы хвалу ў адрас рэктара, якая гучала ў выступленнях прамоўцаў, я адчуваў неадольнае жаданне ўстаць і прапанаваць: давайце, дарагі калегі, накіруем у адрас ЦК КПСС і асабіста таварыша М. С. Гарбачова прывітальнае палічанне з павадаў аб тым, што Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут замежных моў перабудову закончыў дзямінава. А, між іншым, на пасяджэнні прысутнічалі прадстаўнікі ЦК КПБ і Міністэрства народнай адукацыі БССР, якім такія

працэдура, мяркуючы па ўсім, прыйшла па душы.

Кожны, хто знаёмы з работай ВУН, ведае, што асноўная яго «ячэйка», якая вызначае ўзровень усёй работы, — кафедра. Разам з тым, месца кафедры ў структуры ВУН, яе правы і абавязкі ў Палажэнні ніяк не асветлены. Ствараецца ўражанне, што аўтараў яго не столькі турбаваў лёс тых, хто працуе, колькі тых, хто кіруе.

Зусім незразумела, чаму прадстаўляючы студэнтам права свабоднага наведвання лекцый (гэта, побач з прадстаўленым ім правам ставіць пытанне аб замене выкладчыкаў, якія не забяспечваюць якаснае правядзенне заняткаў, мабыць, адна з нямногіх светлых плям разглядаемага дакумента), Палажэнне пазбаўляе гэтага права студэнтаў першых курсаў. Альбо чаму студэнты маюць права ўдзельнічаць у вырашэнні пытанняў дзейнасці ВУН, студэнцкага жыцця толькі праз свае грамадскія арганізацыі? Ну а што, калі яны збіраюцца групай, курсам, факультэтам і прымуць рашэнне па пытанні, якое тычыцца іх студэнцкага жыцця ці дзейнасці ВУН? Не «положено»? Самадзейнасць?

Асабіста я лічу, што гэтае Палажэнне не адпавядае патрабаванням дэмакратызацыі работы вышэйшай школы. Там шмат агульных мясцін. Затое ў тым, што сапраўды датычыць рэальных праблем вышэйшай школы, Палажэнне неканкрэтнае, непаздольнае, неканцэптуальнае, эклектычнае, арыентавана на сумяшчэнне несумяшчальнага. У ім вельмі моцны дух той адміністрацыйна-бюракратычнай сістэмы, якую мы сёння дэманструем на ўсіх узроўнях грамадскага і дзяржаўнага жыцця.

Савет ВУН павінен не на словах, а на справе, не фармальна, а фактычна стаць вышэйшым органам кіраван-

ня ВУН. Для гэтага неабходна перш за ўсё, каб персанальны яго склад цалкам фарміраваўся на выбарчых і альтэрнатыўных пачатках, шляхам тайнага галасавання. Усялякае прызначэнства, членства ў залежнасці ад займаемай пасады (тая ж наменклатура) павінны быць безагаворачна выключаны. Савет ВУН павінен быць наделены правам не проста заслухоўваць штогод справядачы рэктара, як гэта прадугледжана гэтым Палажэннем, але пры неабходнасці і перавыбіраць яго, у тым ліку і датэрмінова. У Палажэнні павінна быць дакладнае вызначэнне, што рэктар, дзеканы факультэтаў выбіраюцца толькі на альтэрнатыўнай аснове.

Вучоны савет павінен фарміравацца не пры рэктары. Ён павінен выбірацца Саветам ВУН і ў сваёй рабоце быць падсправаздачным толькі яму. У выпадку рознагалосся паміж Вучоным саветам і рэктарам пытанне перадаецца на Савет ВУН. Рашэнне Савета ВУН ў рамках яго кампетэнцыі, г. зн. тых правоў, якія прадстаўлены ВУН, павінна быць канчатковым і можа быць аспрэчана толькі ў судовым парадку.

Ці не зніжае, аднак, гэта правы рэктара? Калі мець на ўвазе існуючую сістэму, то так, зніжае. Калі ж зыходзіць з інтарсаў справы і сутнасці дэмакратычных прынцыпаў кіравання, то не, ніколі. У рамках сваіх паўнамоцтваў, г. зн. як асоба выканаўчая і распарадчая, рэктар павінен валодаць у ВУН усёй паўнатай улады. Але гэтая ўлада павінна грунтавацца не на аўтарытарных, а на аўтарытэтных пачатках.

В. АКУЛАУ,
заг. кафедры філасофіі
Мінскага дзяржаўнага
інстытута замежных моў,
доктар філосафскіх
наук, прафесар.

ТУТ СПЯВАЛІ САЛАЎІ...

(Пачатак на стар. 3).

садак уздоўж дарог Мінскай вобласці. І каб вы ведалі з якім размахам і, разам з тым, як парварварску гэта рабілася і робіцца — з дапамогай сучаснай тэхнікі — бензапілаў, трактароў, бульдозераў. Ссечаныя бярозы, ліпы, клёны альбо спалываліся на месцы (Нясвіжскі і некаторыя іншыя раёны) альбо закопваліся ў вялізныя ямы (Мінскі раён, дарога Вяча—Радшковічы і інш.). Дарэчы, большасць прыдарожных зялёных зон была сфарміравана старымі дрэвамі. У самым бедным на зеляніну Нясвіжскім раёне, дзе прысады ўздоўж дарог выконвалі і полеахоўную ролю, у 1987 годзе, ужо ў перабудовачны час высякалі стогадовыя дрэвы — сведкаў гісторыі краю.

— Успамінаю ваш расказ пра тое, як у маладосці, плануючы дарогі пры будаўніцтве акадэмагарадка ў Новабірску, імкнуліся зберагчы кожнае дрэва...

— Я ўжо казала пра тое, як хутка і бескантрольна расце Мінск, як наступае на прыгарадныя калгасы і саўгасы. У выніку з сельскагаспадарчай вытворчасці выпадаюць дзесяткі і сотні гектараў зямлі. Агліграфію і аблыканком вынайшлі «аргінальны» спосаб кампенсавання гэтых страт — узорваць і засяваць рознымі сельгаскультурамі прыдарожныя палосы. Але ж зямля тут пастаянна атручваецца таксічнымі выкідамі аўтатранспарту. Паводле лабараторных дадзеных, у прадуктах, што вырошчваюцца на адлегласці 100—500 м ад дарог без зялёных зон, канцэнтрацыя шкодных, у тым ліку канцэрагенных, рэчываў у 6—10—20 разоў перавышае дапушчальную норму.

— Маленкі Чарнобыль на кожным кіламетры? Беларускае безадназначнае палітычнае дзеянне справаздачы, плана, вала, але толькі не дзеля людзей...

— У апошнія гады высечаны і водаахоўныя зялёныя зоны ўздоўж малых рэк і вадаёмаў Міншчыны. Прызначэнне гэтых зялёных зон — ахоўваць вадатокі ад забруджвання, а глебу — ад эрозіі і змыву ўрадлівага пласта. Спустошаныя ўзбаржэнныя палосы таксама ўзараны ажно да самага ўрэзу вады.

— Значыць, нішто не перашкаджае змыванню ў рэчкі ўгнаенняў і ядохімікатаў з палёў, сцянаў з жывёлагадоўчых фермаў?

— Асаблівую трывогу выклікае лёс рэчак і вадаёмаў паблізу Мінска, якія нясуць сваю ваду ў Свіслач. Поўнаасоўна высечаны водаахоўныя зоны ўздоўж паўночнага берага Заслаўскага вадасховішча і рэчак Вячы, Ратамкі, Поплава, Качынкі, Цны і іншых. У выніку забруджвання і глыбіня, падземныя воды гарадскіх водазабораў і вясковых калодзежаў.

— Вось аднулі нітраты ў пінной вадзе! Калі ж пачалося гэтае ліха?

— Як ні дзіўна, пасля прыняцця пастановы Саўміна БССР аб ахове малых рэк у 1983 годзе. Гэта пастанова паказала нашым «вынаходцам» нечаканыя «рэзервы» для павелічэння сельскагаспадарчай вытворчасці.

— Вяўляючы буйныя памылкі, эканамічныя, гаспадарчыя пралікі, мы часцей за ўсё ў якасці вінаватых называем міністэрствы і ведамствы, але ўмоўчваем пры гэтым прозвішчы тых, хто каністртна праводзіў непісьменную, непрадума-

ную, памылковую палітыку, прымаў рашэнні і падпісваў дакументы, у выніку якіх стваралася крызіснае становішча, нанесены страты, часам, непараўнальныя, здароўю прыроды і людзей.

— У сваіх выступленнях, пісьмах у вышэйшыя інстанцыі я заўсёды называю прозвішчы тых, хто ў нашай вобласці пайшоў на грубае парушэнне прыродаахоўнага заканадаўства. Сярод іх першы намеснік старшыні Мінскага аблвыканкома А. Жук, былы міністр будаўніцтва і эксплуатацыі аўтадарог рэспублікі У. Шаранаў, першы сакратар Мінскага абкома КПБ А. Малафееў. Злая іронія заключаецца ў тым, што А. Жук — старшыня абласнога таварыства аховы прыроды.

— Відаць, не маючыць здароўе прыроды і меліяратары...

— Сапраўды так. Яны часта без дай прычыны асушаюць там, дзе рабіць гэта нельга. Напрыклад, на тэрыторыі лесапаркавага ахоўнага пояса Мінска ў зоне водападзелу, дзе бяруць свой пачатак рэкі Чарнаморскага і Балтыйскага басейнаў, меліяратары выпраменьваюць (каналізуюць) рэчышчы рэчак, асушаюць балоты, у тым ліку і верхавога тыпу, якія жывяць вытокі гэтых рэчак. У выніку скарачаюцца водныя рэсурсы, парушаецца водны баланс у гэтым і без таго малаводным рэгіёне.

— Пад час нашай экскурсіі мы бачылі жаласныя, вузенькія, неглыбокія — курцы на каленна, ручай, што ледзь варушыўся ў прамым, як аловак, бетонным ручве, і вы тады казалі, што гэта цяперашняя Цна і што ад яе ранейшай, жвавай, чысцотнай, звільстай з зараснікамі па берагах, засталася адна назва.

— Цна, — тыповы прадукт дзейнасці меліяратараў. Спраміўшы Цну, яны скарацілі яе амаль на тры кіламетры і, можа сказаць, укралі ў зямлі раку, якая яе жывіла. І наогул рака ў бетонным рэчышчы — гэта ўжо не жывы, а штучны арганізм. У трох кіламетрах ад таго месца, дзе мы спыніліся, ва ўрочышчы Белае балота, знаходзіцца выток Цны. Раней гэта было тыповае верхавое балота з дурніцамі і чаромхай. Яшчэ гады тры назад мы, жыхары Зялёнага Лугу, хадзілі туды па вясне слухаць салаўёў. А цяпер нічога гэтага там няма. Дый наогул, як толькі ў вярхоўі малых беларускіх рэк пачынаюць сваю дзейнасць меліяратары, крыніцы, з якіх большасць з іх бярэ свой пачатак, знікаюць. А разам з імі знікае ўсё, што тут расло, жыло, спявала і звінела...

— У сваім выступленні на пленуме вы, трохі перайначыўшы вядомыя словы Дастаеўскага, казалі, што лес — гэта і ёсць тая прыгажосць, якая выратуе свет.

— Нельга не любіць лес і не любавання ім. Ён сапраўды ратуе чалавека, ды не толькі эстэтычна, таксама практычна. Мы навучыліся лятаць у космас, але не навучыліся змагацца з дэфіцытам кіслароду і бадай толькі лес яго ўзнаўляе. Лес рэгулюе цеплавы і радыяцыйны рэжым паветра. Мы называем лес зялёным сярэмам, але ставімся да яго як да ворага.

— Вы маеце на ўвазе прыгарадныя лясы?

— У першую чаргу іх. Такі буйны драмысловы цэнтр, як Мінск, проста не можа жыць без прыгараднай лесапаркавай зоны. Яны — лёгкія горада, яго

абарона. Між тым, вакол Мінска маюць самы малы ў рэспубліцы працэнт лясістасці. Гэта, як вядома, вынік вайны. Лясы, якія цяпер растуць вакол Мінска, пасаджаны яго жыхарамі ў галодныя і халодныя 1944—1947 гады. Калі ствараўся генплан і праект развіцця прыгараднай зоны Мінска, лясістасць яго ваколлі складала 26 працэнтаў і было запланавана, зыходзячы з патрэб насельніцтва ў кіслародзе, давесці яе да 40 працэнтаў. Парадаксальна, але гэты паказчык знізіўся да крытычнай лічбы — 21 працэнта.

— Чаму?

— З-за бессаромнай высечкі. На тэрыторыі лесапаркавай зоны штогод высякаюць 100 гектараў лясоў I групы. Калі не спыніць такую практыку, праз пару дзесяткаў гадоў вакол Мінска не застанецца амаль ніводнага дрэва. Зялёная зона не выконвае сваёй экалагічнай функцыі, таму што на яе тэрыторыі знаходзіцца каля 1500 крыніц забруджвання (вытворчыя комплексы, склады ядохімікатаў, базы, неарганізаваныя звалкі і г. д.). Небяспечнымі крыніцамі забруджвання з'яўляюцца таксама буйныя свінадкармачныя комплексы, пабудаваныя паблізу месцаў масавага адпачынку мінчан.

— Як вынікае з нашай гаворкі, карціна экалагічнай сітуацыі на Міншчыне даволі змрочная. Якім жа чынам выправіць такое становішча, калі адны будуць водныя сістэмы, а другія тым часам знішчаюць рэкі, адны саджаюць лясы і сцверы, а другія іх высякаюць? Інчай нажучы, як ліквідаваць поўнаўнягодненасць дзеянняў розных ведамстваў, іх злосную экалагічную непісьменнасць, якая дзе аб сабе ведаць на кожным кроку? Як дамагчыся стварэння і правядзення адзінай прыродаахоўнай палітыкі, якая б пакончыла са спажывецкім прыродакарыстаннем?

— Калі гаварыць аб практычных мерах, дык самай плённай мерай, відаць, будзе вывядзенне Дзяржаўнага камітэта па ахове прыроды з Саўміна і падпарадкаванне яго Вярхоўнаму Савету рэспублікі. Павінен быць прыняты дзейны закон аб ахове прыроды, які б устанавіў жорсткую прававую і крымінальную адказнасць за экалагічныя парушэнні. Цяпер мы яшчэ кіруемся адпаведным прыродаахоўным законам 1961 года, які не адпавядае сённяшняй сітуацыі. Ведаецца, штраф за самае цяжкае парушэнне закона не перавышае ў сярэднім 30 рублёў. У многіх замежных краінах адпаведныя штрафы такія вялікія, што гаспадару выгадней паставіць ачышчальныя збудаванні, чым парушыць закон. Вялікі надзеі ўскладаю я на грамадскі экалагічны рух, на БЭС, членамі якога абедзве мы з'яўляемся.

— Яшчэ некалькі слоў пра пленум СА. Мне вельмі спадабалася, што ў многіх выступленнях гучала шчырае самакрытычнае нота. Шмат гаворкі было пра неабходнасць экалагічнай адукацыі і экалагічнага мыслення архітэктараў, неабходнасць экалагічнай экспертызы ўсіх архітэктурных праектаў.

— Вядома, мы, архітэктары, таксама шмат у чым вінаватыя, і перш за ўсё з-за сваёй экалагічнай непісьменнасці, а часам і з-за абыхавасці. Гэта мы паставілі ТЭЦ-4 так, што ветры нясуць выкіды на горад. Мы нядаўна размясцілі жылы раён у Шабанах, наша віна, што, практычна гарадок Белдзяржуніверсітэта, практычна знішчылі старажытны помнік прыроды рэспубліканскага значэння Дубраву ў Шчомысліцах. А хіба не мы праектавалі пасёлкі ў зоне Чарнобыля, якіх там не павінна было быць... Так што хачу быць самакрытычнай — промахаў было шмат і ў нас.

— Мне застаецца падзякаваць вам за гутарку. Будзем спадзявацца, што яна прынесе карысць.

Гутарыла Юлія КАНЭ.

А ПОШНІМ часам у друку даволі неадназначна трактуюцца пытанні ўжывання роднай мовы ў вайсковых і міліцыйскіх фарміраваннях і, наогул, магчымасці існавання нацыянальных рэспубліканскіх войскаў. Адны ставяцца да іх цалкам пазітыўна або з агаворкамі, другія — рэзка адмоўна, бачачы тут нейкі пагрозы для нацыяналістычнай ўхіл, дэстабілізацыю Узброеных Сіл СССР. У сувязі з гэтым хацелася б разгледзець дадзеную праблему больш падрабязна ў гістарычным аспекце.

Вядома, што будаваць сучасную нацыянальную дзяржаву народу Беларусі давялося

уплывам розных палітычных партый і групавак, найбольш — эсэраў і Беларускай сацыялістычнай грамады (у 12-ай арміі Паўночнага фронту БСГ налічвала каля 1 тыс. сяброў, на Балтыйскім флоце — да 800 чалавек).

18—24 кастрычніка ў Мінску адбыўся З'езд беларуска-вайскоўцаў Заходняга фронту і прадстаўнікоў беларускіх арганізацый XII арміі, Балтыйскага флоту і Румынскага фронту. З'езд абраў Беларускае вайсковое цэнтральнае раду (старшыня — К. Езавітаў) і прыняў рэзалюцыю «Аб нацыянальных беларускіх вайсковых арганізацыях». Галоўнай задачай у ёй высювалася абарона роднай беларускай зямлі і Расійскай федэратыўнай дэмакратычнай рэспублікі, падкрэслівалася, што злучэння роднасцю беларусы не дапусцяць парушэння правоў народу на са-

Гісторыя вучыць...

Беларускае войска: за і супраць

ў цяжкіх абставінах разгортвання на яе тэрыторыі тэатра ваенных дзеянняў першай сусветнай, грамадзянскай і савецка-польскай войнаў і, як вынік, перыядычнай акупацыі. Таму ледзь не галоўнай задачай у былым Паўночна-Заходнім краі было заснаванне і ўмацаванне ўласных узброеных сіл. Погляды на прычыны іх фарміравання адпавядалі існуючым тады падходам да шляхоў дасягнення дзяржаўнасці Беларусі з боку: партый і арганізацый нацыянальна-дэмакратычнай арыентацыі, Беларускага нацыянальнага камісарыята (Белнацкома) пры Наркамнаці РСФСР і беларускіх камуністычных арганізацый, Абласнога выканаўчага камітэта Заходняй вобласці і фронту (Аблвыкамзаха) і «абласнікоў» з Віцебскага, Магілёўскага, Смаленскага губвыканкомаў. Важна таксама ўлічваць адносіны да гэтага пытання цэнтральнай Савецкай улады і яе асобных кіраўнікоў (Леніна, Сталіна і інш.).

ХАЦЕЛІ Б МЫ ці не, але факт застаецца фактам — гонар стварэння першых беларускіх вайсковых адзінак належыць не большавікам, а прадстаўнікам нацыянальна-дэмакратычнай плыні ў рэвалюцыйным руху. Ужо пры Часовым урадзе амаль няспына развальваюцца, стыхійна дэмабілізуюцца дзеючыя расійскія арміі. Каб «бараніць свой родны край ад гібелі», па словах Змітрака Бядулі, трэба было найхутчэй ствараць беларускае войска. («Вольная Беларусь», 1918, 7 кастрычніка). Тым больш насцяваў такі крок, што на тэрыторыі Беларусі з'явіліся значныя польскія (корпус Доўбар-Мусніцкага) і ўкраінскія злучэнні. Зразумела, пра інтарэсы Беларусі яны асабліва не дбалі: агалылі фронт, а ўкраінскія часткі нават набылі на Мінск зрабілі, дзе былі, аднак, узброены. Як адзначыў адзін з нацыянальных дзеячаў тае пары К. Езавітаў, «беларусы зусім ясна сабе ўцямілі, што спрэчкі ўжо ёсць, што яны будуць і ў далейшым, што беларускія вымаганні, як бы яны ні былі праўдзівымі, павінны быць абперты не толькі на юрыдычна праўнае падставе, але яшчэ і на беларускі штык» («Крыніца», 1924, № 1).

Спробу стварыць свае ўзброеныя сілы прадпрымае Беларускае нацыянальнае камітэт, у які ўваходзілі прадстаўнікі амаль усіх напрамкаў тагачаснага нацыянальнага руху. Пад яго ўгідай у маі 1917 года ўзнікае Вайсковая беларуская арганізацыя. А ў жніўні-верасні ўсе расійскія арміі пакрываюцца гэтай сеткай беларускіх арганізацый. Знаходзіліся яны пад

мавызначэнне. Паколькі асноўная частка мабілізаваных беларусаў знаходзілася па-за межамі Беларусі, былі сідліканы беларускія з'езды арміі іншых фронтоў: Паўночнага — у Віцебску (15—20 лістапада), Румынскага — у Адэсе (3—8 снежня), Паўднёва-Заходняга — у Кіеве (17—22 снежня). Іх абраннікі папоўнілі Цэнтральную вайсковую раду. Рада ўтварыла штаб свайго войска (генералы Кандраціч, Памарскі, палкоўнік Камароўскі і інш.) і адрава вярбоўшчынаў на франты. У выніку ў канцы 1917 г. арганізуюцца беларускія віцебскі і арышанскі пяхотныя палкі, уланскі полк у Пскове; на Румынскім фронце, дзе найбольш было беларусаў, з поспехам праводзіцца беларусізацыя 4-га армейскага корпусу.

ПЯРША Савецкая ўлада не перашкаджае з'яўленню нацыянальных вайсковых падраздзяленняў. 23 лістапада 1917 года вярхоўны галоўнакамандуючы бальшавік Крыленка аддае загад аб нацыянальных палках, які дазваляў іх ствараць на класовых прынцыпах (пасля адпаведных рэфэрэндумаў і з улікам страцінага становішча на фронце). Аднак партыйна-савецкае кіраўніцтва Заходняй вобласці і фронту (Мяснікоў, Калмановіч, Кнорын, Ландар), ваража ставячыся да ажыццяўлення Беларускай дзяржаўнасці, не захачела кантактаваць і з беларускімі вайсковымі арганізацыямі. Яскрава сведчыць пра гэта наступны факт. Галоўкаверх Крыленка ў спецыяльнай тэлеграме не прычыць фарміраванню 1-га Мінскага Беларускага палка, а А. Мяснікоў, галоўнакамандуючы Заходняга фронту, часова замяняючы галоўкаверха, загадвае ліквідаваць гэты полк і зліць яго з 286-м пяхотным палком.

2 снежня 1917 года пытанне «нацыяналізацыі» арміі разглядаецца на пленарным пасяджэнні Аблвыкамзаха. На ім, быццам бы з прычыны таго, што ініцыятарамі выступаюць «розыны рады», вырашана не дапускаць стварэння беларускіх палкоў. 5 снежня СНК Заходняй вобласці і фронту, заслухаўшы даклад К. Ландара аб т. зв. варажой дзейнасці беларускіх буржуазных нацыяналістаў, пастанавіў распусціць Цэнтральную вайсковую раду, а яе «верхаводаў» перадаць рэвалюцыйнаму трыбуналу. З гэтай нагоды выпусцілі і адпаведную адозву да насельніцтва.

Такім чынам, са снежня 1917 — лютага 1918 года, калі была арыштавана частка дзеячаў Беларускага рад, развіццё іх вайсковых фарміраванняў канчаткова пераходзіць у асобнае ад савецкага кіраўніцтва Заходняй вобласці рэчышча. Нягледзячы на забарону, беларускія падраздзяленні там-сям існуюць далей. Прынамсі, у тэлеграме

(Працяг на стар. 14—15).

аднаго з военачальнікаў Заходняга фронту Крылова ад 28 лютага гаворыцца, што ў Віцебску мясцовыя нацыянальныя часці з радай старшынь разгананай думы ўзялі на сябе абарону парадку ў горадзе. У Мінску хутка аднаўляе сваю дзейнасць Цэнтральная вайсковая рада. Стварэцтва беларускай камандатура на чале з Езавітавым. 19—21 лютага перад прыходам немцаў яна кантралявала паўночна-заходнюю палову горада, польскія легіянеры — паўднёва-ўсходнюю.

Адсутнасць незалежнай рэспублікі, у т. л. нацыянальнага войска, відавочна, не спрыяла нацыянальнай самасвадомасці беларусаў, бачанню сябе як цэльнага народа-патрыёта. Абарона Бацькаўшчыны ў такіх умовах станаўлася даволі складанай задачай. Таму і па Брэсцкім дагаворы з Германіяй інтарэсы Беларусі былі праігнараваны, а яе тэрыторыя стала фактычна разменным грошам ва ўлашчванні драпежнага кайзера цэнтральнай Савецкай уладай. Гісторыя ледзь не паўтарылася ў 1942 годзе, калі Сталін за кошт тэрыторыі Беларусі і Украіны хацеў дамовіцца з Гітлерам аб спыненні вайны дзеянняў («Огонёк», 1989, № 33). Шматпакутні Беларусі было, як гаворыцца, не прывыкаць.

25 сакавіка 1918 года ў Мінску прадстаўнікамі нацыянальна-дэмакратычных арганізацый абвешчана незалежная Беларуска народная рэспубліка (БНР). У супярэчлівай дзейнасці Рады БНР было аднак шмат пазітыўных праяў. Так, яна адмовіла агентам Дзянікіна наладзіць бюро па вярбоўцы самаахвотнікаў у беларуска-дзяржаўную Паўднёвую армію. Некаторыя «навукоўцы» і зраз мусоляць «вернападданіцкую» тэлеграму Рады БНР Вільгельму II, адмыслова забываючыся аб канкрэтнай гістарычнай абстаноўцы і неабходнасці калі-нікалаў палітычных кампрамісаў (хіба ўмовы Брэсцкага міру менш зневажальныя?). Вядома ж, нарэшце, і іншае «бэнэраўскае» — у адрас Берлінскага Саўдэпа — вітанне германскай рэвалюцыі з выказаннем надзеі, што «вольны германскі народ дапаможа і вольнаму беларускаму народу зберагчы сваю волю і незалежнасць».

Гарантыя волі — сваё нацыянальнае войска, але ў абставінах акупацыі Радзе БНР так і не ўдаецца ўтварыць яго. Па адыходзе немцаў з Беларусі Рада вядзе перамовы з палякамі аб сумесных узброеных сілах (узначаліць іх меркавалася ад Беларуска генералу Кандратовічу, ад Польшчы — генералу Вэйтку). Не паразумеўшыся, Кандратовіч са сваім штабам адбывае ў Вільню, дзе часова ўваходзіць у склад Літоўскай тарыбы віцэ-міністрам краёвай абароны. Трэба сказаць, што і Літва, і Польшча, дамогшыся буржуазнай незалежнасці, мелі свае прыватныя інтарэсы ў памежнай Беларусі, найперш тэрытарыяльныя. Таму невыпадкова пачынае фарміравацца літоўска-беларуская дывізія польскай арміі, а на Гродзеншчыне (тады адносілася да Літвы) узнікаюць павятова і валасныя беларускія рады і міліцыя. Апекаваннем Міністэрства беларускіх спраў Літвы ў Гродне з'яўляецца і Беларуска полк. Калі Гродна захапілі палякі, полк раззброілі. (Частка афіцэраў была кінута ў турму, адзін эскадрон прабіўся ў Коўна).

Пад час беларускай акупацыі некаторыя партыі (БХД, Беларуска народная партыя, Саюз беларускіх землеўладальнікаў) узялі курс на супрацоўніцтва з польскім урадам, астатнія (БПС-Р, БПС-Ф) разгарнулі барацьбу.

Улетку 1919 года праблемы Беларускай дзяржаўнасці і войска абмяркоўвае з Ю. Пілсудскім Беларуска рада Віленшчыны і Гродзеншчыны. А 22 кастрычніка 1919 г. Пілсудскі выдае дэкрэт, які дазволіў

фарміраваць беларускае войска і зацвердзіў Беларуска вайсковую камісію. Галоўнакамандуючым беларускай арміі прызначаецца афіцэр Канапацкі. Аднак, паводле даследчыка М. Сташкевіча, удалося на вербаваць толькі 485 чалавек.

За «аўтаномную» Беларусь пад польскім пратэктаратам выступаў Беларуска палітычны камітэт у Варшаве (старшыня П. Аляксюк). Пад яго ўплывам знаходзілася арганізацыя «Зялёны дуб». Вайсковыя атрады «Зялёнага дуба», якімі камандаваў атаман «Дзярках» (В. Адамовіч), пры падтрымцы палякаў спрабавалі стварыць бу-

Справай нацыянальнай кансэлідацыі шматтысячнай грамады бежанцаў-беларусаў у Савецкай Расіі кіраваў Белнацком. 27 лютага 1918 года ваенны аддзел Белнацкома прымае заклік, у якім беларусы-вайскоўцы з-за «тэхнічнай неагачымасці» прыступіць да фарміравання нацыянальнай сацыялістычнай дружныны» зазваліся ў шэрагі агульнай Чырвонай Арміі. Як бачна, да арганізацыі асобных беларускіх вайсковых атрадаў справа ішчэ не даходзіць. Толькі 13 кастрычніка 1918 г. камісар Балтыйскага флоту І. Фляркоўскі звяртаецца ў Народны камісарыят па марскіх справах: «Мабілізаваная марані-беларусы ўзбудзілі хадзяніцтва аб адпраўцы іх на фронт акупаваных мясцовасцей Беларусі... Прашу павадаміць, ці дапусцімы прыныпова

аддзела абласнога выканкома. Кожны мясцовы Савет быў абавязаны мець свой атрад. Таму даволі акрэслена можна гаварыць аб пэўнай «беларускасці» большасці атрадаў так званай Заходняй заслоны. Ужо ў першых баях з немцамі вылучыліся 1-ы і 2-гі Магілёўскія, Аршанскі і Сенненскі палкі, 1-ы і 2-гі батальёны Віцебскага Саўдэпа. Разам з імі змагаліся Латышскі конна-разведаны атрад, Польскі рэвалюцыйны дывізіён. У сувязі з аб'яднаннем ССРБ (пасля аб'яднання з Літвой 27.02.1919 г. — ССРЛІБ ці Літбел) узнікла патрэба ў рэспубліканскім ваен-

башнірскага рэўкома пра выключнае палітычнае значэнне пераводу некаторых (некаторых, а не ўсіх — гэта вельмі важна мець на ўвазе, — В. Г.) башнірскай часцей у Петраград. Непасрэдная пагроза вольнаму развіццю башнірскага народа, дзякуючы перамогам Чырвонай Арміі на Усходзе, мінавала. І таму, кажа Ленін, хай «драпежныя імперыялісты пабачаць, як абуджаныя народы Усходу ўзяліся на абарону цэнтраў пралетарскай рэвалюцыі». У той жа час зносіны ўзброеных башнір з рабочымі Петраграда забяспечвалі б «цесную сувязь і ўзаемапавагу ў духу камунізму» (ПСС, т. 51, С. 44).

У АДРОЗНЕННЕ ад вайсковых фарміраванняў іншых савецкіх рэспублік большасць часцей і злучэнняў Беларуска-Літоўскай арміі з'яўляліся шматнацыянальнымі. Так у Заходняй дывізіі было каля 22 тыс. беларусаў, палякаў, рускіх і г. д. У сваю чаргу, большасць мабілізаваных у 1918—1920 гадах беларусаў і сфарміраваных з іх маршавых рот накіроўвалася на Усходні і Паўднёвыя франты. Улетку 1918 г. на падаўленне чэхаславацкага мяцяжу перакінуты Мінскі і Смаленскі палкі, два палкі Віцебскага Саўдэпа, два палкі Магілёўскай дывізіі. Багата беларусаў было ў 25-й стралковай дывізіі Чапаева, У 27-ю Омскую дывізію, што вызначылася ў барацьбе супраць Калчака, уваходзіла 79-я стралковая брыгада, якая мела назву «Беларуская». Яна складалася з 235-га Невельскага, 286-га Аршанскага і 237-га Мінскага палкоў. Усяго толькі за 1919 г. па мабілізацыі ў Чырвоную Армію пайшло да 200 тыс. беларусаў.

Заходняму фронту, баявыя дзеянні якога вяліся непасрэдна на тэрыторыі Беларусі, доўгі час выдаткоўваліся ізначныя папаўненні. Ці не тут хаваецца адна з прычын слабасці Беларуска-Літоўскай арміі, няўдач у вайне з Польшчай? На жаль, зразумелі гэта ваенныя кіраўнікі позна. Але лепей позна, чым ніколі — не дарма ж пасля паражэння пад Варшавой, калі Чырвоная Армія хутка адкатаецца (на некалькі дзён у сярэдзіне кастрычніка 1920 г. палякі зноў урываюцца ў Мінск), Аргбюро ЦК КП(б)Б пастанаўляе не адклікаць галічан і беларусаў з польска-літоўскага фронту. Тэрмінова фарміруецца і Запасная армія Заходняга фронту, 40 тыс. вайскоўцаў з якой былі ўраджэнцамі акупіраваных паветаў Беларусі.

Жыццёстойкасць беларускага народа праяўлялася і ў партызанскай барацьбе з захопнікамі. Пад час грамадзянскай вайны дзейнасць партызан набыла грандыёзныя памеры. На Палессі ў 1919 годзе склаўся цэлы партызанскі фронт, або, як ён афіцыйна называўся, — Паўстанцкія камуністычныя войскі Беларусі і захаду Украіны. Пазней асноўныя партызанскія сілы аб'ядналіся ў Народную вайсковую самаахову.

Але ваенна-палітычная сітуацыя таго часу прыпыніла развіццё нацыянальных армій. 31 мая 1919 года Савет абароны Літвы і Беларусі даслаў ВЦВК тэлеграму, у якой гаварылася аб неабходнасці падзяліць усе аб'яднаныя ваенныя сілы на армію па аператыўных заданнях, а не па нацыянальна-тэрытарыяльнай адзнацы. Гэтая і аналагічная прапановы іншых савецкіх рэспублік знайшлі сваё вырашэнне ў пастанове ВЦВК ад 1 чэрвеня 1919 года аб ваенным саюзе Расіі, Украіны, Латвіі, Літвы і Беларусі. Праіснаваўшы каля трох месяцаў, Беларуска-Літоўская армія пераймаюцца ў Шаснацатую армію. Гэтым жа чынам рэарганізуюцца іншыя нацыянальныя арміі. Выключэнне складала Латышская стралковая дывізія: па просьбе ваенных кіраўнікоў Савецкай Латвіі яна захавала свой ранейшы назву.

У дэкларацыі аб паўторным абвешчэнні незалежнасці Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Беларусі (30.07. 1920 г.) пацвярджалася, што Беларусь знаходзіцца ў раўнапраўных адно-

Беларускае Войска: за і супраць

ферную беларускую дзяржаву ў Слуцкім і іншых паветах («Слуцкае паўстанне»), выкарыстоўваючы незадаволенасць сялян «продразвёрсткай». У лістападзе 1920 г. П. Аляксюк і В. Адамовіч прапанавалі Булак-Балаховічу ўзначаліць беларускую «дзяржаву». Той пагадзіўся і абвешчаву Беларуска народную рэспубліку на Палессі, захопленым яго белгвардзейскім войскам. Свайго брата Балаховіч павысіў у чыне з палкоўніка да генерала і прызначыў камандуючым «беларускай арміяй», якая складалася, у асноўным, з атрадаў «Зялёнага дуба». Жорсткасць «зялёнадубаўцаў» межавала ўжо з бандытызмам.

Паслядоўна выступала за змаганне з любімымі акупантамі партыя беларускіх эсэраў. Пад іх кіраўніцтвам дзейнічалі «сялянскія дружныны», аб'яднаныя ў «Сувязь беларускага працоўнага сялянства». Да восні 1920 года беларускія эсэры наогул выходзіць на першы план у нацыянальна-дэмакратычным руху. У Савецкай Беларусі яны — адзіная афіцыйна дазволена апазіцыйная партыя. БПС-Р патрабуе незалежнай Беларусі ў этнаграфічных межах, вываду Чырвонай Арміі з яе тэрыторыі, прадстаўніцтва беларускіх інтарэсаў на савецка-польскіх перамовах у Рызе. Мэтанакіравана адстойваюць эсэры ідэю тэрытарыяльнай беларускай арміі — у праграме партыі (сакавік 1920 г.), на перамовах аднаго са сваіх лідэраў П. Бадуновай з ЦК РКП(б) (красавік 1920 г.), на старонках газеты «Змаганне».

Багата беларусаў, у прыватнасці, кадравых афіцэраў і салдат, віхуры вайны занеслі на поўдзень Расіі. У 1918 г. у Адэсе арганізуецца Беларуска каравульны батальён, які задумваўся як школа камандных кадраў для будучай беларускай арміі. «Беларускаму нацыянальнаму цэнтру» ў Адэсе ўдалося скамплектаваць адну беларускую дывізію (да тысячы вайскоўцаў). Хоць у лісце цэнтру да французскага генерала Бертэля мэнта Беларускай арміі вызначалася як «барацьба з балшыаўнікамі», усё ж меліся на ўвазе найперш нацыянальныя, а не класавыя варункі такой змогі. Бо калі беларускія рэкруты пераканаліся, што на Бацькаўшчыну не прабіцца, то і дывізія распалася.

Па розных прычынах беспаспяхова ішла вярбоўка за мяжой. Генерал Кандратовіч вёў яе ў Францыі. А ў Германіі, дзе па некаторых звестках знаходзілася да 100 тыс. беларусаў, распаўсюджвалася «Памятка беларусам-палонным» (1919 г.). У ёй ад імя БНР прапагандавалася ідэя незалежнай Беларусі.

такія фарміраванні і ў выпадку іх дапушчэння, наму перадаць сфармаваны атрад беларусаў-мараккоў?» У снежні-лютым 1918 г. неаднаразава звяртаецца да кіраўніцтва Петраградскай ваеннай акругі беларуская секцыя пры Петраградскім камітэце РКП(б). Яна хадаічыла аб фарміраванні і адпраўцы на Беларусь атрада беларусаў-мараккоў, Беларуска рэвалюцыйнага палка імя т. Леніна, Гродзенскага пяхотнага батальёна, Беларускага камуністычнага атрада.

ПЕРШАЯ КАНФЕРЭНЦЫЯ беларускіх секцый РКП(б) 22 снежня 1918 г. прымае шэраг рэзалюцый, у т. л. аб арганізацыі беларускіх палкоў Чырвонай Арміі, «адказнай задачай якіх будзе абарона Беларусі ў бліжэйшай будучыні». Канферэнцыя пастанава ўвайсці на месцах у кантакт з ваеннымі савецкімі ўладамі, прыступіць да вярбоўкі чырвонаармейцаў у беларускія чырвоныя палкі, адправіць сфарміраваны ў Петраградзе самаахвотны атрад беларусаў-камуністаў у Мінск, «дзе ён будзе добрым камуністычным ядром для беларускіх чырвонаармейскіх палкоў, фарміраванне якіх там пачнецца». У рэзалюцыі выказвалася ўпэўненасць, што маладая беларуская Чырвоная Армія разам з латышскімі і іншымі палкамі з'явіцца першалінейным байцом і абаронцай сацыялістычнай рэвалюцыі. Згаданыя прапановы аказалі ўплыў і на працу I з'езда КП(б)Б, дэлегаты якога прынялі зварот «Да рабочых, батракоў, сялян і салдат Чырвонай Арміі Беларускай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі».

1-ы беларускі камуністычны атрад у Петраградзе, аб якім гаварылася ў рэзалюцыі канферэнцыі беларускіх секцый РКП(б), налічваў у снежні 1918 каля 200 чалавек. У студзені 1919 года два ўзводы атрада па тэлефанаграме старшыні ўрада Савецкай Беларусі З. Жылуновіча прыбылі ў Мінск. Частка іх асабовага складу пайшла на работу ў ЧК, партыйныя і савецкія органы, астатнія ўліліся ў дзеючую армію. Разам з атрадамі Белнацкома і беларускіх секцый РКП(б), сфарміраванымі ў Петраградзе, Маскве і іншых гарадах, асяродкам беларускага нацыянальнага войска павінны былі стаць і мясцовыя часці тыпу Асабога рабочага палка імя Мінскага савета прафсаюзаў. Полк быў створаны ў маі-чэрвені 1919 года паводле рашэння канферэнцыі праўлення прафсаюзаў і фабзаўкомаў і налічваў 600 самаахвотнікаў і мабілізаваных мінскіх рабочых і служачых — членаў прафсаюзаў.

Згодна загаду II з'езда Саветаў Заходняй вобласці ўсе фарміруемыя на яе тэрыторыі часці знаходзіліся ў непасрэдным падпарадкаванні ваеннага

на-адміністрацыйным органе. Фарміруюцца Заходняя ваенная акруга (беларускія і Смаленская губерні) і Народны камісарыят па ваенных справах Беларусі (практычна ён не распачаў працаваць). Але мабілізацыя на вайсковую службу ішла не вельмі гладка. Ускладнялася яна сур'ёзнымі памылкамі ў аграрным пытанні: адмаўленнем надзяліць працоўнае сялянства зямлёю канфіскаваных абшарніцкіх гаспадарак, фарсіраванай арганізацыі камун і саўгасаў і г. д. Фарміраваліся часці Чырвонай Арміі без уліку мясцовых асаблівасцяў. Нават Мяснікоў прыходзіць да высновы: «У нас на тэрыторыі рэспублікі развіваецца дэзарганізацыя, таму што няма кіруючага для нашых часцей органа, а цэнтр з-за сваёй аддаленасці ад іх і недасведчанасці аб умовах мясцовай работы не ў стане задаволіць правільнай арганізацыі ўзброеных сіл рэспублікі і іх дзеянняў». 10 сакавіка 1919 года засноўваецца Літоўска-Беларуская ваенная акруга, а 25 сакавіка — Народны камісарыят па ваенных справах Літвы і Беларусі. Парадаксальна — ужо 10 красавіка член РВС У. Селязнёў пісаў Леніну, што ў Беларуска-Літоўскім урадзе назіраецца пэўнае імкненне адасобіць вайсковыя апараты рэспублікі ад агульнай сістэмы, захапленне мясцовымі задачамі ва ўрон умацаванню Чырвонай Арміі. У такім меркаванні, безумоўна, сказвалася суб'ектыўная недаацэнка нацыянальных асаблівасцяў.

Ішчэ ў аператыўнай зводцы палкавага штаба РВС аб астаўленні Пінска (ад 6.03.1919 г.) дзеючыя часці Чырвонай Арміі згадваюцца як «чырвоныя літоўскія» і «чырвоныя беларускія». А 13.03.1919 г. па пастанове РВС Заходняй арміі афіцыйна пераймяноўваецца ў Беларуска-Літоўскую. Увайшлі ў яе Заходняя, Віцебская (17-я) і Пскоўская (Літоўская) стралковая дывізіі. З чэрвеня 1919 года Старшыня Савета Абароны У. І. Ленін пасылае нарком Наркамхарчу Украіны Шліхтару тэлеграму: «Нарады для Беларуска-Літоўскай арміі і наогул Наркамхарч, Мінск, вельмі прашу не затрымліваць і накіроўваць па прызначэнню ў Мінск». (ПСС, т. 50, С. 346). Як бачым, Уладзімір Ільіч уважліва сачыў за станам ваенных спраў на Беларусі і да таго ж цалкам паўнапраўна ўжываў тэрмін «Беларуска-Літоўская армія».

Прыблізна ў той жа час утвараюцца армія Савецкай Латвіі, Украінская і Эстляндская арміі, іншыя савецкія нацыянальныя фарміраванні. Іх з'яўленне мела вялікі пазітыўны энас, бо давала магчымасць народам савецкіх рэспублік рэальна ажыццявіць дзяржаўную незалежнасць. Нацыянальныя часці не ўзлеллі ізаляваныя структуры, пазбаўленыя інтэрнацыяналістычнага эменту. Між іншым, у ваенна-аператыўных адносінах яны падпарадкоўваліся галоўнаму камандаванню Чырвонай Арміі, дзейнічалі па яго дырэктывах. Да месца будзе прыгадаць зварот У. І. Леніна да

сінах з Савецкай Расіяй, але перадае на час рэвалюцыйнай вайны ўсе ўзброеныя сілы ў распадзёнае адзінае савецкае камандаванне.

Такім чынам, ва ўмовах ваенна-палітычнага саюза савецкіх рэспублік іх нацыянальныя арміі былі фактычна зліквідаваны.

Чаму так сталася? У першыя гады пасля Кастрычніка большавікі былі ўпэўнены ў хуткай перамозе сусветнай рэвалюцыі. Адсюль — перабольшванне класавай адназначнасці, адсюль — недаацэнка нацыянальнага фактара, у прыватнасці, такога, як нацыянальнае войска. У першую чаргу гэта трагічна адбылася на гістарычным лёсе Беларусі, якой і Сталін, і Святлоў, і яго эмсіар Іофэ адводзілі ролю фарпосту ў руху рэвалюцыі на Запад. А ў выніку яна засталася сам-насам і была перададзена паміж Польшчай і Савецкай Расіяй. Не змаглі стварыць беларускае войска і ўрад БНР, і іншыя прадстаўнікі нацыянальнага руху. Па-першае, не было сталой вайсковай традыцыі. Па-другое, адбыліся ўмовы акупацыі і тое, што большасць беларусаў-вайскоўцаў знаходзілася за межамі Беларусі. Некаторыя беларускія гісторыкі звычайна прыводзяць як аргумент супраць буржуазнага самааддзялення і нацыянальнага войска (палкоў) рэзальцыі павятовых і губернскіх (у Мінску, Магілёве, Віцебску) сялянскіх з'ездаў, але чамусьці пакідаюць па-за ўвагай нізкую нацыянальную свядомасць беларусаў, абумоўленую незавершанасцю фарміравання беларускай нацыі. Да таго ж рэзальцыі такіх сходаў інспіраваліся кіруючымі асобамі краёвай Савецкай улады накіштам Ландара, які бачыў Беларусь толькі як Заходнюю вобласць Расіі. Нельга забываць і пра палітыку «чырвонага тэрору», згодна якой класавыя ворагі павінны былі ізалявацца ў канцэнтрацыйных лагерах, расстрэлу падлягалі ўсе асобы, што мелі да членаў да змоў і мяжы. Ніхто ж іншы, як ЦК КП(б) ЛіБ у 1919 годзе прызнаў неэтакічным супрацоўніцтва з беларускімі нацыянальнымі партыямі эсэраў, сацыялістаў-федэралістаў, сацыял-дэмакратаў, што ўрэшце і прывяло да ўзаемнага непрыняцця і канфрантацыі.

Колькі слоў пра беларускія вайсковыя нацыянальныя асаблівасці і атрыбуты. Якая мова ўжывалася ў вайсковым побыце атрадаў Белнаркома і Беларуска-Літоўскай арміі, па крыніцах выявіць не ўдалося. Першая беларуская вайсковая газета «Беларуская рада» выдавалася на беларускай мове. Цэнтральная вайсковая рада Беларуска-Літоўскай арміі «Пагочы» выкарыстоўвалі як нацыянальную атрыбутыку амаль усе вайсковыя арганізацыі нацыянальна-дэмакратычнага кірунку. Захаваўся, напрыклад, фотаздымак камендатуры 1-га Беларускага палка ў Гродне (1919 г.), на будынку якой — бел-чырвона-белы сцяг. У беларускіх часцях у Літве ўзнагароднай быў «Крыж за Бацькаўшчыну», мелася адметная нацыянальная вайсковая форма. Уздольнікі грамадзянскай вайны ў Савецкай Беларусі ўзнагароджваліся ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга БССР.

Скончылася грамадзянская вайна. У Заходняй Беларусі ўрад колішняй БНР і ЦК БПС-Р, аб'яднаўшыся на падтрымку буржуазнай Літвы, рыхтуе ўзброенае паўстанне. Стварэцца Цэнтральны беларускі паўстанцкі камітэт і Галоўны штаб беларускіх партызан на чале з падпалкоўнікам Успенскім — былым камандзірам беларускага батальёна ў Ваўкавыску. Ім падпарадкоўваліся беларускі батальён, расфармаваны ў наваколлі Коўна (рэшта Гродзенскага палка), партызанскія атрады падзеленыя на чатыры паўстанцкія акругі: Віленшчыны, Гродзеншчыны, Палесся. Толькі на Гродзеншчыне дзейнічала партызанскае злучэнне Генрыха Скамароха (Шыманюка) лікам каля 15 тыс. чалавек. Але польская контрразведка выкрыла падполле і парушыла планы змоўшчыкаў. У 1922 г. БПС-Р зводзіць свае атрады на тэрыторыі Літвы ў «Саюз беларускіх стральцоў» (кіраўнікі — А. Цвікевіч,

А. Карабач і інш.). Аднак рэвалюцыйная сітуацыя ў Польшчы паступова спадае. БПС-Р распускаецца, узброеная барацьба працягваецца пад кіраўніцтвам КПЗБ. Да 1925 года яна затухае.

У Чырвонай Арміі пытанне нацыянальных часцей у мірных умовах набывае новы сэнс. Непасрэдна прычыняецца да гэтага Сталін. Цікава прачытаць заэвалюцыйны, альбо лепей сказаць, — мімікрыя яго поглядаў. Спачатку Сталін адстойвае ідэю «аўтанамізацыі» нацыянальных рэспублік. У чэрвені 1917 года на першай Усерасійскай канферэнцыі ваенных арганізацый ён у дакладзе «Нацыянальны рух і нацыянальныя палкі» выказваецца супраць стварэння нацыянальных палкоў. Пазней, у прамове на нарадзе па скліканні ўстаноўчага з'езда Татара-Башкірскай Савецкай Рэспублікі Сталін называе «чыста нацыяналістычнай» аўтаномію экстрэтарыйную, пабудаваную на грунце «нацыянальных саветаў» і «нацыянальных палкоў».

З-за цяжкай хваробы ў XII з'ездзе РКП(б) 17—25 красавіка 1923 года У. І. Ленін не ўдзельнічаў. Але адкрыта рэвізаваць ленінскую стратэгію дзяржаўнага будаўніцтва генсек яшчэ не мог. Таму і ў дакладзе па нацыянальным пытанні, і ў адпаведнай рэзальцыі з'езда, падрыхтаваных Сталіным, стрыжнёвымі былі ўсё ж моманты менавіта ленінскай нацыянальнай палітыкі, выкладзеныя напярэдадні з'езда ў пісьме «Да пытання аб нацыянальнасцях, або аб «аўтанамізацыі». Натуральна, тычыліся яны і нацыянальнага войска. Праілюструем гэта думку некалькімі дакументамі.

З рэзальцыі XII з'езда па нацыянальным пытанні: «...з'езд рэкамендуе... каб... былі распачаты практычныя мерапрыемствы па арганізацыі нацыянальных вайсковых часцей». У рэзальцыі 4-ай нарады ЦК РКП(б) ад 12 чэрвеня 1923 г. «Аб практычных захадах арганізацыі нацыянальных вайсковых часцей» гаварылася: «Неабходна зараз жа прыступіць да стварэння ваенных школ у рэспубліках і абласцях для выпрацоўкі ў пэўны тэрмін каманднага складу з мясцовых людзей, які можа потым стаць ядром арганізацыі нацыянальных вайсковых часцей. Пры гэтым зразумела, што павінен быць у дастатковай меры забяспечаны партыйны і сацыяльны склад нацыянальных часцей, асабліва камандны... На Украіне і Беларусі можна было б адразу стварыць па адной... міліцыйнай дывізіі. Пытанне аб стварэнні нацыянальных вайсковых часцей мае першае значэнне... у сэнсе абароны ад магчымых нападаў з боку... Значэнне нацыянальных вайсковых часцей з пункту погляду ўнутранага становішча Саюза Рэспублік не патрабуе даказаў».

Паводле рашэнняў партыі ў 1923—1925 гадах праводзіцца ваенная рэформа Чырвонай Арміі. Камплектаванне войск базіруюцца на тэрытарыяльным прыпынку ў спалучэнні з кадравымі. Большая частка дывізіі прыгранічнай Заходняй ваеннай акругі (з 2.10. 1926 г. — Беларуска-Літоўскай ваеннай акругі) заставацца кадравымі. Новы прыпынку фарміравання быў распаўсюджаны на 33-ю і 29-ю стралковую дывізіі, тры палкі 27-й Омскай стралковай дывізіі і два палкі 37-й стралковай дывізіі. Але і ў іх увесць старэйшыя, адміністрацыйна-гаспадарчыя, медыцынскія і ветэрынарныя склад, 16—20 працэнтаў сярэдняга і малодшага каманднага і палітычнага складу і чырвонаармейцаў былі кадравымі. Да поўнага штату тэрытарыяльныя часці камплектаваліся з насельніцтва раёнаў дыслакацыі. На працягу пяці гадоў яны прызываліся на зборы: першы раз — на тры месяцы, а затым — на месяц у год.

Ваенная рэформа прадугледжвала таксама аднаўленне нацыянальных часцей і злучэнняў. Да восні 1924 года з'явіліся дзве грузінскія і чатыры ўкраінскія стралковыя дывізіі. Першай нацыянальнай у Заходняй ваеннай акрузе стала 2-я Беларуска-Літоўская дывізія. Потым тэрытарыяльным стаў 16-ы Беларуска-Літоўскі корпус (да трох стралковых дывізіі).

Нацыянальны склад часцей БВА быў даволі разнастайны. Асноўную масу складалі рускія — 51,4 працэнта, беларусы — 35,5, іншыя нацыянальнасці — 13,7 працэнта. Першымі ў склад тэрытарыяльных часцей размяркоўваліся наступным чынам: беларусаў — 93 працэнта, яўрэяў — 4, палякаў — 1,5 і іншых — 1,5 працэнта. («Ад з'езду да з'езду», Менск, 1929).

Палітыка беларусізацыі ў 20-ыя гады закранула і часці Чырвонай Арміі. Гэта неаднаразова адзначалася ў дакументах ЦВК БССР і ЦК КП(б)Б. Вось толькі адно афіцыйнае сведчанне: «с-кая стралковая дывізія, якая з'яўляецца беларускай нацыянальнай дывізіяй, усю сваю работу на вучэбны і выхаваны байцоў перавяла на беларускую мову. Усе асноўныя навучныя дапаможнікі (статуты, падручнікі) выданы на беларускай мове (сярод іх «Чырвонаармейская чытанка» — падручнік для палітзаняткаў. — В. Г.). Беларуска-Літоўская літаратура складае асноўную масу бібліятэчных фондаў частак дывізіі... Вялікім дасягненнем павінна быць прызнана пачаўшая выходзіць з 1 студзеня 1929 г. беларуская ваенная газета «Чырвонаармейская праўда» (Там сама). Для падрыхтоўкі беларускіх камандных кадраў створана Аб'яднаная беларуская ваенная школа каманднага складу імя ЦВК БССР. Яе, прыгадаем, скончыў наш славуты военачальнік І. Якубоўскі.

Скасавалі тэрытарыяльны фарміраванні БВА ў 1935 — 1938 гг., калі сталінскія апырчкі наводзілі «парадак» у арміі. У Вялікую Айчынную вайну ў верасні 1941 года адноўлена Латвійская стралковая дывізія, у 1942 годзе сфарміраваны Эстонскі стралковы корпус і 16-я літоўская стралковая дывізія. Беларускія часці не аднаўляліся. Заганы сталінскага рэжыму ў нацыянальным пытанні спрабавалі выкарыстаць на Беларусі фашысцкія захопнікі. Парызуючы на нацыянальных ідэях і сімвалах, яны пры дапамозе калабаранстваў (Астроўскага, Езавітава і інш.) стварылі «Беларускую краёвую абарону». Але беларускі народ у масе не падаўся на правакацыю. Паўмільёна партызан уцягнулі сабой моцную беларускую нацыянальную сілу.

Пасля вайны нацыянальны фарміраванні зноў знікаюць. Праўда, у тэксце Канстытуцыі БССР 1951 года выдання прысутнічае артыкул 16-б аб тым, што БССР «мае свае рэспубліканскія вайсковыя фарміраванні». Але, відаць, гэта была ўжо голая дэкларацыя, абумоўленая членствам рэспублікі ў ААН. У апошнім рэдакцыі Канстытуцыі БССР няма і самога артыкула.

Зараз, калі мы навола вывучаем сацыяльна-эканамічную і культурную спадчыну 20-х гадоў, бясспрэчна, трэба звярнуць увагу і на вопыт будаўніцтва нацыянальных часцей арміі.

Зразумела, прайшоў час, змяніліся канкрэтныя гістарычныя акаліччаны. Ды нейкі пазітыўныя зьярняты нацыянальна-тэрытарыяльнай рэформы арміі можна выкарыстаць і сёння.

Па-першае, вызваліліся б вялікія людскія і эканамічныя рэсурсы, што пры дасягненні рэальнага суверэнітэту рэспублікі, гаспадарка мае выключнае значэнне. У тэрытарыяльных часцях праходзіла б ваенную падрыхтоўку асноўная частка самадзейнага насельніцтва Беларусі. Сродкаў на іх шмат не трэба. Ваеннаабавязаныя, якія прызываюцца на некалькі месяцаў у год, не адрываюцца надоўга ад вытворчасці ці вучобы, зберагаюцца іх прафесійныя і навучныя звычкі. Да таго ж, такія часці могуць самазабяспечвацца значнай доляй харчу, узяўшыся, напрыклад, арандаваць у мясцовых калгасаў зямлю і сельскагаспадарчыя прылады. Пасля звальнення цэлыя армейскія калектывы маглі б мэтанакіраваць ўлівацца ў эканамічнае жыццё рэспублікі. Згадаем, як у 1929 годзе каля 400 чырвонаармейцаў і малодшых камандзіраў заснавалі на Любаншчыне камуну, якая потым стала адным з перадавых калга-

саў. Народны паэт Беларусі Янка Купала апісаў тую падзею ў паэме «Над ракою Арэсай». Для грамадскіх прадпрыемстваў і ўстаноў у арміі ў такім выпадку можна рыхтаваць спецыялістаў канкрэтнай прафесійнай накіраванасці. Адным словам, дасягалася б больш арганічнае спалучэнне і ўзаемадзеянне ў жыцці рэспублікі ваеннай і народнай гаспадарак.

Па-другое, і ў ваенных адносінах не так ужо і мала могуць даць тэрытарыяльныя войскі. Далеб, не дарэмна вывучалі афганскія душманы па спецыяльнаму дапаможніку тактыку партызанскай вайны на Беларусі ў мінулыя гады. Высокую баяздольнасць арміі гарантавалі б асобныя кадравыя часці, створаныя на прафесійнай аснове.

Па-трэцяе, якасней праходзіла б ваенна-патрыятычная падрыхтоўка. Заганды ведаючы, з якіх рэгіёнаў рэспублікі ідзе папаўненне, вайскоўцам зручна арганізаваць напярэдняе вывучэнне прызыўнога кантынгенту на месцах, узяўшы шэфства над школамі, ПТВ і да т. п.

Нарэшце, нельга не ўлічваць фактар беларускамоўнага асяроддзя. На Бацькаўшчыне намагаюцца эфектыўна весці прапаганду здабыткаў беларускай культуры, вайсковых традыцый народа. У сваю чаргу, ваенна-патрыятычная тэма атрымае шырыню і ярчэйшы адбітак у творчасці дзеячаў нацыянальнай літаратуры і мастацтва (у 1930—1932 гг. працавала літаратурнае аб'яднанне Чырвонай Арміі і Флоту — БелЛІАЧАФ). А зберажэнне і развіццё вайсковай лексікі як адной з частак жывой мовы? Хіба гэта не важкі аргумент?!

Звычайна супраць даводзіцца чужы наступнае. Тэрытарыяльны альбо нацыянальны часці павялічаць напружанасць у сітуацыях, накіштам падзей у Нагорным Карабаху. Але ж гэта можна пазбегнуць за кошт дбайнага падбору асабовага складу часцей, у першую чаргу каманднага, па палітычных і сацыяльных адзнаках. Такія войскі дапамогуць падтрымаць правапарадак, пазбягаць залішніх эмоцый і экстрэмісцкіх перахлёстаў з боку прадстаўнікоў сваёй нацыянальнасці.

Што чуваць у суседзях? Відаць, мае рацыю народны дэпутат ССРС Я. Петэрс, які ў выступленні на Першым з'ездзе народных дэпутатаў гаварыў пра неабходнасць дагавору паміж Міністэрствам абароны і саюзнай рэспублікай (якія войскі, колькі, на які час, у якіх месцах павінны дыслацыравацца ў рэспубліцы). На яго думку, вайскоўцы абавязаны здаваць экзамэн на мінімум ведаў па гісторыі, традыцыях, укладзе жыцця народа, на тэрыторыі янога праходзіць службу. Усё гэта будзе фарміраваць у ваеннаслужачага псіхалагію грамадзянскага дзяржаўца, а не вайсновага акругі. У Эстоніі зроблены практычныя захады. Да 21 працэнтаў эстонцаў служыць на тэрыторыі Прыбалтыйскай ваеннай акругі (4 працэнта ў самой рэспубліцы). Будзе пашырацца іх прызыў у часці і злучэнні з найменнямі эстонскіх гарадоў. На працу ў ваенныя камісарыяты і штабы ГА Эстоніі пераводзіцца афіцэры-эстонцы з другіх рэгіёнаў краіны.

Зусім неабавязкова праводзіць беларусізацыю войска адразу ў шырокі маштабах. Напачатку, у парадку эксперыменту, гэта маглі б быць некалькі асобных вайсковых ці нават міліцыйных падраздзяленняў, скамплектаваных па тэрытарыяльным прыпынку з выкарыстаннем беларускай мовы як рабочай. Час пакажа іх прымальнасць ці непатрэбнасць у сучасных варунках.

Валеры ГЕРАСІМАЎ, галоўны бібліяграф навукова-даследчага аддзела Урадавай бібліятэкі БССР імя А. М. Горкага.

У працы над артыкулам выкарыстаны манаграфіі М. С. Сташкевіча, В. А. Круталевіча, П. А. Селіванава, А. Г. Халова, Л. Гапоненкі, Н. В. Каменскай, Я. Н. Шкляр і інш., беларуская даваенная і сучасная перыёдыка.

ВЯРТАЮЧЫСЯ

ДА НАДРУКАВАНАГА

«СІДАРЫХА ПРОСІЦЬ ДАПАМОГІ»

Мы зноў вымушаны звярнуцца да праблем, узятых у матэрыяле «Сідарыха просіць дапамогі» («ЛіМ», № 11), дзе ішла гаворка пра лёс помніка архітэктуры XVIII стагоддзя — касцёла і кляшара францысканцаў у г. п. Івянец. Справа ў тым, што нягледзячы на аб'ектыўна абгрунтаваны вывады кампетэнтных органаў, якія наклілі табу на ажыццяўленне заганнага праекта — будаўніцтва цэха і кацельні Мінскага праектна-тэхналагічнага інстытута, «...аблвыканком лічыць неабходным уключыць у праграму падрадных работ трэста № 5 аблсельбуда пачатак будаўніцтва корпуса даследнага эксперыментальнага заводу ў 1950 г.» (3 лісьма Міннаблвыканкома ў аблсельбуд).

У № 26 «ЛіМа» былі змешчаны адказы намесніка старшыні Дзяржбуду БССР Л. Маскалевіча, намесніка старшыні прэзідыума Рэспубліканскага савета Беларускага добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры Г. Саўчанкі, намесніка старшыні прэзідыума Мінскага абласнога савета Беларускага таварыства аховы прыроды А. Гуляніна. Адказы — абнадзейваючыя. Здавалася, усё становілася на свае месцы. Але кіраўніцтва МПКИ не жадае лічыцца ні з рашэннямі вышэйназначаных устаноў, ні з думкай грамадскасці. Настойліва ігнаруецца прапанова перанесці будаўніцтва на новае месца. У ход ідуць розныя спробы — ад надання ярлыкоў («нефармальна», «нацыяналісты») тым, хто супраць праекта, да псіхалагічнага ўціску на мясцовае кіраўніцтва.

А чыпер мушу зноў задаць некалькі пытанняў аўтарам праекта. Чаму будаўніцтва адстойнікаў і перапамповачнай станцыі трэба размяшчаць паблізу рэчкі? Ці мэтакгодна весці сюды, у цэнтр пасёлка, праз танкую вялікую адлегласць каналізацыйныя сеткі ад кандытарскай фабрыкі і іншых прадпрыемстваў? Ці эканамічна рабіць насып двух-трохметровай вышыні ў пойме Волмы і аднакасова зразаць гару Сідарыху? Ці ўлічаны нораў хуткапальнай Волмы пры максімальным звужэнні русла пад час паводкі? Зыходзячы з чыіх пазіцый і інтарэсаў Дзяржкамтэт БССР па ахове прыроды ўзгадніў рабочы праект?

З праекта бачна, што будаўніцтва аб'екта ў цэнтры мястэчка не вырашыць усіх праблем Івянца, бо кацельня — маламагутная, а дзве свідравіны-водазаборы і каналізацыя прызначаны толькі для абслугоўвання эксперыментальнай вытворчасці.

Не цяжка ўявіць сабе будучы «рай» коштам у 3 мільёны 817 тысяч дзяржаўных рублёў. Жудасна робіцца, калі ўявіш пачвару-номіна ў сэрцы Івянца. Як сцвярджаюць вучоныя, спалучэнні ізатопаў цяжкіх металаў, якія выдзяляюцца пры гальванічнай вытворчасці, з павышаным радыяцыйным фонам даюць непрадбачаны медыцынскі адхіленні ў генетыцы чалавека і ўсяго жывёльнага свету. Магчымы таксама біялагічныя і біяхімічныя змены ў навакольным асяроддзі.

Можна выратаваць становішча толькі адным: эксперыментальны цэх з гальванічнай ваннай трэба будаваць на адвядзенай пляцоўцы ў хвойніку за «Сельгасхіміяй». Імяна тут ландшафт мясцовасці і месцазнаходжанне усіх прамысловых прадпрыемстваў Івянца дазваляе зрабіць сучасную экалагічна бяспечную каналізацыйную сістэму.

Што тычыцца гістарычнага і культурнага цэнтры мястэчка, то трэба вырашыць сацыяльныя праблемы разумна, нягледзячы на неабходнасць дадатковых фінансавых укладанняў.

А. РАМАНОУСКІ, член раённага Савета таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, г. п. Івянец.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Уладзіміру Федасенку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці бацькі.

Яшчэ летася у мястэчка Глуск, што ў Магілёўскай вобласці, тэрмінова выяжджаў археалагічны атрад Інстытута гісторыі АН БССР. Трывожылі чуткі, што там разбураюць феадальны замак. Як высветлілася, трывога была абаснаваная: мясцовыя ўлады самохаць распачалі будаўніцтва спартыўнага комплексу проста на замку — буйной плячбастай цвердзі XVI—XVIII стагоддзяў. У паўднёва-заходнім куце замкавага

ных матэрыялаў ствараць гісторыка-краязнаўчы музей, якога ў Глуску няма. Сёлета ўзнік Інстытут гісторыі АН БССР накіраваў гэтым самым асобам афіцыйны ліст за подпісамі дырэктара М. Касцюка і кіраўніка аб'яднаных аддзелаў археалогіі Л. Побаля, у якім падкрэслівалася навукова-каштоўнасць рэшткаў Глускага замка ды адзначалася, што будаўніцтва стадыёна і ўсяго комплексу на тэрыторыі гэтага ўмацавання вядзецца ў парушэнне Закона БССР аб ахове і выкарыстанні помні-

капае, іх трэба плаціць рабочым, што пасыпалі гравіем вуліцу... Было ясна, што гэты год страчаны. Пачынаўся археалагічны сезон, калі трэба працаваць у полі, а не хадзіць у пошуках справядлівасці па кабінетах бюракраты. Ды ўсё ж я прыехаў у Глуск. Адзін, без гатовага да раскопак атрада, каб хоць паглядзець, што робіцца з замкам. І ўбачыў. Заведзеная машына разбураўня і далей

рэспубліканскага значэння вялося без папярэджання археолагаў? Спрабаваў знайсці адказы на гэта ў чалавека, прафесійна абавязанага займацца непасрэдна аховай помнікаў у Глускім раёне, — адказнага сакратара райаддзела БДТАПГК М. Тарабановскай. Ад акна яе кабінета да замка — сто крокаў. На гэтай пасадзе, між іншым, яна ўжо семнаццаць год. І вось гэты чалавек доўга не можа зразумець, пра які помнік ідзе гаворка. Паведамляе, што пад аховаю ў раёне «толькі помнікі гісторыі», і пералічвае іх віды: абеліскі, брацкія магілы ды мемарыяльныя дошкі... Удакладняю: ці ёсць хоць уліковыя карткі (пашпарты) на гарадзішчы, селішчы, курганы, архітэктурныя помнікі, ці пастаўлены ахоўныя шыльды? Дзе там...

У Глуску стала зразумела, што разбураўнікі нават не адчуваюць сябе вінаватымі. Спадзяваюцца, што замак пачынуць у спакое (не кажучы ўжо пра ахову) ды яшчэ і фінансуюць яго даследаванне, няма падстаў. Але яны павінны зрабіць так, калі ў нас ёсць закон аб ахове і органы, якія ахоўваюць спадчыну. Толькі дзеля гэтага патрэбна ўмяшанне грамадскасці, галоснасць.

Генадзь САГАНОВІЧ,
малодшы
навуковы супрацоўнік
Інстытута гісторыі
АН БССР.

працуе напоўніцу. Цяпер ужо асфальтавалася ўсходняя частка пляцоўкі замка, а неўзабаве распачнецца будаўніцтва закрытай спартыўнай залы (гэта паведамлілі асобы, знаёмыя з праектам будаўніцтва). Ізноў — знішчэнне культурных напластаванняў... Дык вось чаму няма сродкаў на раскопкі. Каб паспець бесперашкодна «здаць» усё па плане, зрабіць па праекту.

Як магло здарыцца, што праектаваў і будаўніцтва гэтага комплексу на помніку

каў гісторыі і культуры. «Паводле вышэйзгаданага Закона, — даводзілася ў лісце, — усякае будаўніцтва павінна быць спынена да правядзення археалагічных даследаванняў. Археалагічныя раскопкі такога характару (выратавальныя) фінансуюцца за кошт сродкаў арганізацыі, якая вядзе будаўніцтва. У выпадку невыканання гэтага патрабавання вінаватыя ў разбураўніцтве помніка могуць быць прыцягнуты да крымінальнай і адміністрацыйнай адказнасці згодна з артыкуламі 44, 45 і 46 таго ж Закона». Інстытут рэкамендаваў пасялковаму Савету фінансаваць неадкладныя раскопкі замка, пачынаючы з 1989 г.

Але, відаць, такія папярэджанні і рэкамедацыі цяпер ніхто не ўспрымае ўсур'ёз. Аніякага афіцыйнага адказу археолагаў так і не дачакаліся. Прышлося літаральна лавіць Ю. Былінскага па тэлефоне. Той запэўніў, што ўсё ўжо лічыцца, вырашана станоўча, прыезджайце і каляце. Фактычна з усімі ўмовамі пагаджаўся і новы старшыня выканкома пасялковага Савета В. Кудрэў, калі я ў сакавіку ўзгадняў з ім праект афіцыйнай дамовы аб фінансаванні раскопак Глускага замка.

Археологі ўжо поўным ходам рыхталіся да сезона, збіраліся скарыстаць для працы на такім складаным аб'екце (патрэбна раскрываць глыбокія лёхі, разбіраць завалы і інш.) будаўніцтва гістфака МДП імя Горкага «Нашчадкі», які з 1987 года спецыялізуецца на раскопках замкаў, калі высветлілася, што аніякага фінансавання даследаванняў у Глуску не будзе. В. Кудрэў (ізноў жа, па тэлефоне) аргументаваў сваю адмову прыкладна так: грошай не

Р. С. Пакуль рыхтаваўся да друку гэты матэрыял, у Глуску без ведама археолагаў у непасрэднай блізкасці ад замка пачалі знішчаць культурныя напластаванні XVI—XVIII стагоддзяў: праз вуліцу Камсамольскую пад трубы цеплатрасы пракапалі траншэю глыбінёй да паўтара і шырынёй да двух метраў. Коўш экскаватара выкінуў у адвал рэшткі гаршкоў, талерак, бутэлек, кафлі ды іншых вырабаў даўно мінулага часу, пашкодзіў размоклы і зляжалы мур — сцяну нейкай сярэдневяковай пабудовы, растушчыю жывую тканіну гістарычнай памяці... Побач з былой галоўнай брамай замка таксама свежыя сляды дзейнасці на «прыстасаванні» помніка да сучасных патрэбаў горада: тут выкапалі сапраўдны кар'ер... Археологам застаецца толькі здагадацца, якія знаходкі маглі трапіцца капальшчыкам пры гэтых «раскопках».

Псіхалагічна ўсе гатовыя да таго, што ў адзін звычайны дзень нават рэшткі бастыёнаў ды валюў замка знікнуць з паверхні зямлі. З'явілася аб патрэба — і на іх рушаць бульдозеры. І ніхто не абароніць былой Глускай фартэцыі.

Г. С.

Помніць, ведаць, зберагаць

Самасуд над Глускім замкам

двара ўзвалі вялізны мураваны будан фізкультурна-аздараўленчага комплексу, чым пашкодзілі не толькі бліжэйшы бастыён, але і культурныя напластаванні, астатнюю частку тэрыторыі помніка «прыстасавалі» пад стадыён ды спецыяльныя гульнявыя пляцоўкі. Бетонныя трыбуны і аблямоўкі, таўшчэзны слой баласту (пяску), глыбокая яміна пад каментатарскую будку, розныя свідравіны ды траншэі для электрычных слупоў і кабелю — вось што абрынулася на колішнюю Глускую фартэцыю.

Тыдзень абследавання даў падставу нашай экспедыцыі даводзіць, што, нягледзячы на ўсе разбураўніцтвы, Глускі замак як помнік археалогіі яшчэ не страчаны. Пад баластам на амаль двухметровай глыбіні ў двары гэтай цвердзі былі выяўлены кафлі і посуд XVI стагоддзя, рэшткі драўлянага збудавання. Асабліва каштоўныя знаходкі трапіліся ў ацалелым кавалачку вала каля галоўнай брамы: разнастайнае глінянае і шкляное начынне, рэдкія тыпы вялікапышнай паліхромнай кафлі XVII стагоддзя з выявай арла, ільва, манерамамі ды нават... годам вырабу — 1665.

Там жа давалася напружкі выходзіць на тамтэйшае партыйнае і савецкае кіраўніцтва. Пагаварылі пра лёс замка з першым сакратаром райкома партыі Ю. Былінскім і старшынёй выканкома пасялковага Савета народных дэпутатаў У. Чабаном. Нібыта паразумеліся. На словах яны былі гатовыя змяніць адносіны да замка, спрыяць яго даследаванню, з са здабытых археалагіч-

3 4 ПА 10 СНЕЖНЯ

5 снежня 19.40

«ЛІРА»

Мастацка-публіцыстычная праграма. Гаворна пойдзе пра дзейнасць Беларускага таварыства «Радзіма».

8 снежня. 19.50

«ДЗВІНА»

Літаратурна-мастацкі часопіс. Гаворку пра віцебскую суполку Таварыства беларускай мовы распачынае пісьменнік У. Папковіч. Аб тым, што плануе зрабіць таварыства па адраджэнню беларускай мовы, падзяляцца ўдзельнікі суполкі.

Са сваімі новымі вершамі выступае паэт А. Салтук.

Праграма запрашае на выставу мастака Г. Шутава, якому нядаўна споўнілася 50 гадоў.

Адбудзецца таксама падарожжа па літаратурных мясцінах Віцебшчыны — дзе жыў і працаваў Я. Купала, адкуль пачаўся шлях у літаратуру У. Караткевіча.

8 снежня. 20.20

ГАВОРЫМ ПА-БЕЛАРУСКУ

Перадача 7-я.

Чарговы выпуск прапануе засвоіць назвы беларускіх месяцаў і пораў года, а таксама вытворныя ад іх словы.

9 снежня. 12.25

«МЕТРАНОМ»

Сустрэчу-дыскусію з дзеячамі навукі і культуры вядзе народная артыстка СССР Святлана Данілюк.

9 снежня. 19.40

ТЭАТР І ЧАС

Анцёр і рэжысёр у сучасным тэатры.

Першая перадача ў новым тэатральным сезоне ўзімае праблемы рэпертуару, рэжысуры, праблему «акцёр-рэжысёр» у сучасным тэатры. Удзельнічаюць рэжысёр В. Маслюк, пісьменнік А. Дударэў і тэатральны крытык В. Раніцкі.

10 снежня. 14.30

«Слова пра радзіну, пра людзей, пра гісторыю Беларусі...» У перадачы бяруць удзел С. Станюта, У. Юрэвіч, С. Гурый.

10 снежня. 19.20

«РАДАВОД»

Запрашаем на вясоркі.

Фальклорныя калектывы вёсак Вулька-першая і Лобча Лунінецкага раёна Брэсцкай вобласці.

Вядучыя — Т. Мархель і В. Ліцвінка.

«Літаратура і мастацтва» — орган Міністэрства культуры і правалення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускам мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 00492

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЕДАКЦЫІ: 220000, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і мультасветрабавы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 33-24-62, нарэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.

Пры перадацы прасьба спасылца на «ЛіМ». Рукпісы рэдакцыя не вяртае і не рэвізуе.

Галоўны рэдактар Анатоль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар Андрэй ГАНЧАРОУ.